

Necessitats de les persones en situació de risc social d'infants i adolescents, violència masclista i violència familiar

Clara Camps Calvet

Context de la intervenció social

Índex

Introducció	5
Resultats d'aprenentatge	7
1 Àmbits d'intervenció social: infància i adolescència, dones i gent gran en situació de risc social o que pateixen o han patit situacions de violència	9
1.1 La infància i l'adolescència en situació de risc social	9
1.1.1 Conceptualització d'infància i d'adolescència, risc social i desemparament	10
1.1.2 Tipus de maltractaments	12
1.1.3 Factors desencadenants de situacions de risc social, desemparament i/o maltractament per a la infància i l'adolescència	15
1.1.4 Indicadors de risc per a la infància i l'adolescència	20
1.1.5 Repercussions de les situacions de risc social, desemparament i maltractament	22
1.1.6 Col·lectius d'infància i d'adolescència més vulnerables	25
1.2 Les dones i la violència masclista i de gènere	26
1.2.1 Conceptualització de violència masclista i de gènere i de patriarcat	27
1.2.2 Tipus de violència masclista i de gènere	31
1.2.3 Àmbits de la violència masclista i de gènere	33
1.2.4 Factors condicionants de la violència masclista	41
1.2.5 Indicadors de situacions de violència masclista	43
1.2.6 Repercussions de la violència masclista i de gènere sobre les dones i indicadors	46
1.2.7 Els col·lectius de dones més vulnerables i la violència masclista	48
1.3 La gent gran i el maltractament	50
1.3.1 Conceptualització	51
1.3.2 Tipus de maltractaments a la gent gran	52
1.3.3 Àmbits de maltractament a la gent gran	54
1.3.4 Factors de risc	54
1.3.5 Repercussions de les situacions de maltractament per a la gent gran	56
2 Organitzacions, serveis i programes d'intervenció social dirigits a la infància i l'adolescència, les dones i la gent gran en situació de risc social o que viuen o han viscut situacions de violència masclista	57
2.1 La infància i l'adolescència en situació de risc social	57
2.1.1 Breu història sobre el sistema de protecció a la infància i a l'adolescència	58
2.1.2 Legislació relacionada amb la infància i l'adolescència en situació de risc social	61
2.1.3 Serveis i programes d'intervenció social dirigits a la infància i l'adolescència en situació de risc social	66
2.1.4 Principis d'intervenció per garantir la protecció de la infància i l'adolescència	75
2.1.5 Associacions, organitzacions i entitats importants dins l'àmbit de la infància i l'adolescència en risc social	76
2.2 La violència masclista i les dones	77
2.2.1 Models d'abordatge polític de la violència masclista o de gènere	77
2.2.2 Legislació i normativa relacionada amb la violència masclista o de gènere	78

2.2.3	Serveis, programes i entitats dedicades a les situacions de violència masclista o gènere	83
2.2.4	Principis d'intervenció en situacions de violència masclista o gènere	89
2.3	Maltractament a la gent gran	91
2.3.1	Legislació i normativa relacionada amb el maltractament a la gent gran	91
2.3.2	Serveis, programes i entitats dedicades al maltractament de la gent gran	93
2.3.3	Principis d'intervenció en relació amb les situacions de maltractament de la gent gran	93

Introducció

En les nostres societats actuals s'han produït avenços molt importants respecte a la millora de la qualitat de vida dels nens i les nenes, de les dones i de les persones grans. Tots tres grups socials, ja sigui per les seves condicions biològiques o per les seves condicions relacionades amb l'estructura social, es converteixen en uns dels col·lectius més vulnerables. Evidentment, el nivell econòmic que tinguin les persones que formen part d'aquests tres col·lectius també tindrà un paper clau a l'hora de vulnerabilitzar-los més o menys.

Les millores que va suposar l'estat del benestar a Europa, nascut després de la Segona Guerra Mundial el 1945, i que a l'Estat espanyol i Catalunya arribaria als anys vuitanta, després de la dictadura franquista —d'una manera molt debilitada—, van significar també millores per a aquests tres col·lectius i per a la família, en termes generals. Millores que s'han traduït, en la majoria dels casos, en transformacions legislatives. En el cas català i de l'Estat espanyol, aquestes millores també s'expliquen per la democratització i modernització dels valors i la cultura, que va significar la fi de la dictadura franquista.

Però, a la vegada, les ràpides transformacions en un món globalitzat i en un etapa de capitalisme avançat, cada vegada més desregulat i menys protector, ha suposat retrocessos importants pel que fa la protecció d'aquests grups socials i dels nuclis de convivència o famílies amb les quals conviuen. Les situacions de precarietat, la falta de polítiques familiars i de conciliació de temps en clau de gènere i la falta de serveis per a les persones, més les pensions reduïdes que reben les persones grans, són elements que expliquen una major desprotecció de la infància i l'adolescència, de les dones i de la gent gran.

Les transformacions de les nostres vides de parella i familiars i les noves concepcions d'amor, sexualitat i maternitat que porten associades també han canviat la vida de les dones en clau positiva, però en moltes ocasions les transformacions en aquests aspectes no han anat acompanyades de condicions materials i econòmiques que permetessin triar gaire a les dones.

La vulnerabilitat social en què se situen aquests col·lectius, ja sigui per les qüestions de caràcter estructural que acabem de comentar o per les seves condicions biològiques i físiques, els col·loca en un lloc d'alta vulnerabilitat davant les possibilitats de maltractament o negligència.

En aquesta unitat, doncs, ens centrem a comprendre com arriben aquests col·lectius a una situació de risc social o maltracte, quin tipus d'abús o maltracte poden rebre i quines respostes de l'Administració pública i ciutadanes existeixen.

En l'apartat “Àmbits d'intervenció social: infància i adolescència, dones i gent gran en situació de risc social o que pateixen o han patit situacions de violència” fem una primera conceptualització sobre infància i adolescència en risc social,

sobre la violència masclista i sobre el maltractament a la gent gran. És en aquest mateix apartat que tractem els tipus de maltractament, els indicadors que ens poden ajudar a detectar-los com a professionals de l'àmbit social i els factors explicatius d'aquestes situacions, a més a més de les seves repercussions per a les vides presents i futures d'aquests persones.

En l'apartat "Organitzacions, serveis i programes d'intervenció social dirigits a infància i adolescència, dones i gent gran en situació de risc social o que pateixen o han patit situacions de violència" es fa referència a la principal legislació que dóna resposta a aquestes situacions, als serveis i els programes i a les entitats socials que tenen un paper important a Catalunya respecte de l'atenció d'aquest col·lectiu o la sensibilització sobre la problemàtica que es viu.

Focalitzar en aquests tres col·lectius té una gran rellevància si volem conèixer per què i com es produeix la violència familiar. Les violències en contra d'aquests col·lectius són les principals que es donen en l'àmbit domèstic, de la llar i familiar. Tot i això, al llarg de la unitat formativa no tan sols coneixereu la realitat de la violència en l'àmbit de la família, sinó que també podreu conèixer com la violència cap aquests col·lectius es dóna o es pot donar en altres àmbits com el laboral, el residencial o el comunitari.

Tota aquesta temàtica s'inclou en un crèdit en què es fa referència a altres col·lectius també molt vulnerables socialment a causa de condicions estructurals o a condicions del seu estat de salut i físiques, com són les persones amb diversitat funcional, les persones amb problemes de salut mental, les persones drogodependents, les persones d'origen immigrant o les persones discriminades per raó de sexe o per la seva opció sexual. En aquesta unitat ens dediquem a tres col·lectius molt vulnerables en l'àmbit de la família.

Com a futurs integradors socials cal que conegueu en profunditat aquests tres col·lectius, els seus factors de vulnerabilitat, les situacions d'abús o maltractament que poden viure i els serveis i programes existents per tal de donar-hi resposta. La infància i l'adolescència, les dones i la gent gran són tres grups socials amb qui fàcilment podeu treballar mitjançant serveis i programes d'atenció molt diversos. La matèria d'aquesta unitat formativa us ha de servir per poder detectar, en qualsevol dels serveis que treballeu, una situació de maltractament, abús i risc, i per tal de poder intervenir amb les persones que pateixen o han patit aquest tipus de problemàtica.

Resultats d'aprenentatge

En finalitzar aquesta unitat, l'alumne/a:

1. Determina els àmbits d'intervenció social descrivint les característiques i necessitats de les persones en situació de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.

- Descriu les característiques biològiques, psicològiques i socials associades a situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Identifica el col·lectiu de persones en situació de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Explica les característiques i necessitats de les persones en situació de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Identifica els factors que influeixen sobre les situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Descriu les variables que influeixen sobre les situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Relaciona les característiques dels subjectes i col·lectius específics amb les demandes i necessitats d'intervenció social.
- Identifica les principals fonts d'informació sobre els col·lectius en situació de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Valora la importància de fonamentar la intervenció en les necessitats dels destinataris sense mostrar prejudicis ni actituds intolerants.

2. Caracteritza els serveis i programes d'intervenció social dirigits a les situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar, relacionant-los amb les necessitats personals i socials a les quals donen resposta

- Identifica els diferents enfocaments, modalitats i estratègies d'intervenció social en situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Relaciona les principals organitzacions i serveis dirigits a la intervenció social en situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.

- Descriu diferents contextos i sistemes organitzatius d'intervenció en situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Explica les línies generals dels principals programes d'intervenció social i promoció de la igualtat dirigits a situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Identifica els aspectes bàsics de la intervenció social en situacions de vulnerabilitat, risc o dificultat social d'infants i adolescents, violència masclista i/o familiar.
- Enumera les principals prestacions i ajuts a les quals tenen dret les persones en situació d'exclusió o risc d'exclusió social, discriminació per raó de sexe, lloc de procedència, ètnia o cultura.
- Valora la importància del suport social en la integració de les persones en situació o risc d'exclusió social, discriminació per raó de sexe, lloc de procedència, ètnia o cultura.
- Concreta la importància social, l'àmbit d'actuació i els límits del voluntariat en la intervenció social en situació o risc d'exclusió social, discriminació per raó de sexe, lloc de procedència, ètnia o cultura.

1. Àmbits d'intervenció social: infància i adolescència, dones i gent gran en situació de risc social o que pateixen o han patit situacions de violència

Moltes de les situacions de violència i de risc social que pateixen els infants i adolescents, les dones i la gent gran es produeixen en l'àmbit familiar. Si bé la família ha estat, al llarg de la història, un espai d'ajuda mútua, d'intercanvis, de solidaritat i de protecció, també és cert que en les unitats de convivència es produeixen situacions de violència i desprotecció cap als seus membres més vulnerables. El que succeeix en el marc de la família és un reflex, en la majoria d'ocasions, del que passa en la societat en general i s'explica, en gran part, per les polítiques públiques existents. Les polítiques de protecció a la infància, les de conciliació familiar, les de prevenció de la violència masclista i les destinades a la gent gran, així com les possibilitats de benestar per als membres de la nostra societat, entre altres factors, són elements determinants per comprendre què succeeix en l'àmbit de la família.

En aquest apartat podeu trobar la definició dels principals conceptes, els tipus de violència que poden viure aquests col·lectius, els indicadors de l'existència de situacions de risc, les principals necessitats i les principals repercussions que per a aquests col·lectius tenen les situacions de risc social o de violència. Si bé aquestes situacions es produeixen, en gran part, en l'àmbit de la família, no sempre és així, i per això també podreu trobar àmplies referències a altres àmbits com són l'espai públic, el mercat de treball, l'àmbit escolar, etc.

Com a integradors socials és fonamental que pugueu identificar situacions de violència i de desprotecció per poder-hi intervenir amb la màxima celeritat, evitant o reduint les repercussions que aquestes vivències poden tenir per a les persones a les quals ateneu.

1.1 La infància i l'adolescència en situació de risc social

Un dels àmbits més importants per a la protecció de la infància i l'adolescència és la **família o unitat de convivència** on pares, mares i/o tutors/es legals tenen la responsabilitat de procurar pel benestar dels seus fills. Els menors, per desenvolupar-se adequadament, requereixen un context apropiat on se sentin segurs, estimats, reconeguts, valorats i acceptats incondicionalment. De fet, molts estudis provinents de la psicologia han ben demostrat que el primer vincle amb els progenitors és bàsic per assegurar un futur benestar personal durant tota la vida.

També existeixen una sèrie de serveis, en les nostres societats actuals, que han de vetllar per la protecció de la infància i l'adolescència, com serien: l'escola, els

serveis sanitaris, els serveis socials o els espais d'educació en el lleure i d'educació no formal, per posar-ne els principals exemples. A la vegada que no podem oblidar que és responsabilitat dels professionals que estan en aquests serveis observar si existeixen o poden existir situacions de risc o desemparament.

Finalment, també han d'existir un **sistema de protecció a la infància i a l'adolescència** i una sèrie de garanties legals i judicials que assegurin la seva protecció quan existeix una situació de risc social o desemparament. En el cas de Catalunya, el sistema de protecció de menors depèn de la Generalitat de Catalunya, concretament del Departament de Benestar Social i Família.

A la vegada, també existeix un **sistema de justícia juvenil** que depèn del Departament de Justícia i que intervé amb aquells menors que es troben en una situació de conflicte social i que han comès un delicte. Tot i que és una realitat que els menors que són atesos pel sistema de justícia juvenil viuen o han viscut situacions de risc social o desemparament, el sistema no té com a objectiu principal reduir factors de risc o protegir del desemparament, sinó que la seva funció principal és conduir processos de mediació i reparació extrajudicial, l'assessorament a les instàncies judicials sobre les circumstàncies socials i personals dels menors i joves encausats, i l'execució de les mesures dictades pels òrgans judicials. Si bé les mesures que s'apliquen han de donar eines per a la reinserció social del menor i incrementar les possibilitats d'autoprotegir-se, no podem considerar que la protecció de les situacions de risc social sigui el principal objectiu d'aquest sistema.

Així doncs, en aquest apartat podreu conèixer en profunditat quan un menor es troba en una situació de desprotecció o desemparament. Tot i que la major part de l'explicació que durem a terme farà referència a les situacions de desprotecció en el si familiar, cal destacar que també pot ser en el marc de les institucions i dels serveis que atenen la infància on es poden donar situacions de desprotecció i/o maltractament, a la vegada que aquestes situacions poden aparèixer en el mateix sistema de protecció de menors.

Com a integradors socials cal que conegueu en profunditat aquesta temàtica per dos motius. En primer lloc, perquè podeu treballar en serveis com els instituts, els casals de lleure, els serveis socials o d'altres on haureu de ser capaços de detectar si un menor viu una situació de risc social o de desemparament. En segon lloc, perquè la vostra formació us pot portar a treballar en serveis que van dirigits exclusivament a infants i adolescents que es troben en situacions de risc social o desemparament, com serien els centres oberts, els centres d'acolliment, els centres residencials d'acció educativa i d'altres.

A l'apartat "Organitzacions, serveis i programes d'intervenció social dirigits a la infància i l'adolescència, les dones i la gent gran en situació de risc social o que pateixen o han patit situacions de violència" d'aquesta unitat podreu trobar un apartat dedicat a explicar els canvis en relació amb la noció d'infància i d'adolescència i en relació amb la història del sistema de protecció de menors, que està estretament relacionada amb la història del sistema penal juvenil.

1.1.1 Conceptualització d'infància i d'adolescència, risc social i desemparament

La **noció de la infància i de l'adolescència** s'ha anat transformant al llarg del temps a causa d'importantes transformacions en els àmbits social, econòmic, polític i cultural. Podem afirmar que va ser al segle XIX quan va començar a sorgir

una sensibilitat respecte de les primeres etapes de la vida, i que durant el segle XX s'han anat produint diferents millores legislatives en l'àmbit europeu que han donat lloc al naixement d'un sistema de protecció a la infància i a l'adolescència. La culminació de tot plegat va ser la **Convenció sobre els drets de l'infant** aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989.

Partim de la consideració d'**infant**, i en part d'adolescent, com a ésser dependent i en evolució que cal ser acompanyat en els diferents estadis progressius i acumulatius. Per això és necessari que rebi un suport material per evolucionar com a ésser biològic, una transmissió d'aprenentatges per poder evolucionar cognitivament, un suport afectiu per poder estructurar la seva personalitat, una educació en valors que orientin la seva vida i espais de socialització que li permetin desenvolupar-se socialment.

El reconeixement de l'adolescència vindrà de la mà del reconeixement dels drets de la infància. Les transformacions econòmiques de les nostres societats, que retardaran l'entrada en el mercat laboral dels menors i provocaran la democratització de l'educació bàsica i superior, més les transformacions de caràcter psicològic que es donen a partir dels 12 anys, han donat lloc al reconeixement d'aquesta etapa vital amb les seves particularitats. Així doncs, l'infant ha estat considerat la persona que té entre 0 i 12 anys, i l'adolescent la que té entre 12 i 18 anys.

L'**adolescència** és una etapa entre la infantesa i l'edat adulta que cronològicament s'inicia pels canvis biològics però que significa especialment les transformacions psicològiques i socials. Aquesta etapa suposa una adaptació als canvis corporals i una fase de gran determinació cap a una major independència psicològica i social, no lliure de certes crisis i conflictes. És un moment molt important per a la formació de la identitat adulta.

Un cop fetes les definicions generals d'aquestes grans etapes vitals, endinsem-nos en la definició dels conceptes de risc social i desemparament. En un inici es considerava que la infància i l'adolescència es trobava en una situació de risc social quan un menor es trobava en un ambient sociofamiliar que incidia negativament sobre la seva personalitat i que feia preveure l'emergència i el desenvolupament de conductes asocials.

Al llarg d'aquests anys s'ha deixat de posar l'accent en les conductes asocials del menor per posar-lo en el moment en què no estan atesos i no són respectats els seus drets i les seves necessitats i, per tant, en el fet de com els progenitors o guardadors exerceixen les funcions parentals.

Hi ha una gran diversitat de formes com es pot valorar l'etapa de la infància i l'adolescència, conseqüència de variats factors històrics, culturals, econòmics i jurídics. Per tant, ens aventurem a definir què vol dir infància en risc social i desemparament, tenint en compte que ens movem en uns paràmetres determinats per una cultura, una història i unes condicions socials particulars de les nostres societats occidentals.

Actualment s'entén **infància i adolescència en risc** com aquella situació en què es troben aquells menors que a causa de circumstàncies personals, de les condicions de vida i familiar o per influències de l'entorn veuen limitat i perjudicat en un futur el seu desenvolupament personal, psíquic, cognitiu i social. En realitat, podem afirmar que una situació de risc social equival a una absència d'igualtat d'oportunitats per al menor, ja que la vivència d'aquesta situació suposa que es tenen menys possibilitats que qualsevol altre menor per millorar la seva condició social, amb independència del seu origen.

Per tot això, són necessàries polítiques públiques que intervinguin sobre les causes reals que porten a les situacions de risc social o de desemparament per a la infància i l'adolescència, a la vegada que és necessari un sistema de protecció a la infància i a l'adolescència que intervingui en última instància i no que intervingui, com actualment passa, en situacions que s'haurien pogut evitar.

Ara cal que us adoneu que una situació de risc social no implica la mateixa intensitat, persistència i tipus d'intervenció que una situació de desemparament, però sí que fa necessària una intervenció socioeducativa que produeixi canvis importants en el si del grup de convivència en què viu l'infant o adolescent, o del mateix infant o adolescent.

Considerem que els infants o adolescents es troben en una situació de **desemparament** quan no reben l'atenció necessària, afectiva, material o educativa; a causa de l'incompliment o de l'impossible o inadequat exercici dels deures de protecció establerts per les lleis per a la guarda de menors, o quan es presenta qualsevol tipus de maltractament. D'aquestes circumstàncies es desprèn la necessitat que algú es faci càrrec de la situació; per tant, es farà necessària la intervenció de l'Administració i del seu sistema de protecció de menors.

'El bola'

Si voleu aprofundir en el concepte de situació de dificultat familiar i de risc social per a un menor us recomanem que veieu la pel·lícula *El bola* (2001), d'Achero Mañas.

Es considera que es dona una situació de desemparament per impossibilitat en casos com l'orfandat, la presó dels pares o la seva malaltia o ingrés; per incompliment en casos d'abandonament i per inadequació en casos de maltractament, explotació o abús.

1.1.2 Tipus de maltractaments

Darrere les situacions de risc social o de desemparament hi pot haver situacions de maltractament de la infància i l'adolescència. Per això és tan important que com a integradors socials coneguem els diferents tipus de maltractament i us adoneu que la negligència i l'abandonament i, per tant, el fet de no donar resposta a les necessitats dels menors, també és considerat un tipus de maltractament.

Poden existir **situacions de risc o desemparament** que no responguin ni en el present ni en el futur a una situació de maltractament. Exemples clars d'aquesta situació serien: l'orfanat o l'ingrés a presó o a l'hospital de les persones encarregades de la cura del menor.

Els diferents tipus de maltractament que us presentarem es poden donar en l'àmbit intrafamiliar de progenitors a fills, o també es poden produir de membres adults de la família extensa a menors d'aquesta mateixa família. A la vegada, gairebé tots els maltractaments que presentem a continuació es poden donar també en un context extrafamiliar, institucional i social.

Així doncs, considerem que el maltractament de la infància i l'adolescència pot ser:

- **Familiar:** quan els autors del maltractament són familiars del menor, principalment familiars de primer grau (pares biològics o no, avis, germans, oncles, etc.).
- **Extrafamiliar:** quan els autors del maltractament no són familiars del menor o el grau de parentiu és molt llunyà (familiars de segon grau) o no tenen relacions familiars.
- **Institucional:** qualsevol legislació, programa o procediment, ja sigui per acció o per omissió, procedent dels poders públics o privats i de l'actuació dels professionals a l'empara de la institució, que vulneri els drets bàsics del menor, amb contacte directe amb l'infant o sense. S'hi inclou la falta d'agilitat en l'adopció de mesures de protecció i de recursos.
- **Social:** quan no hi ha un subjecte concret responsable del maltractament però hi ha una sèrie de circumstàncies externes en la vida dels progenitors i del menor que impossibiliten una atenció o una cura adequada de l'infant.

El **maltractament** implica que qualsevol persona, institució o la societat mateixa, per acció, omissió o tracte de negligència, no accidental, priva l'infant o l'adolescent dels seus drets o del seu benestar, o interfereix o amenaça el seu desenvolupament físic, psíquic i social.

En relació amb aquesta definició, volem destacar:

- Té un caràcter no accidental; per tant, aquest és un element clau per definir si existeix.
- Generalment té un caràcter intencionat; no obstant això, hi ha situacions de negligència en què no queda clara aquesta intencionalitat i que també són considerades maltractament. Així mateix, alguns pares que maltracten els fills utilitzant càstigs físics consideren que ho fan pel seu bé o perquè és l'única forma que aprenguin.
- Suposa repercussions físiques i emocionals per al menor, a curt i llarg termini.

- Es pot donar per acció, per omissió o per tracte de negligència.
- Suposa, en la majoria d'ocasions, un abús de poder.

Seguidament, passem a enumerar i a definir diferents tipus de maltractaments:

- **Maltractament prenatal:** conductes que comporten un risc per a l'embarassada i, per tant, per al fetus, infligides per la dona mateixa o per altres persones: consum d'alcohol o drogues.
- **Maltractament físic:** qualsevol acció no accidental, per part dels qui tenen cura del menor, que provoqui dany físic o malaltia en el nen/a o el col·loqui en greu risc de patir-ne. Pot arribar a provocar-ne la mort.
- **Abús sexual:** es produeix quan s'obliga, s'indueix o es tolera que l'infant o adolescent satisfaci el desig sexual d'una altra persona. Aquest maltractament també inclou l'acceptació passiva d'aquest maltractament fet per una tercera persona. Al mateix temps, es considera que l'abús sexual pot ser comès per una persona menor de 18 anys, quan és significativament major que la víctima o quan l'agressor està en una posició de poder o control sobre el que és menor.

De l'abús sexual s'han fet diverses classificacions:

- Segons Paul i Arruabarrena (2001):
 - **Sense contacte físic:** sol·licitud indecent a un infant o seducció verbal explícita, realització de l'acte sexual o masturbació en presència d'un infant, exposició dels òrgans sexuals a un infant a fi de buscar gratificació sexual.
 - **Vexació sexual:** el contacte sexual es realitza pel tocament intencionat de zones erògenes de l'infant o per forçar, encoratjar o permetre que aquest ho faci a les zones erògenes de l'adult.
 - **Amb contacte físic:** es produeix una relació sexual amb penetració digital o amb objectes (vaginal o anal), sexe oral o penetració amb l'òrgan sexual masculí (vaginal o anal).
- Segons el Codi Penal vigent:
 - **Agressió sexual:** qualsevol forma de contacte físic amb o sense accés carnal, amb violència o intimidació i sense consentiment.
 - **Abús sexual:** qualsevol forma de contacte físic amb o sense accés carnal, amb contacte i sense contacte físic realitzat sense violència o intimidació i sense consentiment. Pot incloure: penetració vaginal, oral i anal, penetració digital, carícies, proposicions verbals explícites.
 - **Explotació sexual infantil:** forma d'abús sexual infantil en la qual l'abusador persegueix un benefici econòmic. Aquest tipus de maltractament engloba la prostitució, la pornografia infantil, el tràfic sexual infantil i el turisme sexual infantil.

- **Maltractament o abandonament psicològic:** qualsevol conducta d'un adult que pugui danyar la competència social, emocional i cognitiva del menor: fredor en la relació, falta d'estimulació afectiva, falta d'estimulació cognitiva, falta d'afecte, existència de pressió o atemoriment, recriminacions, insults, burles, menyspreus, desvaloracions constants, amenaça d'abandonament i/o constant bloqueig de les iniciatives d'interacció per part de l'adult. Aquestes situacions es poden produir per acció o per omissió. A la vegada, podem parlar de situacions d'abandonament emocional quan es produeix la manca persistent de resposta estable a certs senyals o expressions emocionals del menor; als intents d'aproximació, interacció o contacte o bé quan es produeixen situacions en les quals els adults no fan res per evitar el patiment del menor.
- **Abandonament o negligència:** aquella situació en la qual les necessitats físiques bàsiques dels menors no són ateses temporalment o permanentment per cap membre adult del grup amb el qual conviu: no hi ha cura de la seva alimentació, de la seva roba d'abric, del seu seguiment o tractament mèdic, es produeixen situacions d'absentisme escolar i no té horaris ni ritmes. Per tant, el menor passa hores sense atenció protectora o educativa.
- **Explotació laboral:** aquelles situacions en què s'assigna al menor, en edat no laboral, amb caràcter obligatori, la realització excessiva i continuada de tasques inapropiades o treballs amb els quals ells obtenen un benefici.
- **Submissió a drogues o fàrmacs:** se sotmet l'infant o adolescent a qualsevol tipus de drogues, sense necessitat mèdica, que l'incapaciten per al desenvolupament de l'autonomia, la resistència o el control, o que perjudiquen la seva salut.
- **Corrupció:** és aquella situació en què es promouen pautes de conducta anti-social o desviades en el menor, com per exemple l'agressivitat, l'apropiació indeguda, el consum de drogues, la sexualitat, etc.
- **Síndrome de Münchhausen per poders:** es dona quan un adult sotmet el nen a continus ingressos hospitalaris o exàmens mèdics, descrivint símptomes físics patològics ficticis o generats de forma activa pel mateix adult.

Us recomanem que mireu el reportatge del programa *Sense ficció* "Infància en risc" (<http://goo.gl/Bh8lLu>).

1.1.3 Factors desencadenants de situacions de risc social, desemparament i/o maltractament per a la infància i l'adolescència

Tant en l'àmbit familiar com en l'institucional o en el context social en general poden existir factors que desencadenin situacions de risc social, desemparament i/o maltractament per a la infància i l'adolescència. Aquests factors poden ser de caràcter social, personal, econòmic i cultural. Com a futurs professionals de l'àmbit social cal que tingueu clar que l'existència d'un sol factor no determina que es pugui desencadenar una situació de risc, desemparament o maltractament

per als menors, sinó que serà una **confluència determinada** d'aquests factors el que podrà generar algunes d'aquestes situacions.

Totes aquelles polítiques i mesures que permetin disminuir o eliminar els factors de risc que presentem es convertiran en factors de protecció per als menors. En aquest sentit, la **responsabilitat de l'Administració pública** és la clau per evitar que els més petits de les nostres societats es trobin en situacions d'indefensió i de falta d'oportunitats. Lluitar i treballar per l'eradicació de la pobresa i la desigualtat en les nostres societats és un element absolutament prioritari si realment volem una infància i adolescència que gaudeixi dels seus drets i si volem aconseguir que sigui sempre, en última instància, que actuï el sistema de protecció a la infància i a l'adolescència.

Factors de risc en l'àmbit familiar

Segurament és l'àmbit familiar el que determina més clarament la possible existència d'una situació de risc social, desprotecció o maltractament per a la infància i l'adolescència. Factors relacionats amb l'estructura social i amb la mateixa estructura familiar són explicatius de les possibilitats de risc social per als seus membres més vulnerables, en aquest cas la infància i l'adolescència.

- **Factors econòmics:** una economia deficitària en la unitat de convivència i, per tant, ingressos irregulars, ingressos insuficients, una mala administració dels ingressos i uns ingressos provinents de l'economia en negre o il·legal poden acabar sent factors de risc per a la infància i a l'adolescència. Situacions deficitàries econòmicament poden augmentar l'estrès entre les persones responsables del menor i poden no proporcionar els mínims materials per garantir una salut física i psíquica per a l'infant.
- **Factors laborals:** les dificultats relacionades amb el mercat de treball com el treball temporal esporàdic, la falta de treball, l'accés d'hores i la sobrecàrrega laboral, sous baixos i insuficients i les dificultats de conciliació de la vida laboral i la vida familiar es poden arribar a convertir en un factor de risc social per a la infància i l'adolescència si causen situacions d'estrès que repercuteixen en les relacions familiars o si no permeten que els responsables del menor tinguin el temps i l'energia per donar-los una atenció adequada. La falta d'hàbits laborals i la creació de conflictivitat en el lloc laboral són elements que poden dificultar una bona integració laboral de les persones responsables del menor, amb les repercussions que això pot tenir.
- **Factors relacionats amb l'habitatge:** diferents són els factors relacionats amb l'habitatge que poden donar lloc a problemes de convivència a la llar i que poden generar situacions de risc per als menors: l'existència de brutícia i desordre continuat, la insalubritat (carència d'aigua, llum) i la perillositat en les condicions de l'habitatge, l'amuntegament de persones en un mateix habitatge o el fet de no tenir un habitatge fix o viure una situació de desnonament o de pèrdua d'habitatge. Viure en una pensió o ocupar

habitatges en males condicions quan no queden altres possibilitats poden acabar sent també factors de risc per als menors.

- **Factors relacionats amb la salut:** els problemes de salut de les persones responsables del menor també es poden convertir en factors de risc social. Els trastorns mentals (diagnosticats i no diagnosticats), els problemes de toxicomania, l'alcoholisme o ludopatia i les malalties cròniques o agudes invalidants són els principals problemes de salut que poden donar lloc a importants carències a l'hora de tenir cura i protegir els infants i adolescents. La falta de seguiment mèdic i els tractaments inadequats, així com els ingressos llargs i constants, són també factors determinants en aquest sentit.
- **Factors relacionats amb la xarxa i les relacions socials:** la xarxa social de la família també és un aspecte clau per explicar si l'infant viu o no en una situació de risc social. El fet que la unitat de convivència de l'infant o adolescent es trobi aïllada per motius socials, culturals i religiosos i mantingui escasses relacions socials; una falta de xarxa familiar pròxima i unes relacions i vinculacions dels responsables del menor amb grups il·legals i/o marginals són elements fonamentals a tenir en compte com a factors de risc per a la família. El fet que aquesta estigui en una situació d'immigració recent o que pertanyi a una minoria desafavorida socialment pot portar a les situacions d'aïllament i falta de xarxa que s'acaben de descriure.

De la família extensa a la família nuclear

Un dels principals canvis que es produeix al llarg dels segles XIX i XX en el si familiar, a causa dels processos d'industrialització i d'urbanització de les nostres societats, és la desaparició de la família extensa i l'aparició, a la vegada, de la família nuclear. Si a principis de segle això significava una major presència a les ciutats, i sobretot entre la classe burgesa, de famílies formades per dos progenitors i els seus descendents, avui el patró de falta de presència de la família extensa en la llar és una realitat de totes les classes socials; cada vegada més és una realitat en l'àmbit rural i ja no només és present en la família formada tradicional, sinó que s'estén a les famílies monoparentals, reconstituïdes, homosexuals, etc. És així com es perden les funcions que tradicionalment exercien els avis, oncles o padrins, i aquesta responsabilitat és ara dipositada de manera exclusiva en els pares i les mares. A la vegada, però, els avis i en especial les àvies i altres membres de la família extensa passen a tenir un paper fonamental en tasques de la llar i en l'ajuda de cura de l'infant davant una falta de política pública que permeti la conciliació de temps i la seguretat econòmica de tot tipus famílies. Així doncs, la falta d'una família extensa que doni suport es pot convertir en un factor de risc si es combinen amb altres factors com els econòmics o els laborals o la composició familiar.

- **Factors relacionats amb la composició i la dinàmica familiar:** la composició familiar no és un element condicionant per a la protecció i la cura dels menors, però sí que una falta de polítiques familiars que compensin les situacions en què es poden trobar les famílies monoparentals o les famílies nombroses (dificultats de conciliació de temps i falta de recursos materials) és determinant per evitar situacions d'empobriment econòmic que es poden convertir en factors de risc social. La dinàmica familiar i relacional, en canvi, és un element absolutament condicionant i que cal observar per a la detecció de situacions de risc social. Rols familiars inestables i indefinits, jerarquies indefinides o molt rígides, relacions de

parella conflictives, situacions de separació conflictives o l'existència de situacions de violència masclista són elements clau en aquest sentit. Al mateix temps, expectatives inadequades en relació amb el fill/a, l'assumpció de rols no pertinents per part dels fills o la delegació continuada de les funcions parentals són possibles signes d'una situació de desprotecció.

Les transformacions familiars en les últimes dècades

A partir dels anys seixanta a l'Europa occidental i una mica més tard a l'Estat espanyol (als anys vuitanta) a causa de la dictadura franquista, la família pateix una transformació destacada a causa d'importants canvis culturals, socials i econòmics. D'un sol model familiar tradicional hem passat a una situació de diversitat familiar i de formes d'accés a la maternitat i a la paternitat (adopció, reproducció assistida, relació ocasional, etc.). Adonar-vos d'aquest important canvi social us pot ajudar a entendre millor com són les famílies avui, a la vegada que us ha de permetre comprendre que no hi ha cap forma ni composició familiar que impliqui més risc per als menors. Només una falta de polítiques familiars i socials en general que no tenen en compte suficientment les situacions de desigualtat de partida dels diferents models familiars podrien arribar a explicar que en algunes famílies com les monoparentals o les nombroses existeixin més factors de risc de tipus econòmic i laboral. La presència creixent de les famílies monoparentals, les famílies reconstituïdes o les famílies homosexuals s'explica per importants canvis en les relacions de gènere i en les concepcions socials sobre la sexualitat, l'amor i la maternitat, canvis ideològics que han derivat en lluites socials que han aconseguit pressionar per importants canvis legislatius que han reconegut alguns d'aquests models familiars. Tot i això, encara queda molt camí per emprendre en aquest sentit, ja que la legislació encara és insuficient per garantir alguns drets, a vegada que les resistències i els impediments imposats pels sectors més conservadors i l'Església catòlica són molt rellevants.

- **Factors relacionats amb les habilitats parentals:** evidentment, les dificultats relacionades amb les habilitats parentals es presenten com un factor de risc molt important per a la protecció dels menors. La falta d'habilitats per tenir una cura bàsica de fills, la manca de capacitat de dialogar i de contenir-los i patrons de relació extrems (com patrons rígids i autoritaris, patrons caòtics i negligents o patrons molt sobreprotectors) són elements als quals cal que els professionals estiguin atents.
- **Factors relacionats amb l'àmbit de la justícia:** l'existència passada o present de problemes amb la justícia, i en particular la vivència d'haver estat a la presó o l'ingrés a la presó dels progenitors poden generar problemes personals i de convivència que incrementin el risc per als menors.
- **Factors relacionats amb la història prèvia dels progenitors:** diferents investigacions en l'àmbit de la psicologia han demostrat l'existència de la repetició de pares a fills d'actes agressius, negligència i abusos. La tendència a relacionar-nos d'una manera determinada queda inscrita en la primera infància i tendeix a repetir-se en les relacions més significatives de l'edat adulta. A la vegada, hem de tenir molt present que el fet d'haver viscut experiències d'institucionalització durant les primeres etapes de la vida també pot ser un factor determinant.
- **Factors relacionats amb l'acceptació de la pèrdua:** el creixement d'un fill/a significa una sèrie d'avenços que fan anar guanyant autonomia al menor respecte als seus progenitors. Aquests canvis, que poden ser guanys per al menor, poden ser viscuts com a pèrdues per part del pare i/o la mare que no se sàpiguen encaixar.

Factors de risc en l'àmbit dels serveis comunitaris o de les institucions residencials del sistema de protecció de menors

Els factors de risc per a la protecció de la infància i l'adolescència depenen molt del context social i la política en general. En aquest punt us presentem els principals factors de risc que poden ser presents en un servei comunitari o en una institució residencial, però us volem fer notar que cada un d'ells requeriria d'una anàlisi pròpia:

- **Factors relacionats amb la formació dels professionals:** la falta de formació en aspectes pedagògics, psicològics i de tracte d'infància i amb l'adolescència poden ser un element desencadenant de situacions de risc o fins i tot d'abús de poder en els serveis i les institucions als quals fem referència.
- **Factors relacionats amb les condicions laborals:** unes inadequades i insuficients condicions laborals per als professionals que treballen en l'àmbit d'atenció als menors poden arribar a ser també un element desencadenant de situacions de risc. Horaris inadequats, accés de responsabilitats i tasques en relació amb el temps laboral, sous baixos i una falta de suport i acompanyament en la tasca diària poden generar situacions de *burn out* que poden tenir repercussions a l'hora d'atendre els menors.
- **Factors relacionats amb el treball en equip:** la falta de treball en equip, de suport entre l'equip i les situacions de conflictes laboral entre companys/es de feina en aquest àmbit poden arribar a suposar un risc per a l'atenció adequada dels menors. En un àmbit laboral tan delicat, tant pel tipus de població que s'atén com pel nivell de conflictivitat personal i relacional que es pot donar entre els menors, calen criteris d'intervenció comuna i que els professionals puguin compartir les observacions i preocupacions que tinguin.
- **Factors relacionats amb les ràtios:** la relació entre professionals i menors atesos és un altre element clau perquè no es produeixin situacions de desatenció a les necessitats particulars de cada menor i perquè els professionals no es vegin desbordats i puguin donar resposta a les diferents situacions amb qualitat.
- **Factors relacionats amb els criteris d'intervenció pedagògica:** la trajectòria d'intervenció, en especial de les institucions residencials, i el grau de conflictivitat d'alguns dels menors que acullen poden donar lloc a formes d'intervenció als menors que es basin, en accés, en un sistema conductista en què el càstig i la correcció estiguin extremament presents. Un projecte pedagògic basat en la comprensió, el diàleg, la participació del menor i, en definitiva, en la intervenció educativa és fonamental per garantir una intervenció respectuosa i garantidora dels drets dels menors.
- **Factors relacionats amb els protocols:** l'existència de protocols que marquin quina és la normativa de relació amb els menors i quines actuacions són prohibides són elements fonamentals per evitar situacions de desprotecció,

abús o maltractament. Per exemple, totes aquelles mesures que evitin un contacte fora de l'àmbit professional són garantia de protecció davant possibles situacions de maltractament i abús, en especial sexual.

- **Factors relacionats amb la responsabilitat pública:** que els serveis i institucions que atenen la infància i l'adolescència siguin públics i no es privatitzin és garantia de millors condicions estructurals dels centres, de millors condicions laborals per als seus professionals i de l'aplicació de projectes lliures de principis ideològics i pedagògics que podrien ser contraris a una educació respectuosa amb els drets dels infants i adolescents.

Factors de risc relacionats amb el context social

El context social en què viu l'infant i adolescent també és un factor determinant per a l'existència de situacions de desprotecció per als menors, tant en l'àmbit familiar com en l'àmbit d'altres serveis comunitaris i residencials que el poden atendre. Un context social amb un escàs nivell de consciència de les necessitats o els problemes de la infància i l'adolescència o amb una excessiva tolerància respecte a certes pràctiques de criança i educació de la infància pot ser un element de desprotecció de molta rellevància. Evidentment, un entorn social amb carència de serveis i recursos de protecció per als menors i les seves famílies també augmenten les situacions de risc socials (barris sense espais per a la infància i l'adolescència, barris marginals i estigmatitzats, amb una gran densitat de població, amb deficiències pel que fa a la neteja, el transport, etc., serien possibles exemples).

1.1.4 Indicadors de risc per a la infància i l'adolescència

Per a la identificació d'una situació de risc social per a un infant i un adolescent cal basar-se en una sèrie d'indicadors. El fet d'utilitzar un **sistema d'indicadors** no ens permet fer un diagnòstic totalment objectiu sobre la situació de risc, però si tenim en compte la singularitat de cada una de les situacions ens podem acostar a fer una primera aproximació per determinar si aquells indicadors poden assenyalar-nos que hi ha un risc social per al menor. Els indicadors són elements que podem observar, en l'aspecte físic del menor i en el seu comportament, així com en el comportament dels adults que tenen alguna responsabilitat sobre ell, i ens assenyalen que no s'està donant resposta a les necessitats del menor o que existeix alguna dificultat en el seu desenvolupament.

Els indicadors que aquí us presentem són simptomàtics d'una possible situació de risc social, desamparament i/o maltractament. La presentació que fem està enfocada a la identificació d'aquestes situacions en l'àmbit familiar, però això no vol dir que alguns d'ells no ens poguessin servir per identificar situacions de maltractament d'adults que no pertanyen a l'àmbit de la família.

Quan us trobeu en l'àmbit professional i comenceu a identificar alguns dels indicadors de risc social cal que tingueu en compte que un indicador de risc no constitueix per si mateix i de forma aïllada una situació de risc. Només quan es produeixi una determinada **confluència entre els diferents indicadors** podrem parlar d'una situació de risc.

La **identificació** d'aquests indicadors és responsabilitat dels serveis comunitaris que atenen el menor, com l'escola, els serveis socials, els serveis sanitaris, els casals, els espais, els caus o els centres oberts, per posar-ne els principals exemples. Per tal que tot això sigui possible és d'estricta necessitat que els professionals que hi treballin tinguin la formació adequada i que existeixin, en cada un dels serveis, uns sistemes de detecció i derivació adequats.

Els diferents indicadors de situacions de risc o maltractament els podem classificar de la següent manera:

- Segons si estan relacionats amb el comportament i l'aspecte físic del menor o si estan relacionats amb el comportament dels adults que el tenen a càrrec.
- Segons si indiquen una situació de risc social o una situació que ja és de desemparament.
- Segons el tipus de maltractament que indiquen. Podem trobar indicadors dels següents tipus:
 - Indicadors de maltractament prenatal.
 - Indicadors de maltractament físic.
 - Indicadors d'abandonament o maltractament psicològic.
 - Indicadors d'abús sexual.
 - Indicadors de negligència.
 - Indicadors d'explotació laboral.
 - Indicadors d'una possible inducció a la corrupció o submissió a drogues o fàrmacs.
 - Indicadors relacionats amb la síndrome de Münchhausen per poders.
- Segons la intensitat amb què es presenta l'indicador.
- Segons la freqüència amb què es presenta l'indicador.
- Segons la forma que pren l'indicador en relació amb l'edat del menor.

Totes aquestes classificacions, que no són exclusives sinó combinables, ens expliquen el grau de risc social o desemparament que viu el menor o el tipus de maltractament que està patint. La identificació d'indicadors serà clau per prendre decisions en relació amb la intervenció que han de dur a terme els professionals en els diferents serveis on actuen.

En la secció "Annexos" d'aquest apartat hi trobareu un llistat detallat dels indicadors més freqüents de situacions de risc per a la infància i l'adolescència.

1.1.5 Repercussions de les situacions de risc social, desemparament i maltractament

La vivència de situacions de risc social i desemparament pot tenir greus **repercussions per al futur desenvolupament de l'infant o adolescent**, sobretot si van associades a situacions de maltractament. Seguidament podreu veure les repercussions més directes que pot tenir haver viscut una situació de maltractament i/o desemparament. Les conseqüències que us presentem són molt diverses i algunes es donen a curt termini, és a dir, en la mateixa etapa de la infància i/o adolescència, i d'altres en l'edat adulta.

Les conseqüències de situacions de risc social, desemparament i/o maltractament poden variar d'un subjecte a un altre. La variabilitat estarà en funció del tipus de maltractament o de les causes de la situació de risc o desemparament, de la intensitat viscuda i de factors psicosocials propis de cada una de les persones. En destaquen les següents:

- **Problemes relacionats amb la salut física:** aquest tipus de problemes apareixen sobretot si s'han produït maltractaments físics o d'abús sexual o un tracte de negligència. Exemples a curt termini d'aquestes situacions serien blaus, ferides, fractures, embarassos no desitjats i un llarg etcètera. A llarg termini podem assenyalar altres exemples, com serien lesions i cicatrius permanents, malalties de transmissió sexual o malalties psicosomàtiques fruit de les seqüeles psicològiques que pot deixar haver viscut alguna d'aquestes situacions.
- **Alteració en les relacions socials:** pot aparèixer una incapacitat per iniciar contactes socials o respondre-hi, manifestant-se actituds d'inhibició o pel contrari de rebuig o agressivitat, al mateix temps que el buit emocional que poden arribar a deixar les situacions de maltractament i/o desemparament poden donar lloc a una sociabilitat indiscriminada.
- **Dificultats en el desenvolupament i el creixement:** si el maltractament i/o la situació de desemparament es produeix durant els primers anys de la infància pot derivar en problemes de creixement que poden tenir conseqüències de caràcter físic, cognitiu i psicològic. És així com alguns infants i adolescents presenten problemes en la parla, problemes en el seu desenvolupament psicomotriu i problemes en la integració dels aprenentatges. Per tant, haver viscut situacions d'aquest tipus pot donar lloc a moltes dificultats en l'àmbit escolar i pot reforçar les possibilitats de fracàs o abandonament escolar.
- **Problemes emocionals:** una situació de risc social, desemparament o maltractament es pot manifestar amb una multitud de problemes i dificultats emocionals que dependran de les situacions viscudes i de les situacions de cada una de les persones. Les principals manifestacions emocionals poden ser la depressió i tristesa, l'ansietat, conductes autolesives, suïcidis o intents de suïcidi, agressivitat i ira, hiperactivitat, apatia i inhibició, irritabilitat,

hipervigilància, desatenció, trastorns del son, trastorns de l'alimentació, trastorns de la sexualitat, trastorns de la conducta, abús i dependència de substàncies i un llarg etcètera que pot respondre a sentiments de culpabilitat, d'inseguretat, de baixa consideració i de baixa autoestima, d'extrema tristesa, de confusió identitària, etc. Aquest tipus de problemes es poden manifestar en major o menor intensitat i poden acabar requerint tractament psiquiàtric.

En relació amb l'àmbit emocional i psicològic de la persona, volem destacar especialment algunes manifestacions emocionals i comportamentals que tenen una estricta relació amb la situació de maltractament i/o desempatament:

- **Estrès posttraumàtic:** apareix quan s'han viscut una situació de maltractament. La persona reviu, una vegada i una altra, mitjançant records, somnis, sensacions, malestar o respostes fisiològiques la situació de maltractament. Això genera l'evitació de qualsevol estímul associat al trauma i hi ha una retirada emocional, amb sensacions d'ensopiment i incapacitat per sentir, o bé hi ha un estat d'alerta permanent, com si el perill pogués tornar en qualsevol moment.
- **Actitud venjativa enfront del món:** les persones que han viscut situacions de maltractament poden desenvolupar actituds venjatives respecte de situacions i persones que no ho mereixen, de manera que apareixen serioses dificultats per a la construcció d'uns suports ètics. La comissió del delictes i la **delinqüència** es podria arribar a entendre com a conseqüència d'aquest sentiment de necessitat de venjança.
- **Dificultats en el control d'impulsos sexuals i agressius:** la dificultat de control d'impulsos es pot donar tant pel tracte rebut contínuament en aquest sentit i l'aprenentatge d'aquest tipus de relació com per les errades en l'atenció i contenció per part dels pares o els cuidadors en els primers temps de vida.
- **La necessitat d'emocions fortes:** el fet que les figures protectores siguin les mateixes que han danyat provoca confusió en la ment del menor entre el que és plaent i el que és dolorós que dona lloc a una situació de monotonia o apaivagament constant. És per aquest motiu que en moltes ocasions els menors que han estat maltractats busquen estímuls forts que contrarestin la sensació de desvitalització, i així s'explica que juguin amb el perill, es droguin, etc.
- **Desconnexió d'estats mentals propis:** és una situació en què l'infant o l'adolescent queda sotmès a la ment de l'agressor, element que li impedeix un pensament autònom que li permeti definir la realitat. És així com apareix la impossibilitat de pensar les coses des d'un mateix i de relacionar-les, i aquest fet explica moltes de les dificultats d'aprenentatge. Això es produeix per una excessiva **identificació amb l'agressor**. La situació de perill i desprotecció que suposa el maltractament per al menor pot implicar que generi un mecanisme de defensa com és la identificació amb l'agressor. Aquest procés es dona de forma automàtica i implica anticipar què sent i què

farà aquest per poder maximitzar la nostra supervivència i reduir la duresa del maltractament. Així doncs, submissió a l'agressor, la seducció d'aquest, la complaença, l'afany de carregar-se la culpa, la provocació a l'agressor, l'acte de sabotatge, etc., seran les estratègies utilitzades per conjurar el perill que ve de l'altre. I això fa que s'adoptin diferents papers en la família, com per exemple el de nen "adultitzat" que assumeix la funció de contenir i apaivagar els seus pares.

- **Dificultats en la construcció de la identitat:** una constant identificació amb l'agressor porta com a conseqüència associada unes dificultats immenses per construir la pròpia identitat i saber qui és un. El fet d'haver d'estar jugant rols diversos per contenir, disminuir, prevenir o evitar situacions de maltractament produeix aquesta dificultat de construcció de la pròpia identitat.

Finalment, volem destacar dues repercussions que poden aparèixer quan es comencen a establir, normalment en edat adulta, relacions de forma autònoma:

- **La transmissió generacional:** diverses investigacions han demostrat que haver viscut situacions de risc o desemparament a causa de situacions de maltractament pot tenir repercussions importants pel que fa a la transmissió transgeneracional. Per estrany que ens pugui semblar, el maltractament es fa mitjançant una situació de vincle emocional, i així s'explica que persones que hagin viscut maltractaments els reproduïxin amb els seus fills com a forma de vinculació afectiva, i pot donar lloc també a la creació de vincles insegurs que creïn por als seus fills.
- **La retraumatització:** el fet d'haver-se vinculat mitjançant el maltractament pot fer aparèixer la tendència inconscient a establir relacions i a posar-se en situacions que situen el subjecte en alt risc de tornar a ser maltractat. Solem trobar persones que es retroben amb el maltractament, en la seva vida adulta, per part de la seva parella, a la feina o fins i tot per part dels seus propis fills.

Tot i els efectes devastadors que pot tenir per al menor i per a la seva vida adulta, les investigacions indiquen que sembla que no hi ha una relació directa entre haver viscut una situació de maltractament i/o desemparament i el desenvolupament de problemàtiques psicològiques i/o psiquiàtriques. Algunes persones tenen una major **resiliència** i, per tant, de resistència davant aquestes situacions. La presència o absència de certes variables, no únicament relacionades amb les característiques objectives de l'experiència de violència, sinó amb factors individuals i psicosocials, són les que faciliten o disminueixen la resiliència. Això ens permet afirmar que els professionals de l'àmbit social i de la psicologia tenim una gran responsabilitat a l'hora d'oferir espais d'acompanyament i educatius que proveïxin els infants i adolescents, o els adults que han passat per aquestes situacions al llarg de la seva infància, de capacitats i recursos resilents.

1.1.6 Col·lectius d'infància i d'adolescència més vulnerables

Si els menors d'edat –sobretot durant les primeres edats– són vulnerables en una situació òptima, pel fet de necessitar de forma constant diferents tipus d'atencions, ho són més encara si la situació social i familiar és desfavorable. Seguidament us en destaquem tres de les més importants. Els factors que determinen que aquests menors siguin més vulnerables tenen a veure amb la situació econòmica de la família, amb la seva xarxa de relacions, amb el moment pel qual passa la família i amb el cúmul de problemes que poden estar vivint.

- **Infància i adolescència que viu en famílies en situació d'exclusió social:** el fet que una família es trobi en una situació d'exclusió social i, per tant, que estigui desvinculada del mercat laboral o hi estigui vinculada de forma molt precària, que es trobi aïllada i amb poca xarxa relacional i en què estiguin presents altres tipus de problemes com els de salut, els d'habitatge, els econòmics, etc., pot augmentar les possibilitats de desprotecció dels infants i adolescents que viuen en un context amb aquestes característiques. Aspectes com els anomenats poden generar situacions d'estrès i crisi familiar que augmentin les dificultats per garantir la protecció.

Les **situacions de desprotecció** de la infància i l'adolescència estan presents en totes les classes socials, però l'ús de recursos privats per part de les classes socials més altes impedeix detectar moltes de les situacions de risc, desemparament i/o maltractament que puguin existir. En canvi, el fet que les persones més pobres de les nostres societats estiguin més presents en els serveis públics i facin ús dels serveis socials permet que es tingui més control sobre aquest grup social. En tot cas, cal deixar ben clar que pobresa econòmica en el si de la família no és causa directa de situacions de desemparament o maltractament. Al mateix temps, cal ressaltar que la desigualtat i una falta de polítiques de benestar són generadores de malestar familiar i social i que, per tant, són elements que repercuteixen també en la vida dels infants, deixant-los, en moltes ocasions, en situacions d'una alimentació deficitària o de falta de drets.

- **Infància i adolescència que viu en famílies multiproblemàtiques:** el concepte “famílies multiproblemàtiques” és utilitzat per definir aquelles famílies i llars en què s'acumulen moltes problemàtiques relacionades amb diferents àmbits. Normalment, en aquestes famílies es presenten una gran quantitat d'indicadors que assenyalen, com a mínim, que hi ha una situació de risc social. La suma de problemes en una família implica que augmentin les possibilitats que els menors que hi viuen estiguin en situació de risc.
- **Infància i adolescència que viu en famílies que es troben en una situació de crisi:** les famílies en situació de crisi són aquelles que passen per una situació difícil com seria la mort d'un dels seus membres, l'ingrés a la presó d'algun d'ells, una separació de parella difícil, un procés

migratori complex... Com veieu, es tracta de situacions relacionades normalment amb la pèrdua. Si aquestes situacions no es condueixen tenint en compte la protecció dels menors i els membres adults no tenen suficient fortalesa psicològica o bé no tenen suficient suport emocional o ajuda per enfrontar-les es poden produir situacions de risc social.

1.2 Les dones i la violència masclista i de gènere

La **violència de gènere** o la **violència masclista** és un fenomen que s'ha fet cada vegada més visible en les societats occidentals. Un nou paper de les dones en les nostres societats i la denúncia d'aquest fenomen per part dels moviments feministes i de les dones en general ha permès que el tema aparegués en l'**agenda política** de les diferents administracions i governs públics. És així com s'explica que hagin anat apareixent un seguit de legislacions, serveis i recursos que intenten donar resposta a aquesta problemàtica social.

Les morts, les agressions i les denúncies són una realitat, però, que ha continuat creixent malgrat totes les mesures legislatives, econòmiques i policials, i malgrat totes les campanyes de sensibilització social, preventives i educatives que s'han anat engegant. Per tant, encara queda molt camí per recórrer si volem acabar amb la **lacra social** que és la violència masclista. De fet, el fenomen de la violència masclista té a veure amb una estructura social i una cultura molt arrelada que cal combatre.

Per tant, la violència que pateixen les dones no pot ser compresa com l'expressió d'un conflicte privat propi de les relacions de parella, sinó com un **greu problema públic** que afecta totes les dones i els homes i que constitueix un atemptat contra els drets humans. És des d'aquesta perspectiva que tractarem aquesta problemàtica.

Les dades ens demostren la gravetat d'aquesta problemàtica:

Según la Comisión de la ONU sobre la Condición de las Mujeres, al menos una de cada tres mujeres en el mundo ha sufrido a lo largo de su vida un acto violento de género (maltrato, violación, abuso, acoso...). Como se ha puesto de manifiesto desde diversos organismos internacionales, la violencia de género es la primera causa de muerte o invalidez para las mujeres entre 15 y 44 años, en todo el mundo, superando a otras causas como el cáncer, la malaria o los accidentes de tráfico. UNICEF estima que una de cada cinco mujeres, globalmente, es víctima de esta violencia específica. Otro informe, en este caso elaborado por el Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia, cifra en aproximadamente un tercio de la población femenina europea (entre 42 y 56 millones) las víctimas de algún tipo de violencia doméstica, exponiendo que más de 5.000 mujeres y/o niñas mueren en Europa al año por ello.

L. Torres i E. Antón (2010). *Lo que vd. debe saber sobre: violencia de género* (pàg. 11).

En la unitat "Necessitats de les persones en situació d'exclusió social, discriminació per raó de sexe, lloc de procedència, ètnia o cultura" podeu trobar la definició del concepte de gènere, diferenciant-lo clarament del concepte sexe.

Com a integradors socials cal que conegueu aquest fenomen de ben a prop perquè pugueu treballar en serveis que directament atenen dones que han viscut situacions de violència masclista i també perquè pugueu treballar en serveis amb menors. En aquest últim cas, també haureu de saber identificar si en les seves llars es viu aquest

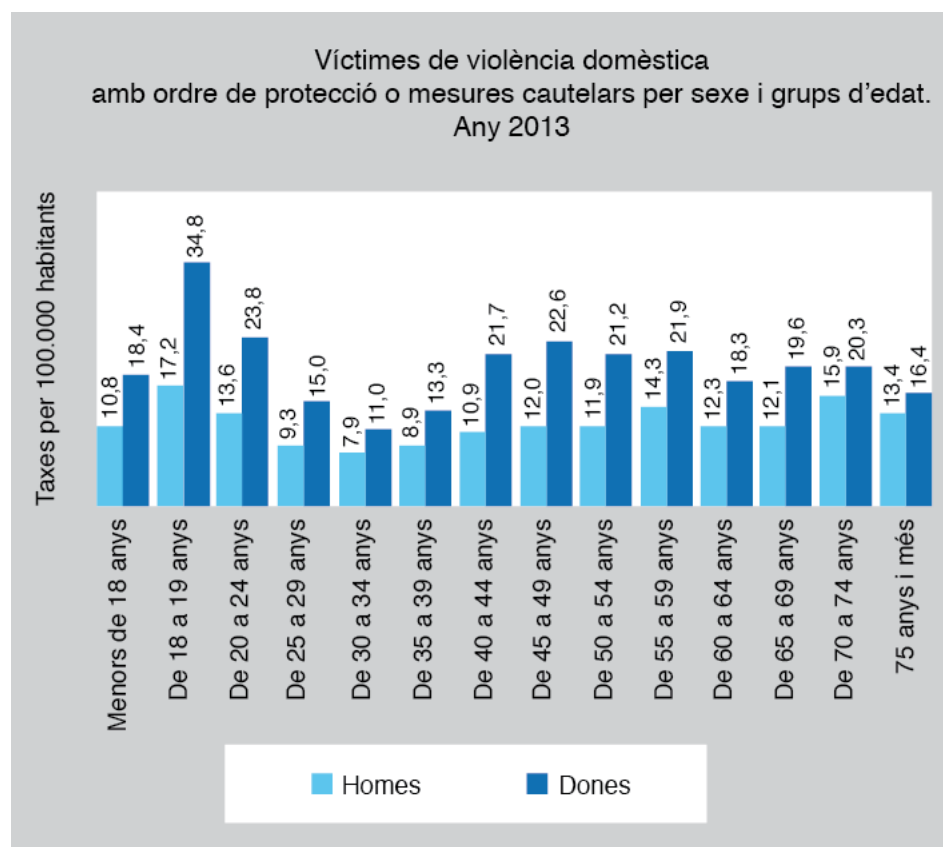
tipus de violència. És així com en aquest apartat ens centrem a explicar què és la violència masclista, no delimitant-lo a un fenomen que passa únicament a la llar i en l'àmbit de la parella. Però a la vegada fem especial incís en la violència que es dona en l'àmbit de la parella i la llar, perquè és la que té més proximitat amb el vostre àmbit professional.

1.2.1 Conceptualització de violència masclista i de gènere i de patriarcat

Des que s'ha començat a visibilitzar la violència que pateixen les dones en la nostra societat s'ha anat reconceptualitzant el concepte que dona nom a aquest tipus de violència. La conceptualització i, per tant, el nom que li donem a aquesta violència determina la manera d'entendre-la.

Diverses han estat les definicions que han anat sorgint i s'han anat succeint. Avui dia, gràcies a les aportacions de les teories i dels moviments feministes, s'ha acordat, en l'àmbit acadèmic i de les institucions polítiques, anomenar-la **violència de gènere** o **violència masclista**.

Abans d'arribar a aquest punt ha estat definida i reconceptualitzada sota diversos noms. S'ha anomenat **violència familiar**, entenent-se com aquella violència que es dona en el marc de la família i que pot ser de parella, entre germans, de pares a fills, de fills a pares o envers la gent gran. També s'ha anomenat **violència domèstica**, entenent-se com la que es dona en l'àmbit de la llar, sigui entre la parella o entre altres membres que viuen al domicili. La gran majoria de les víctimes de la violència domèstica han estat i són les dones en diferents moments de la seva vida (vegeu la figura 1.1).

FIGURA 1.1. Violència domèstica

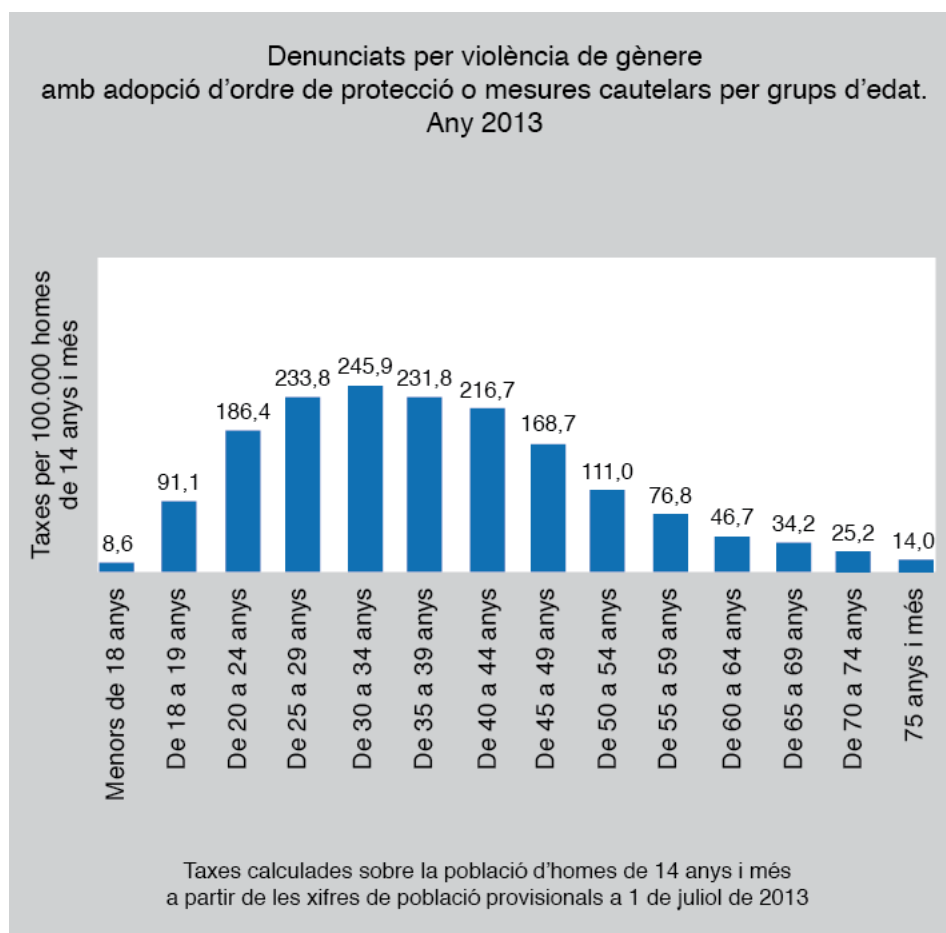
Víctimes de violència domèstica amb ordre de protecció o mesures cautelars per sexe i grups d'edat (2013)

Les definicions de violència domèstica i familiar que acabem d'anomenar presenten les seves limitacions, perquè se centren en l'àmbit de la llar i la família i exclouen altres tipus de violències que poden viure les dones, a la vegada que se centren només en l'àmbit de la llar i familiar, quan la violència masclista es pot donar en l'àmbit de la parella sense l'existència d'una família o una llar.

Finalment, s'ha parlat de **violència de parella**, entenent-se com la que es dona tant en parelles heterosexuales com homosexuals.

Optem per anomenar la violència que es dona contra les dones com a **violència masclista** o **violència de gènere**. Aquesta conceptualització és la que ens permet entendre que aquesta violència té un caràcter estructural i que no només la trobem en l'àmbit privat i de la llar. De fet, la majoria d'ordres de protecció o mesures cautelars de violència masclista recauen sobre els homes i, en particular, els d'edats més joves (vegeu figura ??).

La **violència masclista** inclou totes les formes de maltractament psicològic, d'agressió econòmica, d'abús i/o d'explotació sexual, d'agressió física a les quals són sotmeses les dones, en l'àmbit públic i/o en l'àmbit privat, i que té com a principal causa una estructura social patriarcal.

FIGURA 1.2. Violència de gènere

Víctimes de violència de gènere amb ordre de protecció o mesures cautelars per sexe i grups d'edat (2013)

Cal aclarir que des de moltes associacions i moviments de dones que treballen aquest tema s'ha apuntat que el terme *violència de gènere* pot provocar confusions perquè no es visibilitza prou clarament que estem parlant de violència contra les dones. Per això, es prefereix parlar de **violència contra les dones**, **violència sexista**, **violència patriarcal** o **violència masclista**. Aquí optem per parlar de violència de gènere i violència masclista, indistintament, tot i reconèixer les dificultats que presenta el terme *violència de gènere* a l'hora de visibilitzar que es tracta d'una violència contra les dones.

En les nostres societats existeixen altres tipus de violències, com la violència al carrer, la violència racista, la violència entre joves, la violència laboral, la violència a les escoles i un llarg etcètera que no sempre guarden una relació amb una estructura social patriarcal. El que sí podem afirmar és que totes les violències socials tenen a veure amb la desigualtat i amb les relacions de dominació i opressió, i que en moltes ocasions l'estructura patriarcal s'hi relaciona o n'és un factor explicatiu.

En tot cas, podem afirmar que la violència masclista està estretament relacionada amb l'estructura de les societats patriarcales. Per tant, aquest tipus de violència es deriva d'una societat en què existeix una situació de desigualtat entre homes i dones. De fet, la violència masclista es converteix en un instrument de dominació i control social. Si bé no totes les dones viuen situacions de violència masclista

Us recomanem el següent debat del programa *Banda ampla* sobre violència de gènere <http://goo.gl/7lrxAO>.

amb la mateixa intensitat, la seva existència permet assegurar una situació de sotmetiment de les dones respecte dels homes. Així doncs, podem parlar de la presència constant d'una violència simbòlica.

La violència simbòlica

La violència simbòlica és un concepte del sociòleg Pierre Bourdieu (2000). Es tracta d'una violència que es manifesta per mitjà de diferents graus de subtileza i que és altament tolerada socialment i acceptada culturalment. Això provoca que sigui difícil d'identificar tot i tenir un alt grau d'incidència, que funcioni com a mecanisme constant d'amenaça que una violència real pot ser possible i que serveix com a base de legitimació per exercir altres formes més evidents de violència.

Quan la violència és simbòlica també acostuma a estar molt **arrelada històricament**. És així com podem entendre que la violència masclista hagi estat tan normalitzada en les nostres societats i que fins fa pocs anys no s'hagi començat a denunciar públicament. Aquest tipus de violència no és una derivació espontània de la naturalesa, sinó que hi tenen un paper fonamental els aspectes ideològics, les creences i els sentiments. Dependrà dels aspectes que acabem d'anomenar que la violència masclista sigui més o menys acceptada i visible en una societat. Com a problema social que pateix, amb diferents graus d'intensitat, un col·lectiu ampli de la societat, el trobem en diferents àmbits de la nostra societat i, per tant, no es tracta d'una violència exclusiva de l'àmbit de la llar, sinó que la trobem en l'**àmbit públic** i en l'**àmbit privat**.

Així doncs, la violència masclista o de gènere s'explica per una forma d'organitzar i estructurar la societat que anomenem **patriarcat** i que permet que els homes exerceixin una posició de superioritat, domini i opressió respecte de les dones.

El **patriarcat** és l'estructura social i la institucionalització del domini masculí sobre les dones a les nostres societats. Es basa en l'androcentrisme, que és una visió parcial del món en què els homes són el centre i la mesura de tot. Allò que és masculí és valorat per sobre del que és considerat femení. L'home es converteix en el màxim representant de la humanitat, i s'universalitzen els valors masculins en la societat.

Passem seguidament a explicar quines són les principals característiques d'una **estructura social patriarcal**:

- L'estructura social patriarcal es basa en unes clares relacions de desigualtat entre homes i dones en què les dones ocupen un lloc de sotmetiment i d'opressió respecte dels homes. Aquesta relació desigual es manifesta bàsicament amb les discriminacions que pateixen les dones en el terreny laboral, en la distribució desigual de les tasques de la llar i en la falta de presència en la vida pública i en les institucions de poder.
- L'estructura social patriarcal permet arribar a considerar les dones com a éssers inferiors a les quals es pot **usar, menysprear i fins i tot maltractar**. S'arriba a impulsar la creença que es pot tenir dret a l'accés carnal de les dones sense consideració dels seus desitjos i les seves preferències.

- L'estructura social patriarcal es basa en la **divisió social del treball** entre homes i dones. És així com una estructura patriarcal imposa que els homes s'han de dedicar a l'àmbit del treball productiu i de la vida pública i les dones al treball reproductiu, de cura i de la llar. Així mateix, estableix que aquesta repartició del treball és fonamental per al funcionament econòmic de les nostres societats capitalistes.

La divisió social del treball entre homes i dones i la "crisi de cures"

L'assumpció de la tasca reproductiva i de cura per part de les dones ha permès el funcionament de les economies capitalistes, encara que la seva tasca mai hagi estat ni reconeguda ni visibilitzada. Segons diferents economistes feministes, la cura i les tasques reproductives han permès històricament que hi hagués una força de treball i productiva (majoritàriament masculina) que estigués preparada per anar a treballar a les fàbriques, al camp o a altres centres de treball. Malgrat que aquesta repartició de tasques ha estat superada en part en les últimes dècades, en alguns països occidentals, gràcies a la incorporació de la dona al mercat del treball, la situació no ha millorat molt. Si bé moltes dones s'han incorporat al mercat de treball productiu, encara són elles les que continuen assumint el treball domèstic i de cura. Això produeix que les dones compatibilitzin dobles jornades de treball (treball productiu i reproductiu), amb tot el que suposa de càrrega de treball i les conseqüències que té per a la seva salut física i psíquica.

- L'estructura social patriarcal imposa i espera un comportament determinat que les dones i els homes han de tenir en la societat. Concretament, s'espera de les dones i de la seva feminitat l'expressió d'emocions, de cura dels altres, de submissió i passivitat. Dels homes i de la seva masculinitat s'espera l'acció, l'agressivitat, el poder i la resolució.
- L'estructura social patriarcal instaura un **sistema de relacions familiars, amoroses i sexuals** que permeten un control de les dones i dels seus cossos. D'aquesta manera, el matrimoni estable, format per una parella heterosexual, la maternitat/paternitat i la unió familiar són el model necessari i ideal per a la felicitat humana tant de l'home com de la dona. El confinament de les dones en els espais domèstics queda justificat per la sobrevaloració del matrimoni i de la maternitat.

Si bé no podem afirmar que la societat patriarcal a la qual ens acabem de referir hagi desaparegut a cap país del món, sí podem afirmar que gràcies a la lluita constant i a la presència del moviment feminista i de les dones en general ha anat perdent terreny o ha anat prenent formes menys evidents que les que acabem d'explicitar.

1.2.2 Tipus de violència masclista i de gènere

La violència masclista o de gènere existent en les nostres societats pren diferents formes. Tot i que es pugui fer referència a cada una d'aquestes violències separatament, cal tenir en compte que totes elles estan absolutament relacionades.

La divisió social del treball s'accentua amb els processos d'industrialització i d'urbanització que es van produir a les societats occidentals a finals del segle XVIII i a principis del segle XIX.

Algunes persones no se senten incloses en la construcció habitual del gènere i defineixen altres opcions d'entendre la sexualitat, com el transgènere o la transsexualitat. En la unitat "Necessitats de les persones en situació d'exclusió social, discriminació per raó de sexe, lloc de procedència, ètnia o cultura" tractareu aquesta qüestió en profunditat.

Les lleis que prohibeixen o restringeixen el dret a l'avortament són part del resultat de la forma patriarcal d'entendre les relacions de gènere.

L'amor romàntic és l'imaginari que encara avui té força a l'hora d'entendre l'amor. En els "Annexos" podeu trobar les principals idees que hi estan relacionades.

En els "Annexos" corresponents a aquesta unitat podeu trobar exemples concrets i detallats dels diferents tipus de violència extrets del *Material per treballar amb dones maltractades*. Vincula't, editat per la Diputació de Barcelona l'any 2000 i elaborat per l'Equip Interdisciplinari de Tamaia, Associació de Dones contra la Violència Familiar.

De fet, podem afirmar que hi ha alguns tipus de violències que porten a les altres i que les violències estan **associades i coexisteixen**. La violència física sempre conté elements de la violència psíquica, la violència psíquica moltes vegades va acompanyada de violència física, i la violència sexual està impregnada de violència emocional i física.

Igualment, podem presentar una definició dels diferents **tipus de violència**, que si bé les trobem normalment en l'àmbit de la parella o familiar, no són exclusives d'aquest àmbit. Els diferents tipus de violència són:

- **Violència física:** qualsevol acte o omisió de força contra el cos d'una dona amb el resultat o el risc de produir-li una lesió física o un dany. Aquest tipus de violència inclou molts graus i va des de les empentes i les bufetades, les sacsejades, el llançament d'objectes, etc., fins a pallisses, cops que poden provocar la mort l'ús d'armes o l'assassinat. Aquest tipus és la forma de violència més difícil d'amagar, ja que deixa seqüeles immediates. Una forma de maltractament físic que es pot donar en contra de les dones, encara que és més comuna amb la infància i en la gent gran, és l'abandonament i la negligència davant problemes de salut o de dificultats per valdre's per ella mateixa. La violència física acostuma a anar acompanyada de violència verbal i psíquica.
- **Violència psicològica:** totes aquelles formes de tractar les dones que limiten la seva llibertat o neguen els seus drets i la seva dignitat. Aquest tipus de violència es basa a desvalorar constantment les dones i a provocar-los un patiment per mitjà d'amenaçes, insults, menyspreus, de l'adjudicació de tasques servils, de la humiliació, de les vexacions, de l'exigència d'obediència o submissió, de l'aïllament, de la limitació en les seves relacions socials i/o familiars, de la limitació en la seva capacitat de treballar o de qualsevol altra limitació del seu àmbit de llibertat. Tenen com a resultat la reducció de l'autoestima, la desvaloració personal i la pèrdua d'autonomia en la vida social i personal.
- **Violència econòmica:** es refereix a aquelles situacions en què les dones són privades de forma intencionada i no justificada de recursos a partir de la limitació de la seva capacitat de treballar, de rebre un salari o d'administrar els seus béns, o bé mitjançant la restricció de l'assignació econòmica necessària per afrontar les despeses familiars i garantir el seu benestar físic o psicològic i, si escau, dels seus fills i filles.
- **Violència sexual:** és aquella violència que s'exerceix contra el cos de les dones, sotmetent-les a conductes i pràctiques sexuals contra la seva voluntat, ja sigui mitjançant la força o la coacció, amb independència que la persona agressora pugui tenir amb la dona una relació conjugal o no, de parella, afectiva o de parentiu. Podríem incloure aquest tipus de violència dins la violència física, però es diferencia d'aquesta perquè l'objecte de l'abús és la llibertat sexual de la dona i no tant la seva integritat física. La violència sexual no és només l'agressió o coerció que pateix la dona per dur a terme practiques sexuals que un home vol, sinó que s'expressa quan una dona és castigada, mal considerada, estigmatitzada o humiliada per haver estat

infidel o haver tingut relacions sexuals lèsbiques, per posar-ne els principals exemples.

'Te doy mis ojos'

Us recomanem que vegeu la pel·lícula *Te doy mis ojos*, dirigida per Icíar Bollain, en què es poden veure diferents tipus de violència masclista en l'àmbit domèstic i que retrata els esforços d'una dona per alliberar-se de la situació de maltractament.

1.2.3 Àmbits de la violència masclista i de gènere

La violència masclista o de gènere no tan sols la trobem en l'àmbit familiar i en l'àmbit de la parella, sinó que està o pot estar present en diversos **àmbits de la vida de les dones**: en el món del treball, en l'àmbit de la família, en l'àmbit escolar i de la formació, en l'àmbit de la parella, en les formes d'oci, en els mitjans de comunicació, en els estils de vida i en la cultura. En aquest sentit, podem afirmar que, encara que en graus d'intensitat molt diferents, totes les dones han estat o seran víctimes de la violència masclista.

Reconèixer aquesta realitat i la multiplicitat d'àmbits en què es troba aquesta violència és el que ens permet afirmar que s'explica per una qüestió estructural de les nostres societats.

En els diferents àmbits de les nostres societats en què apareix la violència masclista les persones que l'exerceixen acostumen a ser en la seva gran majoria homes, però cal apuntar que no sempre són ells els únics actors. Les dones, immerses en l'estructura social patriarcal, també poden ser agents d'aquesta violència o consentidores d'aquesta violència. Un clar exemple d'aquesta situació la trobaríem en l'àmbit laboral, quan dones que ocupen càrrecs directius i de gerència decideixin acomiadar una dona perquè s'ha quedat embarassada. O per posar-ne un altre exemple encara més extrem, quan una dona practica una ablació de clítoris.

La **violència masclista** té un caràcter estructural i està present en diferents àmbits de la vida de les dones i pot ser exercida per diferents actors socials.

Els diferents àmbits en què podem trobar violència masclista o de gènere us els expliquem en els següents apartats.

Violència en l'àmbit de la parella o familiar

Aquest és el tipus de violència que ha obtingut més atenció, tant des de l'àmbit acadèmic com des del de la política, fins al punt que s'ha arribat a considerar que la violència masclista només estava present en l'àmbit familiar, de la parella i/o a la llar. Tot i que aquest àmbit pateix un elevat percentatge dels casos, no és l'únic. En tot cas, podem afirmar que la **violència de parella** és aquella que s'exerceix en contra de les dones per part de l'home o la persona amb la qual aquestes mantenen o han mantingut relacions d'afectivitat. Aquesta violència es pot donar en l'àmbit familiar o de la llar, però també pot tenir lloc entre un home i una dona que no hagin conviscut mai o que s'hagin separat.

La **violència familiar**, per la seva banda, consisteix en la violència exercida contra les dones i els menors d'edat en el si de la família per part de membres d'aquesta en un marc de lligams afectius i familiars. La forma més freqüent de violència familiar és el maltractament de l'home cap a la seva parella, però també cal destacar la violència contra la infància, la gent gran o persones amb diversitat familiar. A la vegada, cal apuntar que la violència contra les dones també pot provenir d'altres membres de la família, com el pare, els germans o altres familiars.

Violència en l'àmbit laboral

És la violència que es produeix en l'horari laboral o fora de l'horari laboral, però absolutament lligada a la feina. Les principals formes de violència masclista són l'assetjament per raó de sexe i l'assetjament sexual.

L'assetjament per raó de sexe es produeix quan apareixen actituds en l'àmbit laboral que tenen com a propòsit o produeixen com a efecte l'atemptat contra la dignitat de les dones o la creació d'un entorn intimidador, hostil, degradant, humiliant o ofensiu.

Les situacions d'assetjament per raó de sexe no tan sols es donen en l'àmbit laboral, sinó que es poden produir en altres àmbits, com seria el formatiu, el sanitari o el de la justícia penal.

Cal destacar que l'assetjament es pot donar per altres raons, com són el color de la pell, la cultura, l'origen nacional d'una persona, la classe social o l'opció sexual.

Alguns dels comportaments que denoten que existeix un assetjament per raó de sexe són: bromes sexistes i formes ofensives per adreçar-se a la dona, comentaris i un tracte discriminatori, menyspreu pel treball que desenvolupa i aïllament.

Algunes de les formes que demostren l'existència de situacions d'assetjament laboral per raó de sexe són: acomiadaments o no renovacions de contracte per motius laborals, desvaloració econòmica i professional de feines que realitzen les dones als centres de treball o falta de promoció professional.

La segona forma més destacada de violència masclista en l'àmbit laboral és **l'assetjament sexual**. Aquest tipus d'assetjament apareix quan hi ha una posició de poder d'un home i la utilitza per aconseguir favors sexuals d'una dona.

Parlem d'**assetjament sexual** quan l'home porta a terme coaccions i amenaces constants a una dona per tal d'aconseguir fer un xantatge implícit que condueixi a pensar a la dona que ha de tenir les relacions sexuals que l'home vol, i que si no ho fa tindrà conseqüències negatives a nivell laboral, com la pèrdua de la feina, la pèrdua de la posició que ocupa o les dificultats per promocionar-se, per destacar-ne els exemples principals.

Cal destacar que les situacions d'assetjament sexual són molt comunes en el mercat laboral, però també es poden donar en altres àmbits, com en l'acadèmic o en institucions encarregades del control social i del compliment de mesures penals. La qualificació o obtenció de recompenses acadèmiques, en el primer cas, i la pèrdua de llibertats poden funcionar com a mecanismes d'intercanvi perquè l'assetjador aconsegueixi els favors sexuals que pretén.

La presència de l'assetjament i la seva normalització ha estès la creença social que les dones obtenen resultats acadèmics i laborals gràcies als favors sexuals que fan a un home. Per tant, continua existint una desvaloració social respecte de les dones i dels mèrits que poden aconseguir per elles mateixes. A la vegada, aquesta creença o idea fomenta que l'assetjament sexual pugui estar més present en l'àmbit laboral.

Violència en l'àmbit dels mitjans de comunicació i la publicitat

Els mitjans de comunicació, i en concret la **publicitat**, els podem considerar en moltes ocasions difusors d'idees i creences que generen violència masclista entesa en el seu sentit més ampli. Els mitjans imposen de forma constant un model dels comportaments que han de tenir les dones i uns patrons de relació entre homes i dones que reproduïxen les relacions de desigualtat que ja prevalen en les nostres societats. Però sobretot la imposició d'unes normes en relació amb els ideals de bellesa configuren la realitat de la violència difosa pels mitjans. La norma d'estar prima i de tenir unes proporcions determinades del cos és una de les més imposades en les nostres societats. Això suposa la pràctica d'algunes activitats com les dietes, la cirurgia estètica, els exercicis físics, etc., i explica l'aparició de malalties com l'anorèxia i la bulímia. Per tant, la violència difosa en aquest àmbit és d'una importància cabdal. La força d'aquests patrons i d'aquestes normes de bellesa implica que són les mateixes dones les que exerceixen violència i sacrifici sobre elles mateixes.

Violència en l'àmbit social i comunitari

La violència masclista també es manifesta en l'**àmbit comunitari**. En funció del grau dels drets aconseguits per part de les dones i de les llibertats que tinguin, la intensitat i les formes de violència en el marc de la comunitat seran unes o altres, i amb intensitats diverses.

Destaquem seguidament aquelles formes de violència masclista comunitàries més importants. Les que presentem a continuació es donen majoritàriament en la societat catalana, però algunes tenen a veure amb realitats socials i culturals d'altres països:

- **Mutilació genital femenina:** consisteix en l'extirpació parcial o total dels òrgans genitals externs femenins o d'altres òrgans genitals de les dones per raons culturals, religioses o d'altres amb finalitat no terapèutica. Les conseqüències d'aquesta pràctica són la invalidació per tenir un plaer sexual

"Ella"

Us recomanem que escolteu la cançó de la cantant Bebe titulada "Ella", que contràriament al missatge que es dona a través de pel·lícules, programes de televisió o la publicitat sobre el paper de la dona en les nostres societats, expressa amb força la importància de l'apoderament de les dones que han patit situacions de violència masclista: <http://goo.gl/7LtJAl>.

ple i gravíssimes conseqüències per a la salut integral de les afectades. Actualment es practica a vint-i-sis països africans i en alguns de l'Àsia. Tot i que algunes comunitats musulmanes i d'altres religions la practiquen, es pot afirmar que no és un precepte religiós.

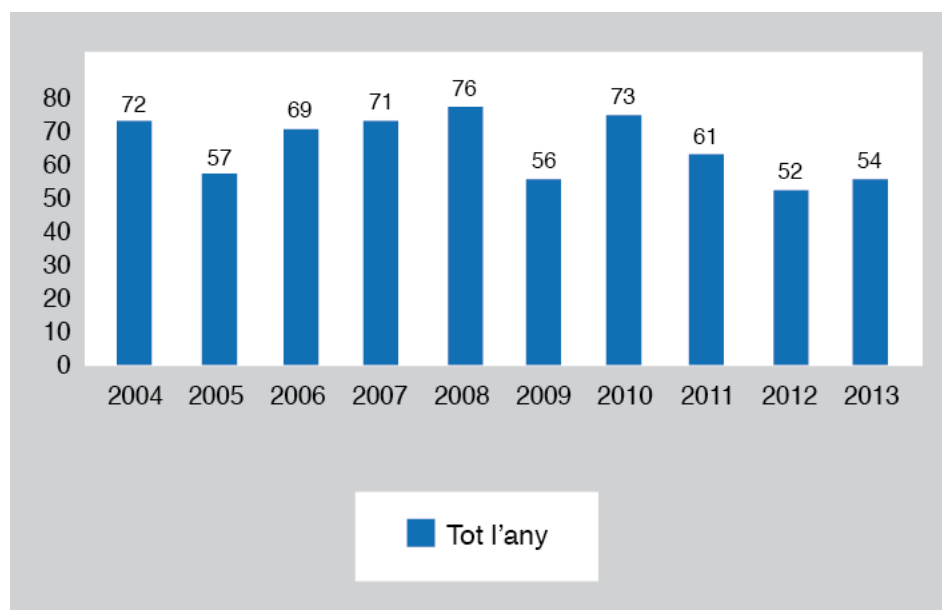
- **Infanticidi femení:** consisteix a atemptar contra la vida de nenes en el moment del seu naixement o amb anterioritat a aquest. Ha estat freqüent en moltes cultures històricament, i actualment està present en algunes regions de l'Àsia.
- **Matrimoni forçat:** consisteix a obligar una jove a casar-se contra la seva voluntat, ja sigui fent ús de la força física, de la persuasió psicològica o imposant-se com un fet cultural normalitzat i vàlid per a tota una societat. Els matrimonis forçats suposen un atemptat contra l'autonomia i la llibertat de la persona, i en moltes ocasions són acordats per les famílies, i fins i tot en alguns casos els homes poden comprar les seves dones mitjançant subhastes o través de les mateixes famílies. La pràctica dels matrimonis forçats està molt estesa i la podem trobar en alguns països i/o regions de l'Àfrica subsahariana, del nord d'Àfrica, del Pròxim Orient i Orient Mitjà, de l'Àsia meridional, de l'Amèrica Llatina o també entre col·lectius d'ètnia gitana de diversa procedència. Els fluxos migratoris han permès que persones d'aquestes procedències desenvolupin aquesta practica en els països d'acollida. Les administracions públiques destaquen les grans dificultats per detectar aquesta practica per la manca de xarxa social, a part de la família, que tenen les dones que són forçades a casar-se; pel desconeixement dels seus drets i dels recursos socials existents; per la dependència econòmica respecte de la família de moltes d'aquestes dones i per la invisibilització amb què es produeix aquesta practica.
- **Agressions sexuals:** són un atemptat contra la llibertat sexual de les dones, que va sempre acompanyat de violència o intimidació. Les agressions sexuals van des de qualsevol tipus de contacte sexual no desitjat fins a l'intent de violació o la violació mateixa. Tot i que situem aquesta forma de violència en l'àmbit social i comunitari, cal destacar que les agressions sexuals han estat històricament presents, i també en l'actualitat, en l'àmbit de la parella i la família amb tota la seva impunitat. Un dels problemes que sorgeixen en identificar aquest tipus de violència és que les dones reconguin que ha estat en contra de la seva voluntat. Per tant, és importantíssim que des de diferents àmbits, com el de l'educació o els mitjans de comunicació, s'engeguin programes de sensibilització sobre la voluntat i el consentiment de les relacions sexuals.

L'amenaça simbòlica de la violació com a forma de sotmetiment de les dones

La violació funciona, a nivell cultural, com una amenaça potencial i permanent per a totes les dones per tal de mantenir-les en una situació de por permanent que només fa que reforçar les relacions patriarcales. Penseu si no en la por fomentada socialment, encara que també pugui ser real, que pateixen la majoria de dones quan han d'anar soles pel carrer a la nit o quan es troben en espais tancats amb homes desconeguts. El foment d'aquesta por permet que alguns homes puguin aprofitar-la com a mecanisme de control i domini. Al mateix temps, cal destacar que juntament amb l'aterroriment de les dones, en els casos de violació és molt freqüent que se les responsabilitzi de l'agressió patida, assenyalant

que han anat amb roba, a llocs o en horaris no adequats. Cal destacar finalment que les mesures penals que es preveuen en relació amb les agressions sexuals a les dones també estan impregnades de masclisme, ja que la gravetat del delictes i per tant de l'abús o de l'agressió sexual es mesura per factors com l'existència o no de penetració.

- **La violació en situacions de conflicte armats:** si bé hi ha certs acords internacionals en relació amb els conflictes armats, hem vist que en les guerres del segle XX i del segle XXI la violació de les dones no ha desaparegut. Fins i tot s'ha utilitzat com a arma de guerra contra les poblacions enemigues.
- **El tràfic de dones:** es produeix quan hi ha una situació de segrest i compravenda de les dones per a la seva explotació sexual o en altres tipus de treball. Les investigacions assenyalen que en tots els països occidentals hi ha dones estrangeres en situació d'exercir el treball sexual de manera forçosa, ja sigui perquè han immigrat sota engany o perquè estan il·legalment i passen a ser víctimes propícies de les persones que els asseguren la regularització dels seus papers o l'estabilització de les seves vides a canvi de treball sexual. El tràfic de dones, i en concret la situació del treball sexual format, es vincula directament amb les relacions de desigualtat que existeixen al món. En relació amb la indústria del sexe, podem afirmar que són els països europeus els que més fan ús del treball sexual i del turisme sexual, mentre que són les dones provinents dels països més empobrits les que presten serveis sexuals a ciutadans europeus, ja sigui de forma voluntària o forçada.
- **Fustigació verbal al carrer:** és una de les formes de violència masclista més esteses, més quotidianes i més presents en les nostres societats. Les dones constantment se senten amenaçades quan van pel carrer per insults, *floretes* obscenes o simples interpel·lacions ofensives que fan referència al seu cos, a la seva manera de moure's o de vestir, etc. Amb aquestes constants interpel·lacions, els homes afirmen la seva superioritat de gènere.
- **Feminicidi:** es refereix a l'assassinat de les dones pel sol fet de ser dones, i es considera que és el final extrem d'un continu terror sexista sobre les dones i nenes que pot incloure una gran varietat d'abusos verbals, físics i sexuals, la tortura, l'esclavitud sexual, l'abús de menors, el maltractament físic i emocional i un llarg etcètera. Quan aquest terror té com a resultat la mort és quan apareix el feminicidi. S'acostuma a fer referència a aquest concepte quan en una societat es produeixen molts assassinats de dones. Els feminicidis constitueixen la principal causa d'assassinats de dones al món, i, a diferència dels homes, la majoria de dones són assassinades per persones conegudes, i entre elles es troba un alt percentatge de dones assassinades per la seva parella. En el cas de l'Estat espanyol, tot i les transformacions legislatives, el nombre de dones mortes per violència masclista no ha tingut un descens considerable (vegeu la figura 1.3).

FIGURA 1.3. Feminicidi

Víctimes mortals per violència de gènere (2014-2013). Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, Govern espanyol

El cas de Ciudad Juárez

Us recomanem veure l'entrevista a Julia E. Monárrez Fragoso, doctora, professora i investigadora al Colegio de la Frontera Norte, amb seu a Ciudad Juárez (Chihuahua, Mèxic). Les seves àrees d'especialització són la violència contra les dones, el feminicidi i la inseguretat ciutadana. En el vídeo s'aprofundeix en el feminicidi, i en concret sobre el feminicidi a Ciudad Juárez: <http://goo.gl/oPX9Ba>.

Violència en l'àmbit institucional

Si bé és cert que les institucions públiques a Catalunya i a l'Estat espanyol han fet passos importants per afrontar el fenomen de la violència masclista amb la proposició de lleis, el desenvolupament de plans i programes i el desplegament de serveis que pretenen eradicar, prevenir i respondre a aquesta problemàtica, també ho és que en les mateixes institucions públiques, o sobre les quals hi ha una responsabilitat pública, encara es continuen produint situacions que fomenten la violència masclista o fins i tot situacions pròpiament de violència masclista.

Fixem-nos, seguidament, en els dos grans àmbits fonamentals d'atenció a la ciutadania en què es pot produir violència masclista: el sistema educatiu i el sistema sanitari.

El **sistema educatiu**, el **sistema universitari** i també altres institucions i entitats que es dediquen a l'**educació no formal**, com a transmissores de valors, tenen un paper fonamental a l'hora de prevenir comportaments i situacions que puguin conduir a la violència masclista. Com a futurs integradors socials cal que en prengueu consciència, perquè podeu acabar exercint la vostra professió en institucions com escoles, instituts, centres oberts i de lleure per a infants o adolescents, casals o centres d'acollida o residencials per a la protecció de menors i adolescents.

És precisament mitjançant els espais de socialització com són la família, els espais d'educació formal, els espais d'educació no formal, els grups d'iguals o els mitjans de comunicació que interioritzem elements determinants per a la nostra visió de la realitat i per als nostres comportaments i actituds.

La **coeducació** és un element fonamental per a la prevenció de la violència masclista en els centres escolars i en altres centres d'educació no formal. És fonamental tant perquè la convivència als centres s'escapi i defugui patrons de funcionament basats en la desigualtat de gènere com per interioritzar valors i actituds per a les persones destinatàries d'aquesta educació que quedin ben lluny de la violència de gènere.

Igualtat i no-discriminació

La coeducació és l'acció educadora que parteix del principi d'igualtat entre sexes i de la no-discriminació per raó de sexe. Per això, des d'un mètode coeducatiu calen una sèrie de situacions:

- Cal que hi hagi espais mixtes en què eduquen i s'eduquen conjuntament persones de diferents sexes.
- Cal que s'identifiquin quines són les desigualtats de gènere i intentar eliminar-les, pal·liar-les o compensar-les.
- Cal que es valori indistintament l'experiència, les aptituds i l'aportació social i cultural de les dones i dels homes, fugint de visions androcèntriques.
- Cal que s'eduqui en uns valors que no estableixin relacions de domini que supediten un sexe a l'altre, sinó que transmetin la importància d'igualtat i condicions entre homes i dones.
- Cal que s'eliminin tots els prejudicis i rols estereotipats que s'han associat socialment als homes i a les dones, al mateix temps que cal que s'eliminin tots els estereotips de com ha de ser una família o com ha de ser la sexualitat, reconeixent diferents models de família i d'opcions sexuals, com la monoparentalitat, les famílies homosexuals, la bisexualitat, la transsexualitat i un llarg etcètera.

La coeducació implica identificar quins són els **elements de desigualtat de gènere i de discriminació de dones** en diferents aspectes fonamentals per al procés educatiu, com serien el currículum i la programació d'activitats; el material de text, didàctic o de joc; les actituds, els comportaments i les intervencions educatives dels professionals; els càrrecs i els tipus de càrrecs que ocupen dones i homes als centres educatius i la repartició de l'alumnat o de les persones destinatàries de l'acció educativa.

Com a futurs professionals d'alguns d'aquests centres, cal que tingueu molt en compte els aspectes que acabem de comentar per poder identificar la desigualtat i la discriminació en termes de gènere i poder-les pal·liar.

Més enllà de l'estricta necessitat d'aplicar un **mètode coeducatiu** per evitar la desigualtat de gènere i educar en valors i actituds que evitin la violència masclista, cal que els centres educatius tinguin programes específics que tractin la violència masclista com a tema principal, per tal de combatre-la.

Si fem referència a la violència en l'àmbit dels centres escolars és d'obligat compliment abordar l'**assetjament escolar** o l'anomenat *bullying*.

L'assetjament escolar és un comportament violent repetitiu que va augmentant d'intensitat i que es produeix en una situació de desigualtat entre l'assetjador i la víctima, a causa del fet que l'assetjador acostuma a tenir el suport d'un grup.

Si bé no existeixen gaires dades actualitzades sobre assetjament escolar, podem afirmar que el percentatge és més alt entre els nois, ja siguin agressors o víctimes de l'agressió. Per tant, no és en les dades on podem trobar les relacions entre assetjament escolar i violència de gènere, sinó en les característiques de la víctima i en el tipus de violència que s'exerceix.

Així doncs, en primer lloc podem afirmar que les persones que són víctimes d'assetjament escolar acostumen a allunyar-se dels cànons hegemònics associats a homes i dones. Exemple d'això serien nois que tenen una gestualitat associada a la feminitat, nois que demostren por, noies amb problemes d'obesitat, etc. En segon lloc, volem remarcar que les pràctiques de violència que exerceixen nois i noies també estan relacionades amb la construcció social del gènere. Els nois acostumen a exercir una violència més relacionada amb l'agressivitat, el prestigi, el domini, la força, etc., i en canvi les noies exerceixen una violència relacionada amb l'àmbit relacional, els rumors, la rivalitat, l'exclusió, etc.

Respecte de l'àmbit **universitari**, volem ressaltar que es produeix violència masclista en especial mitjançant l'assetjament laboral i l'assetjament sexual. Aquesta violència es produeix des dels llocs superiors de la jerarquia universitària, on els càrrecs són ocupats i controlats majoritàriament per homes. Això fa que en ocasions alguns homes s'aprofitin dels seus llocs de poder per desenvolupar pràctiques assetjadores contra les dones com a forma de condicionar el fet que vulguin aconseguir resultats o càrrecs en la institució.

Respecte l'àmbit sanitari podem considerar que els **sistemes de salut** i els serveis sanitaris estan treballant per eradicar la violència masclista quan disposen de tots els protocols perquè aquesta no es pugui donar entre personal sanitari i pacients, quan es desenvolupen programes i intervencions que tenen en compte les especificitats de les dones i quan estan capacitats per detectar víctimes de la violència masclista.

Per tant, el sistema sanitari ha de garantir l'atenció a les problemàtiques de salut pròpies de les dones que en ocasions tenen a veure amb les especificitats del cos femení i d'altres amb malalties provocades per una societat de tipus patriarcal, com serien l'anorèxia o les depressions per sobrecàrrega de treball. Finalment, cal tenir en compte aquells grups de dones que, per les seves característiques personals o per la seva situació social o legal, necessiten una **atenció específica** que doni resposta a unes necessitats concretes de salut. Aquest és el cas de les dones amb discapacitat física o psíquica, les dones drogodependents, les dones immigrants, les dones en situació d'exclusió social, les dones que exerceixen la prostitució, les dones d'entorns rurals o les dones grans, entre d'altres. A més, són col·lectius vulnerables a situacions de violència masclista.

A la vegada, el sistema sanitari ha de tenir, en els seus serveis, professionals formats en l'àmbit de la violència masclista que siguin capaços de diagnosticar dones que viuen aquestes situacions. Així mateix, han de disposar de serveis especialitzats per a l'atenció d'aquests casos i d'un circuit clar de derivació.

1.2.4 Factors condicionants de la violència masclista

En aquest apartat us podreu adonar que el fet que en una societat hi hagi més casos de violència masclista o de gènere, la intensitat amb què es produeix i els tipus i àmbits en què apareix depèn de diferents factors de caràcter cultural, social i econòmic.

Més enllà dels factors estructurals, també existeixen factors de caràcter individual que determinen les possibilitats que aparegui aquest tipus de violència. Són els següents:

- **Factors biogràfics i psicològics individuals:** hi ha una sèrie de factors de caràcter individual, tant de les dones que pateixen agressions masclistes com dels homes que agredeixen, que són explicatius de l'existència i supervivència de la violència masclista. Entre els més importants podem anomenar la història biogràfica i personal en relació amb les relacions afectives i la violència. Diferents investigacions sobre violència reflecteixen que l'exposició a models violents, especialment durant la infància i l'adolescència, incrementa considerablement el risc a exercir-la i a patir-la. De totes maneres, no totes les persones que l'han patit tenen per què reproduir-la, i això dependrà de la seva resiliència i dels suports educatius i psicològics que hagin rebut al llarg de la vida.
- **El reconeixement de drets i l'execució de drets per part de les dones:** els drets aconseguits per les dones en una societat i el grau en què es poden exercir són elements que determinen les possibilitats de protegir-se més o menys de la violència masclista. En aquest sentit, podem trobar-nos en societats com la nostra, en què les dones tenen com a dret reconegut separar-se o divorciar-se de les seves parelles, però que, en ocasions, es veuen impedides a poder-ho fer per la necessitat de supervivència econòmica pròpia i dels seus fills. Aquest impediment impossibilita poder-se protegir adequadament de les situacions de violència masclista presents i futures.
- **La polítiques familiars i laborals:** absolutament relacionat amb la possibilitat d'exercir els drets que estan reconeguts, existeix la configuració de les diferents polítiques que condicionen el benestar i la qualitat de vida de les dones. Entre aquestes cal destacar la política laboral i les polítiques familiars que incideixen principalment en les possibilitats de conciliació del temps de treball productiu, de treball reproductiu i de cura i temps personal. Si bé és cert que les dones han assumit uns nous rols en les nostres societats, bàsicament incorporant-se al mercat de treball d'una

Cal destacar que davant la falta d'una política pública compensatòria de la desigualtat de gènere, algunes dones opten per renunciar a la maternitat fins i tot en la vida en parella, prioritzant el seu projecte professional i personal.

forma legalment reconeguda, també ho és que el buit de cures que ha quedat a les llars no ha estat cobert ni pels homes ni per l'Estat. Això ha tingut bàsicament dues conseqüències: les dones no s'han pogut incorporar plenament en el mercat de treball (assumint jornades a temps parcial) i/o han doblat la seva càrrega de treball (treball productiu i reproductiu). Aquesta situació és desfavorable pel que fa a la violència masclista, ja que converteix les dones en més dependents de les seves parelles. Per això és tan important una política laboral i familiar que tingui en compte aquesta realitat i compensi la desigualtat existent entre homes i dones. Aquesta han de consistir en la gratuïtat i en un major nombre de serveis de conciliació i cura, en permisos de maternitat més llargs, en horaris més flexibles en el mercat de treball i en més ajuts econòmics per fills a càrrec.

- **El grau de cultura patriarcal:** el grau d'instauració en una societat d'unes creences i idees íntimament relacionades amb la cultura patriarcal és un element determinant de l'existència de situacions de violència masclista. Quan més instaurat estigui el mite de l'amor romàntic, la importància de comportaments diferenciats entre homes i dones i la divisió sexual del treball o l'ideal de la maternitat és més fàcil que apareguin situacions de violència masclista. Més enllà d'aquestes consideracions, cal apuntar que la violència masclista, la individual i la col·lectiva, pot augmentar també davant la seva evident pèrdua de poder i quan creix la resistència de les dones davant la dominació i l'opressió. Les creences tradicionals i algunes pràctiques ancestrals d'algunes societats poden estar relacionades amb el control i la submissió de les dones, i la seva presència incrementa pràctiques culturals que podem considerar violència masclista, com seria la mutilació genital de les nenes.
- **La participació social de les dones en la vida pública:** en general, el grau de presència de les dones en la vida pública, i per tant la seva presència en el mercat laboral, en l'àmbit associatiu, en la vida política i en l'àmbit públic també és un element determinant per a l'aparició de la violència masclista. La presència de les dones en la vida pública i el grau de capacitat que tinguin en la presa decisions en els diferents àmbits és determinant per a l'eradicació i la disminució de la violència masclista, tant a nivell col·lectiu com a nivell individual. Participar individualment en la vida pública permet ampliar el capital social i també poder compartir situacions d'angoixa, de malestar i d'abús que es poden viure en l'àmbit personal. La presència de dones en diferents àmbits permet l'explicitació de quines són les seves necessitats i els seus drets.
- **La legislació i la política pública en relació amb la violència masclista:** el fet que existeixi una legislació que doni resposta al fenomen de la violència masclista és de cabdal importància per prevenir i evitar situacions d'aquest tipus. Cal una legislació que permeti un abordatge d'aquesta problemàtica com una qüestió estructural de les nostres societats que cal tractar transformant les relacions de gènere que la causen i actuant des d'un punt de vista preventiu en diferents àmbits i que garanteixi una atenció a les dones que la pateixen i possibiliti els recursos necessaris per a processos de recuperació i apoderament, després que s'hagin viscut situacions de

violència masclista. Una legislació que entengui la violència masclista com una situació de delictes del qual són víctimes algunes dones i a la qual cal donar resposta des del punt de vista de la seguretat individual i de la penalitat no afavorirà una disminució de les situacions de violència masclista.

- **La presència del moviment feminista:** l'existència d'un moviment feminista que reflexioni sobre la realitat de les dones en una societat; que en reivindiqui els drets; que denunciï la falta de polítiques o de recursos o els abusos comesos respecte de les dones; que qüestionï decisions governamentals que afectin les dones; que potenciï la recerca i la investigació sobre tot allò que té veure amb els drets de les dones i que desenvolupi pràctiques transgressores i trencadores amb el constructe de gènere és determinant per a l'avenç o el retrocés de la violència masclista. Ha estat principalment aquest moviment el que ha treballat perquè avui fins i tot els governs públics entenguin que la violència masclista és un problema social, a la vegada que estructural.

Ca la Dona

Ca la Dona és un punt de referència per al moviment feminista a Catalunya i a la ciutat de Barcelona. Es tracta d'un espai de trobada i relació entre dones on es comparteixen experiències polítiques, de reflexió i producció de pensament. Va néixer l'any 1987 amb l'eclosió del moviment feminista després de quaranta anys de silenci forçat per la dictadura franquista, i en formen part diverses associacions i grups relacionats amb diferents aspectes dels drets de les dones. Us recomanem que visiteu la seva web: www.caladona.org.

Al moviment feminista cal sumar-hi a un moviment d'homes que plantegen la necessitat d'un nou model de masculinitat i que es mostren contraris al model hegemònic de masculinitat vigent actualment: violent, agressiu, dominant... Així mateix, defensen que els homes han d'ocupar l'espai emocional i de la cura dels altres en situació d'igualtat amb les dones.

1.2.5 Indicadors de situacions de violència masclista

Com a integradors socials cal que conegueu diferents **típus d'indicadors** que ens poden donar una primera alerta que existeix una situació de violència masclista i que ens permetran fer un primer diagnòstic sobre la possible existència d'aquestes situacions.

En primer lloc, cal que conegueu possibles comportaments d'un **home agressor** que exerceix violència masclista. El fet de poder-los identificar veient la relació de parella o bé pel relat que facin les dones o els fills de les dones o altres familiars sobre la relació us pot donar els primers senyals d'alerta de la possible existència d'una situació de violència masclista. A la taula 1.1 es poden veure els principals indicadors que en una relació de parella existeix una situació de violència masclista, amb exemples de la conducta de l'agressor per cada un dels indicadors.

TAULA 1.1.1. Indicadors d'una situació de violència masclista a partir del comportament de l'agressor

Indicador	Alguns exemples del comportament de l'agressor
Elevat grau de control	Demana explicacions sobre el que fa, on va, amb qui està Controla les seves trucades telefòniques Nega la seva intimitat i privacitat Controla la seva manera de vestir Controla tota l'economia familiar Controla els seus ingressos personals
Elevat grau d'intimidació	Atemoreix amb mirades i gestos Trenca objectes significatius per a ella Maltracta els animals domèstics Li aixeca la mà
Elevat grau de gelosia	Acusa la dona d'anar o flirtejar amb altres homes Li posa paranys per comprovar si l'enganya Li diu que el seu únic interès és agradar o estar amb altres homes
Aïllament de la dona	Li prohibeix relacionar-se amb veïns, amics o familiars Li prohibeix treballar Es mostra contrariat si fa determinades activitats i n'hi prohibeix algunes Considera que la relació és suficient per a la dona i que no són necessàries altres relacions Considera que no li dedica suficientment temps
Elevat grau d'actituds d'humiliació	Ridiculitza el que pensa, el que fa i els seus desitjos Li diu que és insuportable, pesada, lletja, que no hi ha qui l'aguanti No li reconeix cap aspecte positiu Exagera els seus defectes Es riu d'ella quan s'enfada La compara amb altres dones, sempre de manera despectiva Flirteja o està amb altres dones davant d'ella Es mostra seductor amb els altres, però té un comportament desagradable amb ella La menysprea davant d'altres persones Li diu que ella sola, sense ell, és una inútil No mostra mai desig per ella
Constant culpabilització	La responsabilitza de tot allò que no funciona en la relació No acostuma a demanar perdó quan comet algun error L'acusa de posar-lo nerviós L'acusa de no saber-lo comprendre i de veure el que necessita

.

TAULA 1.1 (continuació)

Indicador	Alguns exemples del comportament de l'agressor
Constant abús de poder	L'acusa d'obstaculitzar els seus desitjos
	La culpa de totes les coses negatives, incloent-hi la seva feina o les seves relacions exteriors
	Ell és qui estableix les regles de la relació
	Els seus assumptes sempre són més importants i prioritaris
	Manté una doble moral: ell pot fer coses que ella no pot fer
	Li dona ordres i la fa callar
	Decideix sobre ella sense preguntar-li la seva opinió
	L'obliga a tenir relacions sexuals encara que ella no vulgui o és desconsiderat i violent quan en mantenen
	Expressa que l'estima tant que només la vol per a ell
	No es mostra afectuós ni obert al diàleg
Constant joc emocional	No escolta mai les opinions ni les idees de la dona
	S'enfada molt si no no s'està d'acord amb la seva opinió
	Assegura que tornarà a reproduir-se la situació, després d'humiliar-la, cridar-li, pegar-la, amenaçar-la, etc.
	La deixa aïllada, plantada o la fa marxar d'un lloc sense explicacions i l'endemà li diu que era una broma, que ell és així
	Li fa un regal o la convida a sopar o al cinema després d'haver-la humiliat, cridat, pegat, amenaçat, etc.
	Li demana de mantenir relacions sexuals després d'haver-la agredit, insultat, etc., com a forma de reconciliació
	Li demana que no el deixi després d'haver-la agredit, insultat, etc., perquè la necessita per canviar
	Si s'enfada, desapareix
	Amenaça de deixar-la
	Expressa que l'amor és plaer i sofriment a la vegada
Pensament masclista	És autocompassiu i se situa en la posició de víctima fins i tot quan l'ha agredit
	Fa comentaris despectius sobre les dones
	Pensa que les dones són inferiors als homes
	S'enfada molt quan el menjar, la roba o les tasques de la llar no s'han enllestit segons el seu criteri
	L'acusa de ser mala mare

Elaboració pròpia

Més enllà dels indicadors relacionats amb el comportament de l'home agressor, existeixen també indicadors relacionats amb l'àmbit de la salut física de la dona, de la seva salut psíquica i de les seves relacions amb l'entorn que també us poden ajudar a detectar que una dona està vivint una situació de violència masclista. Com

En la secció "Annexos" d'aquest apartat hi trobareu un llistat detallat dels indicadors més freqüents relacionats amb l'àmbit de la salut física de la dona, de la seva salut psíquica i de les seves relacions amb l'entorn.

a professionals de la intervenció social cal que estiguem atents als comportaments relacionals i a les actituds individuals per poder fer diagnòstics que s'aproximin a la realitat.

1.2.6 Repercussions de la violència masclista i de gènere sobre les dones i indicadors

La violència masclista té greus repercussions tant immediates com tardanes, i tant de tipus físic, si s'han viscut situacions de violència física, com de tipus emocional i psicològic. La violència de gènere arriba a destruir la dignitat de les dones i representa la violació dels drets humans i les llibertats.

Tots els tipus de violència masclista, es donin en l'àmbit en què es donin, suposen un dany emocional molt important per a les dones. En aquest apartat ens centrem en la violència masclista que es dona en l'àmbit de la parella i/o familiar, perquè és la que ha estat més investigada i sobre la qual es té més informació.

Com a futurs integradors socials us trobareu davant moltes dones que pot ser que hagin viscut situacions de violència masclista; conèixer les repercussions que pot tenir per a elles i els danys que els suposa pot ajudar-vos a fer millors deteccions i intervencions.

Les conseqüències més freqüents de la violència masclista contra les dones són:

- **Por:** la dona ha sofert amenaces contra ella i contra els seus fills i pot tenir por de les represàlies o que la situació de violència es pugui tornar a produir. La por pot actuar com un mecanisme que impedeixi denunciar o trobar el camí de sortida a la situació de violència masclista.
- **Trauma:** les dones que han viscut situacions de violència masclista presenten trastorn posttraumàtic, que es caracteritza per la reexperimentació del succés viscut mitjançant somnis, records, *flashbacks*, etc.; l'intent d'evitar els estímuls associats al trauma i un augment de la inquietud associada al trauma es manifesta mitjançant l'insomni, la irritabilitat, la incapacitat de concentrar-se, la hipervigilància, els sobresalts exagerats, etc. Aquesta situació implica problemes per desenvolupar-se en la vida quotidiana i laboral.
- **Vergonya i frustració:** la dona sent vergonya de viure aquesta situació, creu que només li passa a ella i que ha fracassat en el seu projecte més important, la parella i la família. A vegades, la vergonya té a veure amb el fet d'haver suportat aquesta situació durant molt de temps i no haver-ne pogut sortir.
- **Autoengany, rebuig i minimització:** la víctima desenvolupa una fe respecte del maltractador, suposant que deixarà d'agredir-la. També en ocasions rebutja o minimitza el perill que corre, i fins i tot de vegades justifica i exculpa l'agressor. Això no deixen de ser mecanismes d'autoprotecció que ajuden a reduir el seu nivell d'ansietat i de col·lapse emocional, però aquest

fet augmenta el seu risc vital a mitjà i a llarg termini, perquè contribueix a fer que la situació segueixi igual.

- **Culpabilització:** la dona assumeix la responsabilitat del que li passa i es responsabilitza d'allò que l'agressor li retreu i li assenyala que no fa bé. En ocasions, arriba a pensar que s'ho mereix. La necessitat de cuidar, de ser bones mares i de mantenir unida la família, com a mandats socials de l'ideal femení, actuen com a forces en el manteniment d'aquestes respostes. A la vegada, la culpabilització actua com a mecanisme d'autoprotecció però impedeix la protecció real de la situació, al mateix temps que evita que la dona pugui trobar un camí de sortida al maltractament.
- **La indefensió apresada:** és la sensació de la dona de no tenir capacitat de control davant la violència de la seva parella. El fet que les respostes violentes apareguin de manera aleatòria fa que acabi pensant que no hi pot fer res, amb la qual cosa apareix una sensació de desesperança, de submissió i de passivitat que dificulten el procés de presa de decisions.

...

Teoria del cicle de la violència

Cal que conegueu la teoria del cicle de la violència, formulada per Leonor Walker el 1979 al seu llibre *The Battered Women*. La culpabilització, la minimització i l'autoengany respecte dels maltractaments rebuts i, per tant, les dificultats que té la dona per sortir de la situació de maltractament s'explica també per l'existència d'un cicle de violència que té tres fases:

- **Fase d'acumulació de tensió:** es caracteritza per agressions de "baixa intensitat" que aniran augmentant sense motiu comprensible i sense que la dona trobi la manera de controlar-ho. La dona intenta controlar aquesta situació fent tot el possible perquè ell no descarregui la seva tensió de forma violenta contra ella.
- **Fase d'explosió violenta:** es produeix una descàrrega incontrolada d'atacs i amenaces que fan que tingui lloc un incident agut d'agressió.
- **Fase de lluna de mel:** es produeix una desaparició de la violència i la tensió, i l'agressor mostra penediment pel que ha passat mitjançant un comportament amorós i amable. Utilitza la manipulació afectiva perquè la dona no l'abandoni, argumentant un penediment amb promeses de canvi, regals, etc., que pot semblar sincer. Sobre la dona això últim actua com a element de reforç en el manteniment de la situació, ja que l'home li fa creure que realment ell canviarà, alhora que l'involucra en l'acte abusiu, fent que ella també se senti culpable de l'incident.
- **Debilitament de l'autoestima i deteriorament de la personalitat:** en moltes ocasions, el menyspreu, la crítica i la desvaloració que ha suposat el maltractament acaba convertint-se en una desvaloració personal interior. La dona comença a adaptar la seva autoimatge a allò que expressa el maltractador, i això contribueix a fer que ella mateixa arribi a autoinculpar-se per les agressions i a compartir el menyspreu de l'agressor per ella mateixa. També acostuma a produir-se el naixement d'una incapacitat per prendre decisions, fet que dóna lloc a una major impossibilitat perquè la dona pugui sortir de la situació de violència masclista en la qual es veu immersa.

La indefensió apresada s'imposa en situacions de violència masclista.

- **Aïllament social:** si el maltractament que rep inclou el control dels seus moviments i les seves relacions, i a això li sumem el debilitament de l'autoestima, apareix el maltractament, que inclou la pèrdua de relacions socials.
- **Avortaments, malformacions de fetus i riscos per a la salut de la mare:** diversos investigadors assenyalen que el percentatge de dones que són maltractades durant els seus embarassos és alt, i això pot tenir repercussions molt clares sobre la seva salut i sobre la formació i la supervivència del fetus.
- **Danys causats sobre els fills:** més enllà de les seqüeles que deixa la violència masclista sobre les dones, cal avaluar quines conseqüències té per als seus fills i per a l'entorn familiar en general. La violència masclista pot suposar un dany psicològic per als fills que han viscut amb l'agressor i que l'han rebut o presenciat. La vivència d'aquesta violència pot suposar un risc d'alteració del desenvolupament integral (retards maduratsius, problemes emocionals i problemes de conducta) i un dany per l'aprenentatge de la violència i l'aparició que pot tenir en relacions futures, ja sigui en el lloc de víctima o en el d'agressor. L'estat físic i emocional de les dones, danyat per la situació de violència, dificulta poder atendre adequadament les necessitats dels seus fills.
- **Danys físics:** les repercussions del maltractament també poden ser físiques, com per exemple embarassos no desitjats, transmissió de malalties sexuals, etc., a causa de l'abús sexual o d'altres danys físics com ara ferides, fractures i un llarg etcètera si el maltractament ha estat físic.

Síndrome de la dona maltractada

Aquesta síndrome presentada per Leonor Walker (1984) identifica una sèrie de símptomes que apareixen freqüentment en aquelles dones que han passat per aquesta experiència. La víctima experimenta un complex primari de símptomes traumàtics: hipervigilància, reexperimentació del trauma, ansietat, records recurrents i intrusius i debilitament emocional. La seva autoestima es veu tan danyada que pot arribar a aparèixer una actitud d'indefensió apresa. A més a més, la dona experimentarà també un complex secundari de símptomes, caracteritzats per una idealització del maltractador i la fantasia que canviarà d'actitud i que deixarà d'agredir-la, de manera que minimitza el perill que corre.

1.2.7 Els col·lectius de dones més vulnerables i la violència masclista

La **violència masclista** és un fenomen de les nostres societats que travessa classes socials i edats; per tant, és difícil determinar quins són els grups socials o els moments a la vida en què és més possible que es visqui aquesta situació. Com heu anat veient al llarg d'aquesta unitat, totes les dones estan exposades a aquesta violència amb major o menor intensitat i en diferents àmbits de la seva vida. I ens atreviríem a afirmar que totes les dones han viscut, viuen o viuran intents de violència masclista a diferents nivells.

- **Dones d'origen immigrant:** el fet de ser dona d'origen immigrant pot ser un factor de vulnerabilitat davant la violència de gènere. Diversos són els

factors que expliquen que siguin més vulnerables. En primer lloc, l'augment de les tensions i de dificultats de la vida personal i familiar que pot suposar el fet migratori sumat a una major dependència del marit a causa d'una falta d'entorn familiar i social, que augmenta la vulnerabilitat davant l'aparició de la violència masclista. En segon lloc, el fet que la legalitat d'estar en un país depengui en molts casos del matrimoni també fa augmentar les possibilitats de no poder-se protegir de la violència masclista. I finalment, el desconeixement de l'idioma i/o de la xarxa d'atenció a situacions de violència masclista les col·loca encara més en un lloc de vulnerabilitat.

- **Dones en situació d'exclusió social:** les situacions d'exclusió social entesa com la desvinculació de les persones de l'àmbit productiu i laboral, com la pèrdua de drets bàsics com a ciutadà i la no-participació en l'àmbit públic i la pèrdua de lligams amb una xarxa social, vulnerabilitza les dones que la pateixen i les deixa amb una major situació de desprotecció davant la violència masclista. Al mateix temps, la variable "dona" també augmenta les possibilitats que apareguin situacions d'exclusió social a causa d'una manca de polítiques compensadores de la desigualtat de gènere.
- **Dones amb diversitat funcional:** el fet de ser una dona que es troba en una situació de diversitat funcional a causa d'una malaltia, d'un accident o del mateix procés natural d'envelliment també genera una major possibilitat que aquestes dones puguin patir situacions de violència masclista. Diversos són els factors explicatius de la major vulnerabilitat en què queden situades aquestes dones. En primer lloc, la discriminació de drets que pateixen a causa d'una falta de polítiques públiques que siguin compensatòries davant la seva realitat i les funcions que poden exercir en comparació amb altres persones. En segon lloc, la mirada social fòbica i la desvaloració social que pateixen les situa, encara més, en un lloc de major vulnerabilitat. Pel fet de ser dones s'incrementa aquesta desvaloració, perquè socialment es considera que no estan o no poden fer front al paper tradicionalment assignats a la condició de dona. En tercer lloc, el fet de considerar que aquestes persones tenen una falta de poder per defensar els seus drets i el fet de percebre's un risc més baix a l'hora de ser descobert com a agressor incrementa les possibilitats que es produeixi violència contra elles. En quart lloc, la consideració social, més o menys inconscient, que la vida d'aquella persona val menys disminueix el possible sentiment de culpa de l'agressor. En cinquè lloc, i bàsicament en l'àmbit residencial, la falta de recursos d'atenció, la falta de capacitat de decisió en la vida del centre i la desigualtat de poder que s'hi inscriu entre treballadors i persones amb discapacitat també vulnerabilitza les persones davant la violència i en el fet de rebre-la.
- **Dones que exerceixen com a treballadores sexuals:** la falta d'un marc legal que reconegui els drets laborals de les treballadores sexuals les converteix en un col·lectiu molt més vulnerable a la violència. La manca de legalització del seu treball augmenta les possibilitats que els homes,

En la unitat "Marc de la intervenció social" es fa una definició i una caracterització del concepte d'exclusió social.

Si voleu revisar i aprofundir en el concepte de diversitat funcional podeu revisar la unitat "Necessitats de les persones en situació de discapacitat, malaltia mental, drogodependència o altres addiccions".

en diferents graus, puguin cometre abusos de diferents tipus respecte del seu treball i dels seus cossos. D'una banda, aquest buit legal genera la possibilitat que existeixin proxenetes que controlen el treball, l'economia i els cossos de les dones que es dediquen al treball sexual. De l'altra, permet que els clients també en puguin abusar. A més de tot això, volem afegir que dins el pensament i en el marc del moviment feminista hi ha un debat molt profund respecte de si la prostitució és una forma de violència contra les dones o si s'ha de considerar un treball més i que, per tant, és necessari regularitzar-lo per garantir els drets laborals i de salut de les dones que l'exerceixen. Una part del feminisme considera la prostitució com una forma d'agressió a les dones i creu que cal combatre la prostitució forçada i que la regulació d'aquest negoci ajuda a legitimar una forma de violència contra les dones. Una altra part del feminisme pensa que la prostitució ha de ser una opció laboral lliure i creu que cal acabar amb la prostitució forçada, però que és necessari regularitzar el treball sexual. A pesar d'aquest intens debat, tots els grups feministes i associacions estan d'acord que s'elaborin lleis que no criminalitzin, marginin i estigmatitzin les treballadores sexuals i que ajudin a defensar els seus drets.

Podeu consultar la web de l'associació Genera, que defensa els drets de les treballadores sexuals: www.genera.org.es.

1.3 La gent gran i el maltractament

Per poder entendre la violència i els maltractaments cap a les persones grans és molt important entendre el context social i cultural en què es produeixen. Durant la segona meitat del segle XX ha tingut lloc un important **augment demogràfic** de la gent gran gràcies als avançaments en el món científic, tecnològic i mèdic. A més a més, es preveu que aquest envelliment progressiu de la població continuï succeint. Les persones més grans de 60 anys passaran de 600 milions a gairebé 2.000 milions l'any 2050. Tanmateix, aquest increment serà més pronunciat als països en desenvolupament, on s'espera que la població anciana es quadruplicui en els pròxims cinquanta anys.

A més a més, a aquest canvi demogràfic cal sumar-hi una important transformació en l'estructura i la funció de la família, que havia estat la institució encarregada tradicionalment de tenir cura de les persones grans.

El principal canvi ha estat la incorporació de la dona al mercat laboral, un mercat que col·loca una part de la població, i en especial les dones, en una situació de precarització de les seves vides. Aquesta incorporació a l'àmbit laboral ha suposat un buit de cures a les llars que no ha estat substituït per unes polítiques rellevants i suficients d'atenció a la gent gran i a la dependència. Altres canvis que han accentuat que les persones grans necessitin avui altres formes de cura que no depenguin de la família ha estat el procés de nuclearització que han viscut les llars. Això ha donat lloc al fet que cada dia siguin més les persones grans que viuen soles.

Tot plegat deixa un buit important respecte de qui té l'obligació d'atendre les necessitats de les persones grans, com ho ha de fer i quins són els mitjans més adequats per fer-ho. Les dones, a més a més, han estat les que han acabat sobrecarregant-se de feina, responsabilitzant-se de les tasques fora de la llar i de la cura de les persones grans i en situació de dependència.

També cal ressaltar que l'allargament de la vida sovint va acompanyat d'un major desgast físic i psíquic de les persones, la qual cosa deriva cap a un major nivell de dependència i vulnerabilitat a mesura que passen els anys, i això provoca que les necessitats de cura augmentin encara més.

Finalment, la urbanització de les nostres societats i l'extensió del capitalisme en busca del màxim benefici i d'una major productivitat ha relegat a un segon pla aquells grups de persones que són **econòmicament improductives**, considerant-les desproveïdes de valor i una càrrega tant per a la família com per a la societat. D'aquesta manera, ha aparegut el fenomen de l'**edatisme**.

L'**edatisme** és l'atribució d'estereotips i el manteniment d'actituds de valoració negativa vers una persona únicament pel fet de ser gran. Aquest fenomen no és substancialment diferent d'altres formes de discriminació, com poden ser la xenofòbia, el masclisme o el racisme, i és en aquest sentit que és necessari fer-hi front en els diferents àmbits de la societat.

Els **mites** i els **estereotips** difosos sobre la vellesa provoquen l'aparició d'actituds negatives i afavoreixen la infravaloració, tant per part de la societat com per part de la mateixa gent gran. És així com les persones grans poden acabar desenvolupant un sentiment d'inutilitat i de nosa que tingui conseqüències sobre la seva salut física i psíquica. Alguns dels principals estereotips respecte de les persones grans són que suposen una càrrega, que són dependents, improductives i amb un alt grau de passivitat i de tristesa.

Tanmateix, és en aquest context i sota aquesta imatge de l'envelliment que sorgeix la realitat del maltractament a la gent gran. Es tracta d'una realitat poc reconeguda i molt oculta socialment, però que comença a aflorar amb tota la seva càrrega dramàtica i quotidiana. Els maltractaments que les persones grans pateixen per part dels seus cuidadors, familiars, institucions i d'altres indiquen la necessitat d'engegar polítiques de prevenció i atenció davant aquestes situacions.

1.3.1 Conceptualització

Per poder fer una adequada definició de qui és la gent gran cal adonar-se que no és un grup homogeni. En general, podem dir que dels 65 als 75 anys es gaudeix d'autonomia econòmica i personal i, per tant, la vellesa no és una etapa de la vida que vagi directament associada a una situació de dependència, encara que n'augmenten les possibilitats.

Considerem que les persones grans són aquelles que tenen més de 65 anys, i considerem que es troben en una situació de **dependència** quan per raons lligades a la manca o pèrdua de la capacitat física, psíquica o intel·lectual tenen necessitat d'una assistència o ajut important per a la realització de les activitats de la vida diària.

Respecte dels maltractaments a la gent gran, se n'han fet diverses definicions, de les quals volem destacar les següents:

- “Qualsevol acte o omissió que generi un dany, intencionat o no; que es produeixi en el medi familiar, comunitari o institucional; que vulneri o faci perillar la integritat física o psíquica, el principi d'autonomia o la resta dels drets fonamentals de l'individu, i que es pugui constatar de manera objectiva o percebre de manera subjectiva independentment de la intencionalitat o no de l'entorn en què es produeixi” (Declaració d'Almeria, 1995. I Conferencia Nacional de Consenso sobre el Anciano Maltratado: <http://goo.gl/uLwlvv>).
- “Acció única o repetida, o la manca d'una resposta adequada, que es produeix en qualsevol relació en què hi hagi una expectativa de confiança i que provoca danys o angoixa a una persona gran” (OMS, Universitat de Toronto i de Ryerson, INPEA; Declaració de Toronto per la prevenció global del maltractament a les persones grans, 2002: <http://goo.gl/Pm9QUN>).
- L'Action on Elder Abuse (<http://www.elderabuse.org.uk/>) del Regne Unit defineix el maltractament a la persona gran com “un acte, únic o reiterat, o omissió que causa dany o aflicció a una persona gran i es produeix en el si de qualsevol relació on existeixi una expectativa de confiança”.

Considerem el **maltractament a la gent gran** com qualsevol acció o omissió que produeix dany i que vulnera el respecte a la dignitat i a l'exercici dels drets de la persona gran. Pot realitzar-se de manera intencionada, com també pot ocórrer per desconeixement de manera no intencionada. Aquest pot succeir en el medi familiar, comunitari o institucional.

1.3.2 Tipus de maltractaments a la gent gran

El tipus de maltractament cap a la gent gran no difereix gaire dels tipus de maltractament que es defineixen en el cas de la infància i les dones. Però per les condicions físiques, de vida i socials de la gent gran destaca un tipus d'abús, menys existent en els altres dos grups col·lectius, que és l'abús econòmic.

Els diferents tipus de maltractament són:

- **Maltractament físic:** es produeix quan hi ha ús de la força física que provoca una injúria, ferides, dolor, lesions corporals o una discapacitat

a una persona gran. Exemples de maltractament a la gent gran d'aquest tipus serien: lligar de forma innecessària o sense mides de subjecció recomanades, l'ús de fàrmacs sense control mèdic (sedació no justificada), l'alimentació forçada o els càstigs físics.

- **Abús econòmic i material:** es produeix quan s'impedeix l'ús i el control dels diners per part de la persona gran, es fa un xantatge emocional per aconseguir diners o es porta a terme qualsevol acte il·legal i inadequat per aconseguir diners i béns de la persona gran. Exemples d'abús econòmic serien: negar a la persona gran l'habitatge, ocultar els béns materials, fer un robatori de pensions o diners, fer mal ús o abús dels diners i coartar la gent gran perquè firmi contractes o assigni poders notariais, compri béns o faci canvis en el seu testament.
- **Maltractament psicològic:** es defineix com l'acció d'infligir pena, dolor, estrès o angoixa a través d'accions expressos, verbals o no, a una persona gran. Exemples d'abús psicològic són: la censura, l'assetjament o la intimidació verbal, amenaces d'abandonament i institucionalització, amenaces de càstig, la infantilització de la gent gran, aïllar la persona gran de la família, els amics o les activitats, i la falta d'intimitat.
- **Abús sexual:** es defineix com el contacte sexual no consentit de qualsevol tipus amb una persona gran.
- **Abandonament o negligència:** es defineix com el rebuig, la desatenció o el fracàs de complir qualsevol part de les obligacions o les responsabilitats per part de la persona que cuida. L'abandonament pot ser actiu o passiu, i intencional o no intencional. El fet de forçar un ingrés residencial sense el seu consentiment es podria arribar a considerar part d'aquest tipus de maltractament. La negligència pot ser física o psicològica. Exemples del primer cas serien: la no-aplicació de cures sanitàries, l'administració incorrecta de la medicació, la no-administració de menjars i hidratació necessària, la falta d'higiene, no proporcionar ajudes físiques que necessita o les mesures de seguretat. Exemples de negligència psicològica serien: deixar la persona gran durant períodes llargs de temps sola, ignorar-la o no proporcionar-li la informació que necessita.

Totes les formes de maltractament connoten una vulneració dels drets molt importants, com per exemple la pèrdua de dret a la intimitat, a la privacitat, a les pertinences, la falta de consideració als seus desitjos, etc.

Com a integradors socials que podreu treballar en serveis i recursos que atenen les persones grans és molt important que conegueu aquells **indicadors** que ens assenyalen que pot existir una situació de maltractament, per acció o omissió, ja sigui en l'àmbit familiar o institucional. Existeixen diferents indicadors segons cada tipus de maltractament i alguns d'específics per l'àmbit residencial que ens alerten que en una determinada institució es poden donar aquestes situacions.

En la secció "Annexos" d'aquest apartat hi trobareu un llistat detallat dels indicadors més freqüents de maltractament a la gent gran.

1.3.3 Àmbits de maltractament a la gent gran

Si bé és en les llars i en l'àmbit familiar on es produeixen la majoria de maltractaments, també, cal que està molt atents en l'àmbit institucional o en l'àmbit del serveis que atenen les persones grans com són els centres de dia o les residències. Passem, ara, a definir-los:

- **Maltractament en l'àmbit domèstic i familiar:** maltractament dut a terme per les persones que viuen en el mateix domicili o que hi tenen una relació quotidiana de confiança i/o familiaritat. Els maltractaments en el domicili el solen dur a terme els fills, i més rarament els cònjuges i altres familiars. No obstant això, els maltractaments també poden ser de veïns o d'altres coneguts.
- **Maltractament en l'àmbit institucional:** és tota acció o omissió relativa a una persona resident en una institució que causa perjudici o que la priva de la seva autonomia. La vulnerabilitat de persones grans que viuen en centres residencials augmenta quan es troben en una situació de dependència física, cognitiva i psíquica. **En el marc de les institucions** existeixen diferents factors que poden contribuir al bon tracte i a la prevenció dels maltractaments institucionals, entre els quals hi trobem: l'acompliment de les normatives; la ràtio de les diferents categories professionals per garantir una atenció de qualitat, les condicions laborals i la formació dels treballadors; les condicions d'habitabilitat i la ubicació dels centres; l'atenció de les necessitats físiques, socials i psicològiques de les persones en la seva globalitat; la coordinació, l'organització i la supervisió de l'atenció, i la quantitat i qualitat dels recursos.
- **Maltractament estructural:** es produeix per una falta de polítiques socials i de salut adequades; per un sistema de seguretat social i de pensions insuficient, sobretot amb les dones; per un mal exercici i l'incompliment de les lleis existents i per la presència de normes socials, comunitàries i culturals que desvaloren la imatge de l'adult gran, que causen perjudici a la seva persona i que s'expressen socialment com a discriminació i estigmatització.

1.3.4 Factors de risc

Són diversos els factors de risc que poden donar lloc a situacions de maltractament de la gent gran. Els factors poden estar relacionats amb les condicions de la mateixa persona, amb la persona cuidadora i amb el context social en general.

- Els **factors de risc relacionats amb la persona gran** estan lligats, principalment, al seu estat de salut. Un estat de salut deficient, ja sigui físic, psíquic

o cognitiu, que tingui com conseqüència un major grau de dependència de la persona gran a l'hora de dur a terme les activitats més bàsiques de la vida diària, col·loca la persona en un lloc de considerable vulnerabilitat que deixa més espai a possibles abusos de poder o al maltractament. Una altra variable clau per analitzar les possibilitats de risc de maltractament és el grau d'aïllament social de la persona gran i, per tant, les possibilitats de contacte fora de l'àmbit familiar. Per tant, el contacte amb professionals o amb persones conegudes, com els amics i veïns, són importants elements de protecció per a una persona gran. La variable econòmica també pot ser determinant en les possibilitats d'existència de situacions d'abús o violència: el fet que la persona gran tingui estalvis o alguns béns i propietats la pot col·locar en un lloc de vulnerabilitat, a la vegada que una dependència econòmica de la persona gran respecte de la persona cuidadora o de la seva família també es pot convertir en un important factor de risc. A la vegada, la por que pot sentir la persona gran pot tenir un paper molt desfavorable. La por del què diran o de represàlies, la por que la situació pugui empitjorar, la por d'anar a una residència i perdre casa seva o la por de perdre el contacte amb els néts són exemples de factors que aturen la denúncia del maltractament. Finalment, la inconsciència del maltractament, la creença de viure una situació merescuda o la vergonya i el sentiment de culpa respecte de l'actuació dels seus fills, si és el cas, també expliquen que els maltractaments es puguin continuar reproduint.

- Els **factors de risc relacionats amb la persona cuidadora** són també molt diversos. La capacitat de tenir cura de les persones grans depèn d'elements tan fonamentals com l'existència d'una sobrecàrrega física o emocional per a la persona cuidadora, la capacitat de suportar emocionalment les cures, les habilitats necessàries per desenvolupar les cures que requereix la persona gran, o el grau de comprensió de la malaltia o de la situació de dependència. També l'aïllament social o el grau de suport per part d'altres persones, o fins i tot per part de l'Administració, a la persona cuidadora, determina que es pugui produir una situació de risc social o no. A la vegada, tant l'estat de salut física com psíquica de la persona cuidadora com la seva relació amb substàncies addictives seran factors condicionants. Finalment, la trajectòria de la relació entre la persona cuidadora i la persona gran també marcarà la possible presència o no d'una situació de maltractament.
- Els **factors de risc relacionats amb l'entorn social** tenen a veure bàsicament amb la construcció social compartida que hi ha respecte de la vida i la funció de les persones grans. El fenomen de l'edatisme, que implica una sèrie d'idees que giren entorn de la falta de vàlua i servei de la gent gran, ens explica aquesta realitat. La política pública de protecció, de prevenció i d'atenció de les persones grans que han patit violència és, una vegada més, determinant.

Diferents investigacions demostren que el 80% dels maltractaments que es produeixen contra les persones grans són contra les dones. Per tant, volem apuntar que tot i que no hi ha estudis importants sobre violència masclista i violència contra la gent gran, és una línia d'anàlisi molt interessant per entendre aquestes relacions.

Així mateix, més del 50% dels casos de maltractaments són infligits pels fills. Els estudis també demostren que el maltractament que més preval és la negligència física, seguida pel maltractament psicològic, l'abús econòmic i l'abús físic. La presència d'un maltractament no exclou l'existència d'un altre tipus.

1.3.5 Repercussions de les situacions de maltractament per a la gent gran

La situació de maltractament envers la gent gran té conseqüències similars a les que té el maltractament envers altres grups socials. A més a més, aquestes repercussions no fan més que accentuar una major posició de debilitat de la persona afectada, que deixa oberta la possibilitat que es puguin reproduir, amb més facilitat, situacions de violència. Exemples d'això serien l'empitjorament de l'estat de salut físic o psíquic, o un major aïllament social. Passem ara a destacar algunes de les repercussions més rellevants:

- **Repercussions físiques:** les situacions de maltractament físic, abús sexual i negligència poden donar lloc a conseqüències de tipus físic, com la desnutrició, la deshidratació, les fractures, els blaus, els hematomes... En general, els maltractaments augmenten la morbiditat, al mateix temps que redueixen l'esperança de vida i augmenten les possibilitats de mortalitat i la utilització i un augment freqüent d'hospitalitzacions.
- **Trastorns psicològics:** qualsevol tipus de maltractament dona lloc a repercussions de tipus psicològic, com l'ansietat, la depressió, la manca d'autoestima, la irritabilitat o fins i tot els intents de suïcidi. Aquests trastorns acostumen a produir disfuncions físiques en diverses zones de l'organisme de la persona, provocant-li marejos i mal de cap o bé trastorns de l'alimentació.
- **Repercussions socials:** les situacions de maltractament deixen les persones grans en una situació d'aïllament social.
- **Vulneració de drets:** els maltractaments signifiquen una absoluta vulneració dels drets de les persones grans (dret a la dignitat, dret a l'autonomia, dret a la presa de decisions i a ser respectats els desitjos, dret al benestar i un llarg etcètera).

2. Organitzacions, serveis i programes d'intervenció social dirigits a la infància i l'adolescència, les dones i la gent gran en situació de risc social o que viuen o han viscut situacions de violència masclista

La intervenció social i educativa actual pel que fa als tres col·lectius més vulnerables en el si familiar està condicionada per les creences i les visions socials que se'n tenen, per les formes d'intervenció que hi ha hagut al llarg de la història i pels actors que hi intervenen, és a dir, la intervenció queda condicionada pel fet de si és duta a terme per l'Administració, les entitats socials o les empreses.

La intervenció social i educativa respecte a la infància i l'adolescència té com a objectiu compensar les deficiències que viuen els menors a les llars per evitar que apareguin situacions de risc o bé per pal·liar-les. A la vegada, la intervenció social amb aquest col·lectiu pretén protegir el menor que està en situacions d'alt risc social o de maltractament. En cas necessari, se'l separarà de la seva família d'origen i se li donaran alternatives de futur que en garanteixin la protecció. En totes dues situacions, els professionals sempre hi intervindran buscant col·laborar amb els adults responsables d'aquests infants i adolescents per mirar de canviar actituds, formes de relació i situacions personals que provoquen o poden provocar la desprotecció.

En canvi, pel que fa referència a la intervenció en el cas de les dones que pateixen situacions de violència masclista o que l'han patida o en el cas de la gent gran, els professionals interactuaran principalment amb les mateixes persones afectades. En el cas de les dones maltractades, la intervenció anirà des de l'assessorament sobre els seus drets fins a la intervenció directa per protegir-les de la violència i facilitar-los la recuperació després del dolor viscut. En el cas de la gent gran exposada a la violència, la lògica de la intervenció serà la mateixa, però l'absència de legislació en aquest camp i la falta de serveis específics fan que avui encara hi hagi greus mancances per garantir-ne l'eficàcia. La prevenció de la violència pel que fa a tots tres col·lectius és també feina de la intervenció social i educativa.

Com a integradors socials, heu de saber com ha estat la intervenció en allò que afecta aquests col·lectius al llarg de la història i també com és avui dia: els models d'atenció existents, i la legislació i aquells serveis, programes i organitzacions que han desenvolupat la seva actuació amb l'objectiu de prevenir, combatre i intervenir en situacions de risc social, violència i/o maltractament.

2.1 La infància i l'adolescència en situació de risc social

Les concepcions actuals sobre infància i adolescència i la necessitat de la seva protecció són força recents. No va ser fins al 1989 quan va aparèixer la Convenció

dels drets de l'infant de les Nacions Unides. Els valors associats a la infància i a l'adolescència són fruit d'importantes modificacions de l'estructura social, com són la industrialització, la urbanització i la tecnificació d'una societat, o de canvis culturals molt profunds. L'actual sistema de protecció als menors és fruit d'un llarg recorregut legislatiu que, a poc a poc, ha anat prioritzant la importància de resoldre les problemàtiques familiars per evitar la institucionalització dels menors i les intervencions individualitzades en cada cas. Tot i els avenços, queda una important feina per fer en l'àmbit de protecció dels menors que garanteixi la protecció social als membres adults de les famílies per poder protegir adequadament els més petits.

Il·lustració i progrés

La Il·lustració va ser un moviment intel·lectual històric francès que va inspirar els ideals de la Revolució Francesa i que reclamava la importància del progrés, la llibertat i la justícia després d'un llarg període històric de tirania, irracionalitat i tradició.

2.1.1 Breu història sobre el sistema de protecció a la infància i a l'adolescència

Les nocions de la **infància i l'adolescència** com a etapes diferents de l'edat adulta són una concepció força nova en el temps històric. A Europa va ser a finals del segle XVIII i durant el segle XIX quan va començar a canviar la concepció de la infància. Els ideals de la Il·lustració i els canvis que van suposar la Revolució Francesa i la revolució industrial van iniciar importants canvis socials, culturals i econòmics que van transformar la idea d'infància. Tot i això, no va ser fins a mitjan segle XX quan es va reconèixer que la infància i l'adolescència han de tenir els seus propis drets.

Abans del segle XVIII es considerava la infància mà d'obra absolutament necessària per treballar, normalment al camp, i com a persones que a mesura que s'anessin fent grans haurien d'assegurar les cures dels més grans. Per tant, els infants eren representats com a propietat de la família i/o la comunitat, i això donava lloc a considerar-los subjectes de poca importància social, tot i que ja en el segle XVI, entre l'aristocràcia i els grups socials instruïts s'observava una atenció concreta a l'infant que el separava del món adult (roba infantil, joguines, etc.).

La necessitat d'educar els infants per aconseguir tenir persones formades per a una nova **societat més industrialitzada i tecnificada** serà un dels elements que produirà els principals canvis en relació amb la concepció de la infància. En aquest punt és important ressaltar que aquest canvi es produirà bàsicament en la classe social burgesa, una classe social emergent en aquell moment que suposava el naixement d'un nou model familiar caracteritzat per un procés de nuclearització i una separació molt clara de rols entre homes i dones. Els homes passaven a ser els proveïdors econòmics de la família i, junt amb això, passaven a ser-ne la màxima autoritat, i les dones esdevien les responsables de l'àmbit privat i de la maternitat, prenent un paper molt important com a transmissores dels valors de la classe burgesa.

Nuclearització familiar

El procés de nuclearització de la família significa el pas d'una llar formada per una família extensa (mare, pare, avis, fills, oncles, cosins, etc.) a una família nuclear formada, en aquell moment, per pare, mare i fills.

Els **fills de la classe social burgesa** ja no eren mà d'obra per avui, sinó els propietaris i tècnics de l'endemà. La formació apareixia així com una eina imprescindible per assegurar-ho. Contràriament, els infants de classes treballadores viurien situacions molt dures de treball i d'explotació, no tan sols al camp, sinó també a les fàbriques.

Al costat d'aquesta transformació de classe, un nou pensament intel·lectual i social començava a valorar i a donar una nova dimensió a la infància. **Jean-Jacques Rousseau**, pensador il·lustrat, publicava el 1762 la seva obra *Émile*, en la qual associava l'infant amb la bondat i la innocència. El respecte a aquests valors condicionarien la vida de l'adult.

Però des de finals del segle XVII fins a finals del segle XIX s'anirien generalitzant la creació d'hospicis, cases d'expòsits i cases de la misericòrdia per a la recollida de nens abandonats que, en moltes ocasions, convivia amb els adults. L'aglomeració, un règim de disciplina i de treball i unes molt males condicions de vida eren la realitat d'aquests centres. En aquell moment s'imposava un model d'atenció amb un caràcter caritatiu a la vegada que repressiu.

Va ser a finals del segle XIX quan a Europa i també a l'Estat espanyol va sorgir tota una legislació i una onada de beneficència ciutadana que pretenia perseguir l'explotació laboral infantil i els progenitors que la permetien; que volia donar resposta a la infància marginada, abandonada i vagabunda; que pretenia posar fi a l'infanticidi i que volia separar els infants que havien comès delictes de les presons d'adults. Una nova sensibilitat en relació amb la infància s'anava despertant, i sota aquest clima social, de forma puntual i com a iniciatives benèfiques, sorgien institucions dedicades a la custòdia, la protecció i la reeducació dels menors considerats dissocials.

Amb l'entrada al segle XX, l'**escolarització** dels menors s'anava estenent, encara que no s'havia eradicat en absolut el treball infantil, a la vegada que l'Estat començava a dictar lleis i normes que li atorgaven un nou paper com a regulador de les activitats socials i econòmiques i com a protector dels membres més dèbils de la societat.

Noruega va ser el país pioner en la creació d'un sistema de protecció a la infància més modern, seguit d'Holanda, Alemanya, Anglaterra, França i Bèlgica.

Durant el segle XIX el treball infantil a les fàbriques era una realitat.

'*Oliver Twist*', de Charles Dickens

Per comprendre quina era la situació dels menors de classe treballadora al segle XIX, en plena revolució industrial i procés d'urbanització, us recomanem que llegiu l'obra *Oliver Twist*, escrita per Charles Dickens entre 1837 i 1839, o que visioneu la versió cinematogràfica de 1933 dirigida per William J. Cowen

El 1904 es va promulgar a l'Estat espanyol la **primera Llei de protecció de la infància** (coneguda com Llei Tolosa Latour), encara que es va aplicar quatre anys més tard. La llei pretenia la protecció física i moral dels menors de deu anys i tenia com a principals preocupacions la regulació de la lactància mercenària i la higiene com a elements bàsics per evitar la mortalitat infantil, la protecció de la dona embarassada, la inspecció dels centres que acollien menors, l'acolliment dels nens abandonats, la primera infància, la correcció paternal i la correcció dels menors anomenats "anormals". Fruit d'aquesta llei van aparèixer el Consell Superior de Protecció a la Infància i les juntes provincials i locals dedicades a aquests temes.

Si bé és cert que durant el segle XX s'accentuava una preocupació per la infància, també cal adonar-se que quan els estudiosos socials denunciaven les greus conseqüències que tenien per als nens treballadors uns pares immorals, despreocupats de la seva educació i entregats a tots els vicis possibles utilitzaven tot un discurs ideològic que permetia intervenir i establir control sobre les famílies obreres i treballadores.

El segon pas històric en relació amb el tractament i la protecció dels menors va ser l'aparició dels **tribunals titulars** per a nens, que van significar canvis de gran rellevància. La primera Ley de Bases de Tribunales para Niños (Ley Montero Ríos) va ser promulgada el 1918 i el primer tribunal de menors es va crear a Bilbao el 1920, però tot el sistema de protecció no es va completar fins al 1954. I va ser l'11 de juny de 1948 quan es va aprovar un text refós de tota la legislació que s'havia anat generant des de 1918 sobre tribunals de menors.

La legislació sobre **tribunals de menors** significava l'especialització d'un tribunal per atendre la infància i una clara diferenciació entre la facultat reformadora i la facultat protectora de la llei. Com a novetats, en relació amb la facultat reformadora cal destacar l'anul·lació de les presons comunes de menors i adults i la introducció de mesures com la llibertat vigilada. En relació amb la facultat protectora, cal destacar la introducció de requeriments i la imposició de vigilància o de suspensió del dret dels pares a la guarda i l'educació del menor. Els tribunals també van començar a requerir l'exploració i estudi del menor per a la presa de decisions.

'Los chicos del coro'

Per poder fer-se una idea de com eren els centres reformatoris que van existir al llarg del segle XX us recomanem que visioneu la pel·lícula *Los chicos del coro* (2004), del director Christophe Barratier, que transcorre a França i que ens mostra diferents perspectives que s'anaven discutint sobre com intervenir amb la infància.

A Europa, Eglantyne Jebb va fundar a Ginebra el 1920 la **Unió Internacional de Socors als Nens**, i la va dotar d'una carta amb deu principis. Aquesta carta va ser aprovada per la cinquena Assemblea de la Societat de Nacions (Ginebra, 1924), coneguda com a Taula dels drets dels nens o Declaració de Ginebra. Però va ser amb la Declaració universal dels drets humans, el 1948, quan es va fer un primer reconeixement dels drets de la infància. També després de la Segona Guerra Mundial, les Nacions Unides van aprovar el 1959 la **Declaració universal dels drets de l'infant**, que no deixava de ser una declaració ampliada de la Declaració de Ginebra.

La **Convenció dels drets de l'infant** (Nacions Unides, 1989) va ser un punt d'inflexió important i va possibilitar un canvi de paradigma pel que fa al reconeixement de l'infant com a subjecte amb drets i com a membre actiu de la societat.

2.1.2 Legislació relacionada amb la infància i l'adolescència en situació de risc social

Com a integradors socials que haureu d'intervenir en serveis que atenen la infància i l'adolescència en situació de risc social cal que conegueu quina és la **legislació**, tant en l'àmbit internacional com en l'estatal i autonòmic. La legislació que garanteix més drets a aquest col·lectiu és bastant recent, la qual cosa fa pensar que encara quedin millores per fer en aquest àmbit que es tradueixin en les normatives i la legalitat.

Legislació internacional

La **Convenció dels drets del nen aprovada per l'Assemblea General de Nacions Unides el 20 de novembre de 1981** és un document amb força jurídica obligatòria que reconeix que els menors són portadors d'uns drets socials, civils i polítics que han de ser garantits pels estats sense cap tipus de discriminació. L'Estat espanyol la va ratificar el 1990. Una gran novetat que aporta aquest text és que l'infant no és tan sols objecte de protecció, sinó que també és subjecte de dret, i estableix el principi que totes les mesures respecte a la infància han de basar-se en l'interès superior del menor. Una altra gran aportació de la convenció és que es pensa en la infància globalment; per tant, es deixa d'establir un marc normatiu només basat en la infància en risc o en situació de dificultat que s'havia creat fins aleshores. La convenció planteja en el seu preàmbul que l'infant té dret al seu ple desenvolupament en si d'una **família** en un ambient de felicitat, amor i comprensió. A més a més, en el seu articulat reconeix com a dret que els infants que hagin de ser privats del seu medi familiar o l'interès superior dels quals exigeixi que no estiguin en aquest medi tindran dret a la protecció i a l'assistència especial de l'Estat.

L'any 2001, l'Organització de les Nacions Unides va afegir diversos protocols a la convenció: el protocol facultatiu de la convenció sobre els drets de l'infant relatiu a la venda d'infants, la prostitució infantil i la utilització d'infants en la pornografia, i el protocol facultatiu relatiu a la participació dels nens en els conflictes armats, que van entrar en vigor l'any 2002. Tot i l'existència d'aquesta convenció, les situacions de risc social, maltractament, desprotecció i desemparament de la infància i l'adolescència en el món són una realitat. La falta de polítiques de benestar i protectores per a la ciutadania en general i la desigualtat social entre rics i pobres queda reflectida en la falta de protecció de la infància i l'adolescència. Societats més justes i igualitàries són les úniques que poden garantir aquests drets.

Per la seva banda, la **Carta Europea dels Drets de l'Infant 1992** fa extensives a Europa les directrius de la convenció de 1989 i estableix que els estats membres han d'atorgar protecció especial als infants que siguin víctimes de tortura o maltractaments per part dels membres de la seva família, i que ha d'assegurar-se la continuació de la seva educació i el tractament adequat per a la seva reinserció social. La Carta estableix que tota decisió familiar, administrativa o judicial que es refereixi al nen haurà de tenir per objectiu prioritari la defensa i la salvaguarda dels seus interessos. També recull la necessitat d'escollar el menor, en funció de la seva maduresa, en totes les decisions que l'afecten.

Legislació estatal

La **Constitució espanyola de 1978** ha estat la normativa bàsica que ha impulsat les grans reformes del dret civil sobre família, ha fet el menor titular d'una sèrie de drets fonamentals i també ha establert un sistema mixt de protecció en dos sentits: el menor ha de ser protegit per la seva família i els poders públics han de completar la protecció (a nivell sanitari, educatiu, etc.), a la vegada que aquests també han de garantir les funcions tutelars quan la família no compleix amb els deures inherents que comporta la potestat o la tutela.

El **Codi Civil espanyol** està vigent des de 1889, tot i que ha patit diverses modificacions. La darrera va ser l'any 2005, amb la novetat que es va passar a permetre el matrimoni entre persones del mateix sexe i l'adopció de nens per part d'aquestes parelles. El Codi Civil espanyol defineix la filiació i reconeix que els fills poden ser nascuts d'un matrimoni o no, a la vegada que reconeix la filiació per adopció. Al mateix temps, en el Codi Civil es reconeix la **pàtria potestat**, que és el conjunt de drets que la llei reconeix als pares sobre les persones i béns dels seus fills mentre aquests són menors d'edat o estan incapacitats, amb l'objectiu de permetre el compliment dels deures que tenen de sosteniment i educació. En el Codi també es diu que si els pares no compleixen aquests deures es dictaran les mesures convenients per assegurar la protecció dels menors. En el cas que els pares no compleixin amb les seves obligacions, els podrà ser retirada la pàtria potestat o la tutela i els seus drets, atenent sempre a l'interès del menor. En el cas dels menors desamparats, és l'Administració corresponent qui ha d'exercir les funcions de guarda i custòdia.

La **tutela** és la institució principal en la protecció dels menors o de les persones incapacitades, i la persona física o jurídica que la té conferida ha d'assegurar la protecció, l'administració i la guarda de drets i béns de menors o persones incapacitades. Les funcions que se li confereixen són: atenció personal, administració dels seus béns i representació legal.

La **guarda i custòdia** la té aquella persona que viu amb el menor, o l'Administració en el cas del menor que viu en una institució residencial. En els casos d'acolliment, la té la família acollidora. Cal que les definicions de pàtria potestat, tutela i guarda i custòdia les tingueu ben clares per entendre el funcionament del sistema de protecció de menors.

La primera llei a l'Estat que va superar la Llei de tribunals de menors (1948) és la **Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener**, de protecció jurídica del menor. Aquesta llei introdueix en el dret estatal el nou concepte d'infància que marca la Convenció dels drets dels infants, i estableix per primera vegada diferents nivells de protecció, al mateix temps que aposta per mantenir el menor en el seu context familiar i social sempre que sigui possible.

La **Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener**, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, va ser la primera que va significar un important pas qualitatiu en l'atenció a la infància infractora, al mateix temps que va traspasar les competències en aquesta matèria el 2001. Catalunya les va desenvolupar amb l'aprovació de la Llei 27/2001, de 31 de desembre, de justícia juvenil.

També cal tenir en compte **La Llei d'enjudiciament criminal i la Llei 35/1995, d'11 de desembre, d'ajuts i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual**, que inclouen un seguit de mesures per a la protecció de testimonis que afecten la declaració dels menors que són víctimes d'abusos o maltractaments.

Legislació autonòmica

Tota la legislació catalana que fa referència a la protecció de la infància i l'adolescència està supeditada a la reforma de l'**Estatut d'Autonomia de Catalunya**, modificat l'any 2006.

L'**Estatut d'Autonomia de Catalunya** reconeix que totes les persones tenen dret a rebre prestacions socials i ajuts públics per atendre les càrregues familiars i que els menors tenen dret a rebre l'atenció integral necessària per al desenvolupament de la seva personalitat i per al seu benestar en el context familiar i social.

La segona llei marc que cal tenir en compte és el **Codi de Família català** (Llei 9/1998, de 15 de juliol, del Codi de Família, modificada per la Llei 3/2005, de 8 d'abril).

El **Codi de Família català** entén la família de manera global i reconeix el dret d'adopció per a parelles homosexuals en aplicació de la igualtat de drets dels gais i de les lesbianes. També possibilita que un membre de la parella homosexual adopti els fills de l'altre.

Protecció i reforma

Quan es parla del concepte de protecció es fa referència a l'actuació del poder públic envers el menor desemparat, i quan es fa referència al concepte de reforma estem parlant de l'actuació del poder públic envers el menor infractor.

La primera llei relacionada amb la protecció a la infància i l'adolescència és la **Llei 11/1985, de 13 de juny, de protecció de menors**, que va ser dictada pel Parlament de Catalunya un cop li havien estat transferides les competències en matèria de protecció de menors, les quals es van assignar al Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, concretament a la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors. Actualment aquesta llei està totalment derogada.

La següent llei és la **Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i d'adopció**, que és la normativa que va separar les actuacions de protecció envers els menors desemparats de les actuacions de reforma dels menors infractors. També es va incloure l'adopció com a mesura protectora quan un infant no pot reintegrar-se en el seu entorn familiar. Aquesta normativa va determinar el tipus d'acolliment quan cal separar l'infant dels seus pares, al mateix temps que va establir que l'Administració ha d'intervenir en els casos de desemparament i ha d'assumir la tutela del menor sense que s'hi hagi de pronunciar prèviament un jutge. Així mateix, inclou un conjunt de mesures de protecció dels infants dins i fora del seu nucli familiar.

Seguidament va venir la **Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels menors i dels adolescents** i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i d'adopció. Aquesta llei, per primera vegada, ofereix una imatge global de la infància.

També cal destacar el **Decret 2/1997**, de 7 de gener, que aprovà el Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. Les aportacions més destacables d'aquest decret són:

- La classificació de centres residencials.
- L'establiment del procediment per a l'exercici de la tutela i la guarda administrativa.
- La regulació del procediment d'acolliment familiar simple i de l'acolliment preadoptiu.
- El procediment per a l'adopció internacional.

A la vegada, el decret fa referència a conceptes molt importants que milloren la qualitat d'atenció en els centres:

- Capacitació i formació específica de l'educador.
- Adequació de les ràtios.
- Atenció tutorial individualitzada.
- Importància del treball en equip i dels equips mixtos.
- Organització de grups de convivència reduïts.

La següent normativa més important va ser la **Llei 8/2002, de 27 de maig, de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció**

En l'apartat "Serveis i programes d'intervenció social dirigits a la infància i l'adolescència en situació de risc social" de la present unitat dediquem un petit apartat al fenomen dels menors estrangers indocumentats no acompanyats.

dels menors desamparats i de l'adopció, i de regulació de l'atenció especial als adolescents amb conductes d'alt risc social. Aquesta llei estableix que cal promoure atencions preventives i educatives per als adolescents que presenten conductes d'alt risc social, entenent per alt risc social les conductes de menors adolescents que alteren de manera greu les pautes de convivència i comportament social i que provoquen un risc evident de causar-se danys a ells mateixos o de perjudicar terceres persones. La llei inclou les següents mesures:

- Promulga la creació d'unitats d'actuació urgents.
- Planteja mesures específiques per a la població adolescent indocumentada que no accepta les mesures ordinàries.
- Autoritza la construcció de centres que permetin implementar aquestes mesures.
- Determina que calen modificacions en els centres per afavorir l'eficàcia en la intervenció amb adolescents.

Cal destacar també la **Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials**, que va pretendre implementar un nou model d'atenció en què els serveis socials de la xarxa pública s'oferissin a tota la població. Pel que fa a l'atenció de menors en situació de risc, es té en compte la vulnerabilitat, el risc o la dificultat social per a la infància i adolescència, així com la violència i delinqüència juvenils, com a col·lectius destinataris dels serveis socials.

La llei diferencia entre **serveis socials bàsics**, que garanteixen l'assistència a nivell territorial i inclouen els serveis d'intervenció socioeducativa no residencials per a infants i adolescents, i els **serveis socials especialitzats**, que donen resposta a situacions o necessitats que requereixen una especialització tècnica o la disposició de recursos determinats. Aquests són els que inclouen els serveis d'atenció especialitzada per a la infància i l'adolescència en risc social i els serveis residencials destinats a la infància i l'adolescència en risc social.

L'última llei que s'ha fet en l'àmbit a nivell català ha estat la **Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència, de 12 de maig de 2010 (LIDOIA)**. Aquesta llei abasta tota la legislació catalana sobre la infància i l'adolescència, independentment de si està o no en situació de risc o desamparament. Les grans novetats del text són:

- Es destaca la prevenció efectiva que eviti l'aparició de situacions de desamparament.
- Es potencien les persones acollidores professionals i l'acolliment preadoptiu i s'introdueix l'acolliment permanent, per tal que l'estada dels infants en centres residencials sigui el darrer recurs.

- S'estableix un sistema de protecció pública davant dels maltractaments infantils, prioritzant que sigui la persona maltractadora la que hagi de marxar del domicili i no pas la víctima.
- Es promou que l'acolliment en un centre sigui de caràcter temporal i la necessitat de tutelar només aquells menors la situació dels quals sigui generada només per desemparament.

2.1.3 Serveis i programes d'intervenció social dirigits a la infància i l'adolescència en situació de risc social

El màxim òrgan, dependent de la Generalitat de Catalunya, encarregat de la protecció de menors és la **Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA)**. És aquest l'òrgan l'encarregat de planificar, dirigir i executar les competències en matèria de menors que es troben en situació de risc social garantint la protecció, la tutela i la guarda, si és necessari, dels menors desemparats. Així mateix, és l'encarregada de garantir els diferents serveis i executar les mesures d'atenció en funció de les necessitats i les situacions de cada un dels menors per tal que els infants i adolescents assoleixin el millor grau de benestar i desenvolupament possible en el seu procés de consolidació de l'autonomia personal.

Un cop els menors assoleixen la **majoria d'edat**, la DGAIA ha de promoure programes d'orientació i integració social dels menors tutelats i extutelats per majoria d'edat i d'inserció sociolaboral a partir dels setze anys, així com actuacions encaminades a millorar la capacitació dels joves en relació amb l'adquisició i el desenvolupament de competències socials i laborals.

La DGAIA posa a disposició dels familiars, dels veïns, d'altres adults i dels mateixos menors diverses vies per denunciar o comunicar la sospita d'una situació de maltractament, de desemparament o de risc. Al mateix temps, compta amb la responsabilitat dels diferents professionals i institucions que treballen en el territori, i que estan més a prop dels infants i adolescents, per dur a terme les primeres deteccions d'aquestes situacions.

Així doncs, són diversos els **professionals** que col·laboren i han de col·laborar a garantir la protecció de la infància i l'adolescència. Aquests són:

- Familiars i veïns.
- Professionals dels centres escolars.
- Monitors i monitores de les entitats infantils i juvenils.
- Equips d'atenció psicopedagògica (EAP).
- Professionals dels centres hospitalaris.
- Centres d'atenció primària (CAP).

- Altres serveis sanitaris.
- Policia (policia local i Mossos d'Esquadra).
- Serveis de Justícia (Fiscalia i jutjats).
- Servei Infància Respon, un servei telefònic al qual infants i adolescents afectats i qualsevol ciutadà pot trucar.
- Professionals dels serveis socials bàsics.

A més de la prevenció de situacions de risc social per a la infància i l'adolescència que ja suposen els serveis que acabem d'anomenar i de la responsabilitat que tenen en la detecció de situacions de risc, la DGAIA estableix convenis i dona suport econòmic a les administracions locals i a les entitats d'iniciativa social sense ànim de lucre que gestionen centres oberts per a infants i adolescents en situació de risc social.

Com a integradors socials, cal que conegueu en profunditat quines són les funcions i la tasca dels centres oberts, perquè pot ser una de les vostres sortides laborals.

Els **centres oberts** són un servei diürn que funciona fora de l'horari escolar a les tardes i en períodes de vacances i que té com a objectiu oferir un entorn de suport social a aquells menors que es troben en una situació de risc i les seves famílies amb l'objectiu de prevenir que aquestes situacions s'accentuin i s'arribi a situacions de desemparament.

Els centres oberts, mitjançant la seva intervenció i els seus professionals, ofereixen activitats de lleure de caràcter lúdic, esportiu, psicomotriu, relacionades amb la natura, etc., i sobretot integrades en la vida de la comunitat. Així mateix, esdevenen un espai de reforç dels aprenentatges escolars i d'adquisició dels hàbits d'estudi i fan un acompanyament socioeducatiu amb la coordinació amb altres serveis que atenen el menor i la família en el territori per tal de reduir la situació de risc. Van dirigits a persones d'entre 3 i 18 anys.

Així doncs, els seus principals objectius són:

- Donar suport, estimular i potenciar l'estructuració i el desenvolupament de la personalitat del menor.
- Afavorir la socialització i la integració social dels menors.
- Adquirir aprenentatges i competències escolars.
- Compensar dèficits socioeducatius.
- Acompanyar i orientar les famílies en els processos educatius que afecten els seus fills i filles.
- Prevenir i evitar el deteriorament de les situacions de risc amb un treball coordinat amb la resta de serveis i recursos del territori.

- Fer les derivacions pertinents si la situació de risc s'accentua.

Un altre tipus de servei que desenvolupa una important tasca de prevenció és el servei d'atenció precoç, un servei social d'atenció especialitzada del Sistema Català de Serveis Socials que és prestat pels centres de desenvolupament infantil i atenció precoç (CDIAP), formats per un equip interdisciplinari, i que poden tenir un caràcter públic o ser concertats per l'Administració.

El **servei d'atenció precoç** va dirigit a infants d'entre 0 i 6 anys i a les seves famílies, i té com objectiu la prevenció, la detecció i el tractament terapèutic pel que fa als trastorns de desenvolupament. Així mateix, porta a terme actuacions d'orientació i suport a les famílies per tal que puguin tenir cura adequadament dels seus fills amb l'objectiu de garantir-ne el desenvolupament integral.

Els infants poden accedir al servei per demanda de les pròpies famílies o poden ser derivats per altres serveis, com l'escola bressol, les escoles o els centres sanitaris.

Servei Especialitzat d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (SEAIA)

Aquest servei s'ofereix mitjançant els **equips d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA)**, i és molt important que com a integradors socials en tingueu clares les funcions, perquè quan detecteu un cas d'un menor en situació de risc social, ja sigui en un institut, en un casal o en un centre o en qualsevol altre servei, el pugueu derivar.

Els EAIA estan considerats **serveis especialitzats** del Sistema Català de Serveis Socials que es dediquen a la valoració, el seguiment i l'atenció d'aquells menors que es troben en una situació de risc social o en situació de desemparament, i també de les seves famílies. Aquestes serveis estan distribuïts territorialment per tot Catalunya i atenen aquells menors d'entre 0 i 18 anys que corresponen en el seu territori d'actuació. Són pluridisciplinaris, i generalment estan constituïts per un psicòleg, un pedagog i un assistent social.

Com a integradors socials cal que conegueu el circuit que pot seguir un cas d'un infant o adolescent que es troba en una situació de risc social o desemparament. En funció de la gravetat del cas, les funcions, els passos i les decisions preses per l'EAIA seran diferents.

D'una banda, els EAIA es poden trobar en situacions de molta gravetat que es converteixen en casos d'**atenció preferent**, en què s'actua de manera instantània. Aquests són els **casos d'urgència**. Ens referim a casos que no presenten indicadors de risc social, sinó que clarament, i sense cap dubte, presenten una situació de desemparament o de maltractament. Exemples d'aquestes situacions serien menors que han rebut una forta pallissa, que es queden orfes i sense ningú a la

família que els pugui atendre, que han estat agredits sexualment, i un llarg etcètera. Malauradament, aquestes situacions no sempre es detecten ràpidament, però si l'EAIA rep un cas amb evidències clares cal que actuï amb molta agilitat.

En aquests casos, els EAIA han d'avaluar la situació degudament i han de requerir, si es valora necessari, un allotjament provisional en un centre d'acolliment, i han de donar suport al menor. Un cop presa aquesta mesura, el mateix EAIA valorarà, conjuntament amb l'equip del centre d'acolliment, quines mesures cal prendre, amb la qual cosa traspassa la guarda i la custòdia del menor a la Generalitat de Catalunya i, per tant, a l'Administració pública.

La **guarda i la custòdia** del menor obliga a tenir-ne cura i a cobrir totes les seves necessitats emocionals, materials i socials, però no implica la pèrdua de la potestat o la tutela per part del pare i/o la mare o els tutors legals.

D'altra banda, existeixen els **casos ordinaris** que entren en aquest circuit i acostumen a sorgir de la col·laboració que fa l'EAIA amb els serveis del territori en la prevenció i detecció de situacions d'alt risc social o desemparament mitjançant reunions de coordinació. En aquest cas, el procés és similar, però implica una diferència important, que és el treball amb la família del menor per millorar la situació de risc social en què es troba.

En primer lloc, l'EAIA, per demanda de serveis del territori com l'escola, l'institut, els equips bàsics d'atenció social primària (EBASP), un casal o altres serveis del territori, o bé per instàncies judicials o policials, rep i avalua el cas. Cal tenir molt clar que si la derivació és feta pels serveis del territori sempre serà assumida pels EBASP.

Un cop rebut el cas, i a partir de la informació proporcionada pels diferents serveis, es durà a terme un estudi diagnòstic i de valoració dels menors i de les seves famílies.

Si el cas es troba en una **situació d'alt risc social** serà assumit per l'EAIA, que podrà emprendre dues de les mesures següents:

- La derivació a un **centre d'acolliment**: els centres d'acolliment són serveis residencials d'estada immediata i limitada d'acollida a qualsevol menor de 0 a 18 anys que estigui en una situació d'alt risc en el si de la seva unitat de convivència. Aquestes centres substitueixen de forma temporal la família, tot vetllant per l'atenció completa al menor, i tenen com a objectiu elaborar un estudi diagnòstic interdisciplinari de la situació de les necessitats de l'infant o adolescent acollit i formular les propostes de mesura de protecció adients. L'equip de professionals d'un centre d'acolliment està format pels següents professionals: un director responsable (professional amb estudis universitaris, com a mínim de primer cicle en l'àmbit de les ciències socials) i un equip tècnic format per un treballador social, un psicòleg, un pedagog, un metge i un equip educatiu compost d'educadors socials.
- **L'atenció i contenció en el nucli** (sense mesura): en aquest cas, l'EAIA

La titularitat de les institucions residencials

Les institucions residencials que atenen la infància i l'adolescència en situació de risc social, com ara els centres d'acolliment, poden dependre de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència o d'altres entitats d'iniciativa social concertades per la DGAIA. Malgrat aquesta diferència, totes les institucions pertanyen al sistema públic de protecció a la infància. Els equips d'atenció a la infància i l'adolescència, en canvi, sempre són de titularitat pública.

iniciarà un pla de treball amb la família i el menor per disminuir la situació de risc social i per evitar emprendre altres mesures.

A més a més, l'EAIA farà les derivacions que li semblin pertinents a altres serveis que puguin ajudar el menor i la seva família, com:

- Equips bàsics d'atenció social primària.
- Centres de desenvolupament infantil i atenció precoç (CDIAP).
- Centres de salut mental infantil i juvenil (CSMIJ).
- Centres oberts.
- Casals.
- Altres.

Cal que us adoneu que aquests serveis ja podien estar atenent el menor i la família, i fins i tot podien haver estat implicats en la derivació del cas a l'EAIA.

A part de les derivacions, els EAIA iniciaran un treball conjunt i un seguiment del cas amb els serveis que atenguin el menor i les seves famílies, ja sigui per derivació del mateix EAIA o perquè ja els atenien en anterioritat.

Menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)

A finals dels anys noranta, els poders públics de Catalunya i de tot l'Estat espanyol, i en concret el sistema de protecció de menors, es van trobar amb un fenomen que no preveien i al qual van haver de donar resposta. Es tractava de menors magrebins que arribaven a les ciutats —normalment havent creuat l'estret, sota camions o autobusos, posant en absolut perill les seves vides— i que es quedaven vivint al carrer de ciutats com Barcelona o Santa Coloma de Gramenet (en el cas de Catalunya). Es tractava de menors indocumentats amb un projecte migratori que pretenia aconseguir els papers com a residents europeus i aconseguir un treball que els permetés comptar amb diners per viure i per a les seves famílies. Molts d'ells no eren menors desemparats en al seu país, però sí que provenien de famílies amb moltes dificultats. El fenomen va causar un gran debat social que va fer prendre partit a les associacions, les entitats i les organitzacions d'immigrants que treballaven amb infància i adolescència en situació de risc social. Fins i tot el 1999 va sortir la Plataforma Ciutadana en Defensa dels Menors Immigrants Desemparats. Tot això va donar lloc al sorgiment de diferents projectes i serveis que naixien d'entitats socials i que volien donar resposta a les seves necessitats. La DGAIA se n'acabaria responsabilitzant, concertant aquestes iniciatives i establint una xarxa coordinada d'atenció, sempre molt apartada de la resta de protecció de menors. Alguns dels primers projectes i serveis sorgits van ser: projectes d'atenció al carrer, centres d'acolliment, centres residencials i serveis d'assessorament, per posar-ne els exemples més importants. Aquest va ser un fenomen molt complex per a l'Administració, pel fet de trobar-se davant de menors als quals havia de regularitzar la situació de residència legal i dels quals havia d'assumir la tutela. Per comprovar que eren menors, les administracions feien proves de determinació de l'edat a través de la mesura del canell i de la mandíbula. Tot això va generar un gran debat social, perquè es considerava que eren proves poc fiables i que, a més a més, es feien a menors que sí que tenien documentació. En relació amb aquest tema, us recomanem el documental de TV3 *Corredors de fons*: <http://goo.gl/yKDHUU>.

Les mesures de protecció

Un cop el menor ha estat en un centre d'acolliment, l'EAIA, tenint en compte les mesures proposades per l'equip d'aquest centre, plantejarà mesures de protecció.

Les mesures són diverses i dependran de si la DGAIA decideix que es retira la pàtria potestat als progenitors o la tutela i/o la guarda i custòdia. Altres factors com el grau de risc, la situació de la família extensa i les necessitats del menor determinaran quina és la mesura escollida.

Les **mesures de protecció** s'aproven per la resolució motivada per la DGAIA, sense necessitat del consentiment dels progenitors o titulars de la tutela o de la guarda.

Seguidament presentem les diferents mesures existents.

- **Acolliment en la pròpia família**

La família continua tenint la guarda i custòdia del menor, però la tutela de l'infant o l'adolescent passa a mans de la DGAIA i, per tant, de l'Administració pública.

L'EIAA continua fent un treball intensiu i de seguiment amb la família i el menor perquè la situació familiar pugui millorar i disminueixi la situació de risc social. Per això, tant a la família com al menor se li presta suport psicosocial, derivacions als serveis pertinents i algunes prestacions econòmiques si es veu necessari.

Aquesta mesura no és definitiva, i es pot reconsiderar si l'EIAA decideix reconsiderar el cas perquè no s'hi produeixen millores.

- **Acolliment en una institució residencial**

Una altra de les possibles mesures que es pot adoptar és l'acolliment de l'infant o l'adolescent en una institució residencial. Existeixen dos tipus de centres residencials: els centres residencials d'acció educativa (CRAE) i els centres residencials d'educació intensiva.

Els **centres residencials d'acció educativa** són institucions on resideixen temporalment els menors, i que vetllen i treballen per la seva atenció integral i per l'acompanyament en el seu procés educatiu i de desenvolupament personal.

Això s'aconsegueix mitjançant el disseny del projecte educatiu individual, amb l'acompanyament en el procés educatiu mitjançant la tutorització d'un educador del centre, amb la programació i l'oferiment d'activitats individuals i grupals al menor, i amb una necessària coordinació amb els altres serveis i professionals que intervenen en el procés d'atenció dels infants i adolescents.

L'objectiu final d'aquests centres, sempre que sigui possible, serà el retorn de l'infant o adolescent a la família d'origen o, en cas contrari, l'acolliment en família extensa o aliena. Això dependrà de si a les famílies dels menors els ha estat retirada la tutela o la pàtria potestat.

Per conèixer la realitat d'un centre de menors us recomanem la pel·lícula *Fuerte Apache* (2006), de Jaume Mateu Adrover.

Els CRAE atenen persones de 0 a 18 anys i poden estar dedicats a franges determinades d'edat o ser centres verticals que acullin menors de franges d'edat molt diverses. Els seus equips professionals estan formats per un director responsable (professional amb estudis universitaris com a mínim de primer cicle en l'àmbit de les ciències socials) i un equip educatiu compost d'educadors socials.

Els **centres residencials d'educació intensiva** són institucions d'estada limitada per a persones adolescents i joves de 12 a 18 anys tutelades per la Generalitat de Catalunya que presenten alteracions de la conducta i que requereixen una atenció especialitzada pel que fa la salut mental. Aquests centres disposen de les mesures, els serveis i l'estructura per poder donar aquest tipus d'atenció.

Finalment, cal destacar els **pisos assistits**, que són serveis d'habitatge que van destinats a joves d'entre 16 i 18 anys encara tutelats per la DGAIA i a joves d'entre 18 i 21 anys extutelats. Tenen les característiques següents:

- Els **pisos per a joves de 16 a 18 anys** tenen un caràcter assistencial i educatiu per a aquells menors que estan acollits en institucions i amb qui es considera necessari iniciar un procés de desinternament progressiu per assolir la majoria d'edat amb la capacitat suficient per obtenir la integració social i laboral.
- Els **pisos per a joves de 18 a 21 anys** tenen un caràcter assistencial i ofereixen una alternativa a un possible retorn a un medi familiar que pot tenir greus dificultats o fins i tot pot ser inexistent. Aquests habitatges potencien l'educació integral dels joves per assegurar un procés d'assoliment complet de la seva autonomia personal.

En el primer cas, l'equip de professionals té la mateixa configuració que el d'un centre residencial. En el segon cas hi ha només un educador social per a cada pis, on hi poden viure un màxim de quatre joves.

Finalment, existeix un servei de residències o pisos per a joves vinculats a programes d'inserció laboral que va destinat als dos grups de joves (tutelats i extutelats) i que tenen per objectiu acompanyar-los en la seva integració laboral per assolir la plena integració social. El seu equip professional està format per un director i per un educador social que hi està de forma permanent amb un màxim de vuit joves.

- **Acolliments**

La llei més recent en matèria de protecció és la Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i oportunitats en la infància i l'adolescència, que regula tot el que té a veure amb mesures d'acolliment.

L'acolliment consisteix a confiar l'infant o adolescent desemparat a una família o a una persona, que en tindran la guarda i custòdia, vetllaran per la seva cura i treballaran pel seu desenvolupament integral.

Els acolliments poden ser:

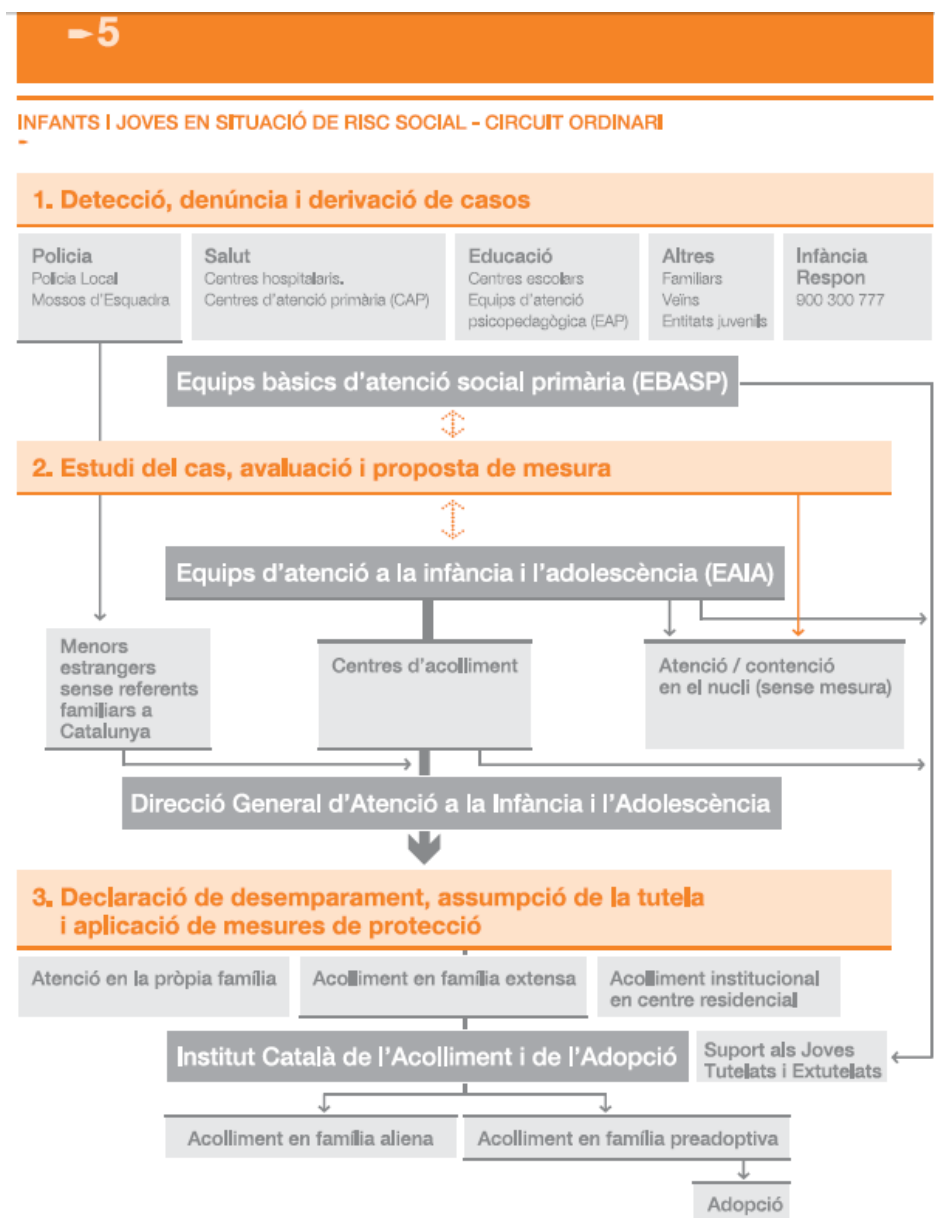
- **L'acolliment familiar simple**, que és aquell que té una temporalitat marcada perquè es preveu que tingui un caràcter transitori.
- **L'acolliment familiar permanent**, en què s'ha d'acordar si es preveu que el desemparament serà definitiu i no es considera més favorable l'aplicació de l'acolliment preadoptiu o aquest no és possible. Aquests acolliments poden tenir tres modalitats:
 - **L'acolliment en una unitat convivencial** d'acció educativa és el que exerceixen persones prèviament seleccionades i qualificades per raó de la seva titulació, formació i experiència en l'àmbit de la infància i l'adolescència.
 - **L'acolliment en família extensa**, en què es confia el menor a la família extensa que es pugui fer càrrec del menor, com són els avis o els oncles. Aquesta serà la primera mesura a plantejar-se, perquè sempre es prioritzarà que el menor pugui continuar vivint en el seu entorn familiar i social més proper.
 - **L'acolliment en família aliena**, en què es confia el menor a persones que no tenen cap relació de parentiu amb el menor.

Existeixen els serveis d'acolliments familiars, o ICIF, tal com es coneixen oficialment, i que depenen de l'**Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció**. Són equips multidisciplinaris que integren professionals del treball social, la psicologia i l'educació social, bàsicament, i que s'encarreguen de formar les famílies d'acollida, estudiar les possibilitats d'adaptació del menor a aquella família i fer el seguiment dels processos. A més a més, promouen la pràctica de l'acolliment en la societat.

En relació amb els acolliments, cal treballar amb expectatives reals, tant per a la família acollidora com amb la família d'origen, si es pot produir el retorn.

L'acolliment preadoptiu s'aplica quan la família biològica o d'origen està impossibilitada per exercir la seva potestat i es preveu que aquesta situació pot ser permanent. Això pot succeir si ho determina la DGAIA, si ho requereix una decisió judicial o si els progenitors abandonen els seus drets i deures inherents. Evidentment, en aquest cas la família biològica o d'origen perd la pàtria potestat. L'Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció és l'encarregat de seleccionar i fer el seguiment de les famílies preadoptives.

Tots els serveis i totes les mesures configuren el circuit del sistema de protecció a la infància vigent a Catalunya i coordinat per la DGAIA (vegeu figura 2.1).

FIGURA 2.1. Circuit del sistema de protecció a la infància

Generalitat de Catalunya, Direcció General d'Atenció a la Infància

Control social i pobresa, el sistema de protecció dels menors

En relació amb el sistema de protecció de menors s'han generat moltes crítiques al llarg de la història que han permès que es fessin avançaments en positiu i que s'aconseguís un major respecte pels drets de la infància. Tot i això, en l'actualitat hi continua havent crítiques a aquest model. Principalment es denuncia que el sistema de protecció de menors serveixi per controlar i jutjar la vida dels més pobres però en canvi no intervé en les classes més altes de les nostres societats. A la vegada, també es denuncia que situacions familiars de desprotecció no es donarien si existissin unes polítiques realment protectores amb les famílies i la ciutadania en general. En aquesta línia us recomanem la pel·lícula *Ladybird*, *ladybird* (1994), de Ken Loach, que fa un retrat del sistema de serveis socials i de protecció de menors a la Gran Bretanya de Margaret Thatcher.

2.1.4 Principis d'intervenció per garantir la protecció de la infància i l'adolescència

Seguidament expliquem quins són els principis d'intervenció que han de tenir els serveis i els recursos dedicats a la protecció i a l'atenció de la infància i l'adolescència en situació de risc social. Els principis els han de seguir cada un dels serveis i recursos, i també els han de seguir en el seu conjunt:

- **Universalitat dels serveis:** els serveis destinats a l'atenció i a la protecció de la infància i l'adolescència en situació de risc social han d'atendre tots aquells menors que es troben en situació de risc, sense cap tipus de discriminació per raó de classe social, sexe, edat o ètnia.
- **Responsabilitat pública:** l'Administració pública ha de responsabilitzar-se de garantir la protecció de la infància i l'adolescència.
- **Proximitat:** el sistema ha de ser territorialitzat amb criteri de proximitat i adequació a les necessitats de la infància i l'adolescència segons les característiques i les necessitats d'aquests i del territori o districte al qual pertanyen.
- **Integral i global:** ha de preveure l'atenció i l'abordatge de les necessitats i els problemes dels menors i la família d'una forma integrada, concebant la persona d'una forma holística. Això comporta necessàriament la interacció i la col·laboració de tots els agents socials que intervenen en la vida quotidiana de l'infant i l'adolescent i una coordinació minuciosa entre els diferents serveis que pertanyen al sistema de protecció quan el menor ja hi ha entrat.
- **Perspectiva de procés:** l'atenció a la infància i a l'adolescència ha de seguir un procés: des de l'atenció primària, els diferents serveis bàsics d'atenció, salut, educació i serveis socials fins als serveis especialitzats. Els processos d'intervenció han d'abastar la prevenció, la detecció, l'atenció, el suport i el tractament.
- **Prevenció:** cal prioritzar aquells serveis i aquelles actuacions que treballin per la prevenció de les situacions de risc i desemparament i, per tant, que incideixin en les causes. No es tracta només de comprovar que hi haguéssin una situació de maltractament o desprotecció infantil, sinó que cal determinar en quines situacions de necessitat de la família es posa el nen en situació de patir maltractament en un futur i quins tipus de mesures, serveis o recursos s'han d'oferir per satisfer aquestes necessitats.
- **Interès superior dels infants:** les polítiques públiques han de ser avaluades des de la perspectiva dels infants i adolescents per garantir que inclouen els objectius i les accions pertinents que puguin satisfer aquest interès superior. En l'avaluació han de participar activament les persones infants i adolescents, tenint en compte la seva opinió, els seus anhels i aspiracions i la seva individualitat.

- **Continuïtat dels serveis:** el sistema de serveis de protecció de menors han de garantir la continuïtat i el seguiment en el temps de les prestacions i els serveis.
- **Immediatesa:** el sistema de protecció del menor ha de preveure tots els dispositius necessaris per assegurar la seva atenció quan es trobi en una situació de maltractament o desamparament.
- **Normalització:** cal tendir a facilitar que els infants i adolescents es desenvolupin en el seu entorn familiar i social. Per tant, sempre que sigui possible i no es vulnerin els drets dels menors, cal treballar per a l'estabilització familiar i per preservar els vincles familiars i comunitaris.
- **Comunitària:** les polítiques han d'enfocar-se tenint en compte les dimensions territorials i els vincles comunitaris dels individus. El seu abordatge ha d'anar més enllà de la persona a escala individual i integrar la família, el barri, el veïnatge, etc.
- **Sensibles a la diversitat:** les respostes han de fomentar la inclusió social i han d'adaptar-se a les situacions heterogènies, tant territorialment com socialment, al mateix temps que cal tenir en compte que les formes i els patrons de vida familiar difereixen segons la cultura i la classe social, i que aquestes circumstàncies han de ser respectades i no estigmatitzades sempre que no signifiquin una vulneració dels drets dels menors.
- **Enfocament multidimensional:** cal que es tingui en compte la complexitat del fenomen de l'exclusió social, considerant que les situacions de risc en la infància són un dels factors d'exclusió, de manera que les polítiques prevegin les diferents dimensions en què opera la vulnerabilitat o exclusió social.
- **Individualització:** els serveis de protecció a la infància i a l'adolescència han de tenir en compte les especificitats de cada una de les situacions i cada un dels menors i les seves famílies, en especial les particularitats de l'adolescència. Per aquest motiu, els diferents serveis preveuran projectes d'atenció individualitzada per cada un dels infants i adolescents.

2.1.5 Associacions, organitzacions i entitats importants dins l'àmbit de la infància i l'adolescència en risc social

Com ja és conegut, el desenvolupament d'un cert nivell d'estat del benestar a l'Estat espanyol, i també a Catalunya, no es produí fins a la fi del règim franquista. En els primers anys de la democràcia tingueren un paper fonamental les associacions i entitats nascudes de les xarxes veïnals i comunitàries dels mateixos barris, que van donar resposta a les situacions de necessitat dels infants i de les persones més vulnerables. A poc a poc, una legislació més avançada en l'àmbit de la protecció a la infància i un desplegament cada cop més ampli d'una cartera de serveis socials van permetre que les administracions oferissin més serveis de

qualitat per als menors en situació de risc, destinessin més diners a les entitats i associacions, i milloressin la coordinació entre l'Administració i les entitats.

Tot i aquesta major implicació de l'Administració, cal destacar que, tot i que existeixen serveis que en depenen directament, la tendència ha estat que els diferents serveis d'atenció a la infància i l'adolescència estiguin majoritàriament en mans d'entitats socials, cooperatives i, en algunes ocasions, d'empreses. Aquesta tendència respon a una clara estratègia d'estalvi de l'Administració en política de protecció de menors, amb tots els efectes negatius que se'n deriven per les condicions dels treballadors d'aquests sectors i per les condicions materials i d'atenció dels centres que atenen els menors i les seves famílies.

També cal destacar que el voluntariat ha tingut un paper d'una important rellevància en l'àmbit de protecció dels menors, sobretot en serveis com els centres oberts que, en moltes ocasions, han esdevingut fonamentals per oferir activitats de casals, colònies o reforç escolar de qualitat per als menors que ho necessiten.

En la secció "Annexos" d'aquest apartat hi trobareu un llistat detallat de les principals associacions, organitzacions i entitats més importants dins l'àmbit de la infància i l'adolescència en risc social, destacant aquells programes d'intervenció més innovadors que es duen a terme, així com els programes de voluntariat.

2.2 La violència masclista i les dones

A l'Estat espanyol i a Catalunya va ser a partir de l'any 2000 quan es van aprovar i desplegar una sèrie de serveis que conformen una xarxa que permet atendre les situacions de violència masclista, principalment les que es donen en l'àmbit domèstic i de la parella. De totes maneres, les legislacions actuals tenen en compte que aquesta violència és present en altres àmbits, com el laboral o el comunitari, i que es tracta d'una qüestió estructural.

2.2.1 Models d'abordatge polític de la violència masclista o de gènere

Les **formes d'intervenció política** que han abordat la problemàtica de la violència masclista o de gènere són diverses i depenen de la manera com s'entén aquesta problemàtica i les causes que l'originen.

Seguint Encarna Bodelón (2012), destaquem dos gran models d'intervenció política respecte al fenomen de la violència masclista i la violència de gènere. El model d'intervenció política pel que fa a aquest fenomen condiciona el contingut de la legislació que pretén combatre la violència contra les dones, el missatge de les campanyes contra la violència de gènere que impulsen les administracions, les actuacions polítiques que es duen a terme respecte a la violència de gènere en àmbits com el laboral o el de l'educació i els tipus de serveis d'atenció jurídica, social i sanitària que es presten a les dones que han patit aquest tipus de violència.

Els models d'abordatge que destaquem són dos. En primer lloc, volem destacar el **model feminista**, que entén la violència de gènere com un fenomen inseparable de les complexes relacions de gènere i que s'explica per una estructura i una forma

d'organització social patriarcal. Des d'una perspectiva feminista s'entén que allò personal és polític i que, per tant, el fenomen de la violència masclista no és aïllat, sinó que es tracta d'una problemàtica social que influencia tothom. Per tot això, l'objectiu principal d'aquest model és posar fi a la impunitat que ha envoltat aquest fenomen. Així mateix, es preocupa de fer-lo visible per evitar que quedi amagat socialment i afavorint que es denunciï.

A la vegada, des d'aquest enfocament se sosté que les manifestacions de la violència de gènere poden ser diverses i que es poden donar en diversos espais, no tan sols en les relacions de parella, sinó en altres àmbits com el laboral, el comunitari o l'educatiu. A la vegada, aquest model considera que existeixen diversos tipus de violència que tenen vinculacions entre si, però que els contextos en què es produeixen són diferents. Per tant, es reconeix cada tipus de violència i es creu que el context en què es produeix requereix d'atencions diversificades.

Per tot això, el model considera que els processos d'atenció, assistència i recuperació de les dones que han patit aquest tipus de violència n'han de permetre l'apoderament i promoure'n l'autonomia i els drets. Per tant, hi ha una negació del fet que l'atenció i l'assistència tinguin un caràcter assistencialista i paternalista.

En segon lloc, i en contraposició al model anterior, volem destacar el **model de la seguretat**, que entén que la violència masclista és un problema de seguretat individual. Per tant, s'entén que la problemàtica és individual i no es relaciona estretament amb l'estructura social. Des d'aquest enfocament, la violència masclista no té una especificitat concreta, sinó que és una de les múltiples violències que existeixen en les nostres societats que cal evitar i castigar quan es produeixen.

Aquesta perspectiva pretén afrontar la problemàtica des d'un enfocament basat en la seguretat i la criminalitat. S'entén que la violència masclista és un delictes al qual cal donar resposta amb mesures de seguretat per evitar-lo, i mesures penals un cop el delictes s'ha produït. L'atenció i assistència que proposa aquest model per a les dones que han patit situacions de violència masclista no estan basades en les seves necessitats concretes en funció del context i del tipus de violència que han patit, sinó en el concepte de violència d'una forma abstracta.

2.2.2 Legislació i normativa relacionada amb la violència masclista o de gènere

Per tal d'entendre la regulació en relació amb la **violència masclista** fem referència primer a la **normativa internacional i europea**:

La **Declaració Universal dels Drets Humans**, aprovada el 1948 per l'Assemblea General de les Nacions Unides, és el primer marc referencial per al desplegament d'una legislació que vulgui aconseguir l'eradicació i la denúncia de la violència masclista.

De fet, podem afirmar que la violència contra les dones significa la vulneració d'aquesta declaració, i en especial d'aquells drets que estableixen la no-discriminació

per raó de sexe en matèria de drets i llibertats, que fan referència al dret a la vida, a la llibertat o a la seguretat, o dels que apunten que ningú podrà ser sotmès a tortures o penes o tractes cruels, inhumans o degradants.

Però a Europa haurem d'esperar uns anys perquè sorgeixi legislació i normativa específica per eradicar, prevenir i atendre situacions de violència masclista.

Durant la dècada dels seixanta i setanta van sorgir a Europa **moviments de dones i feministes** que van anar prenent força a nivell social i també en l'àmbit acadèmic. Aquests moviments van aconseguir generar una major conscienciació en relació amb la discriminació que pateixen les dones.

Durant la dècada dels setanta, la preocupació per la desigualtat de gènere va arribar a les Nacions Unides. L'Assemblea General de les Nacions Unides va proclamar l'any 1975 **Any Internacional de la Dona**. A partir d'aquell moment es van incloure els temes relatius a les dones en els programes de l'ONU.

El 1979 es va resoldre la **Convenció per a l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona**, però no va entrar en vigor fins al 1981. Aquesta declaració representa a dia d'avui la Carta Magna dels Drets Humans de la Dona. En l'actualitat l'han ratificat més de 160 Estats, però molts amb reserves importants. L'Estat espanyol ho va fer l'any 1984.

El 1992, aquesta convenció va fer referència a la violència masclista: “Les actituds tradicionals segons les quals es considera la dona com a subordinada o se li atribueixen funcions estereotipades perpetuen la difusió de pràctiques que impliquen violència o coacció, com són la violència i els maltractaments a la família, els matrimonis forçosos, l'assassinat per presentar dots insuficients, els atacs amb àcid i la circumcisió femenina”.

Per primera vegada, l'any 1986, el Parlament Europeu, amb la Resolució A-44/1986, va tractar el greu problema que suposa la violència domèstica, i va considerar dins d'aquest problema les agressions sexuals, les de l'àmbit domèstic i la prostitució.

L'any 1993 es va celebrar a Viena la **II Conferència Mundial dels Drets Humans**, en què es va reconèixer per primera vegada que els drets humans de la dona i la nena són part integrant dels drets humans.

El següent gran pas històric en l'àmbit legislatiu pel que fa a la violència masclista va ser la celebració de l'Assemblea General de les Nacions Unides l'any 1993, en què es van reconèixer els drets humans de les dones com a part dels drets humans universals. En aquesta conferència es van establir les bases perquè mesos després, el mateix 1993, s'aprovés per part de l'Assemblea General de les Nacions Unides una declaració específica sobre violència de gènere (Resolució 48/104). En aquesta declaració s'estableix que la violència masclista és “tot acte de violència basat en la pertinença al sexe femení que tingui o pugui tenir com a resultat un dany o patiment físic, sexual o psicològic per a la dona, així com les amenaces d'aquests

actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant si es produeixen en la vida pública com en la vida privada”. En aquesta declaració es recomana als estats membres que adoptin mesures per eradicar aquest tipus de violència.

La **IV Conferència Mundial de les Nacions Unides sobre la dona** celebrada a Beijing l'any 1995 consolida el compromís d'analitzar i eliminar la violència de gènere, i es defineix violència masclista com “qualsevol acte de violència basada en el gènere que té com a resultat, o és probable que tingui com a resultat, uns danys o patiments físics, sexuals o psicològics per a les dones, incloent-hi les amenaces d'aquests actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant a la vida pública com a la privada”.

L'any 1997, l'ONU va acordar elaborar un **Pla d'acció contra la violència de gènere**. Aquell mateix any, la Comissió Europea va incloure la violència domèstica en el programa polític de la Unió Europea. També va posar en marxa una campanya de conscienciació de “tolerància zero” respecte de la violència masclista i va aprovar resolucions i documents dirigits als països membres amb la finalitat de millorar la protecció que s'ofereix a les víctimes.

El 1997 es va crear l'**Observatori Europeu de Violència contra les Dones**, que serveix d'enllaç entre els països i proposa principis de bones pràctiques en funció de les diferents experiències que es van desenvolupant. L'any 1999 es va declarar Any europeu de lluita contra la violència de gènere.

L'**Estatut de Roma del Tribunal Penal Internacional**, que va ser aprovat el 17 de juliol de 1998, va introduir algunes de les manifestacions de la violència de gènere com a delictes compresos dins de la competència del tribunal. Entre els crims de la humanitat figura la violació, l'esclavitud sexual, la prostitució forçada i l'embaràs forçat, i entre els crims de guerra s'inclou la comissió d'actes de violació, esclavitud sexual i embaràs forçat.

L'any 2000 va sorgir la **Marxa mundial contra la pobresa i la violència contra les dones**, provinent de la Marxa de les dones contra la pobresa que es va fer al Quebec l'any 1975, impulsada per la Federació de Dones del Quebec.

La Resolució de la Comissió de Drets Humans 2001/49, sobre l'eliminació de la violència masclista, dóna especial importància a la condemna de la violència masclista en situacions de conflicte armat i a la inclusió que l'Estatut de Roma del Tribunal Penal Internacional va fer dels delictes vinculats amb la violència de gènere.

El 17 de juliol de 2002 es va dictar una **Resolució del Consell d'Europa** que insta els estats a elaborar estratègies d'intervenció col·lectiva en l'àmbit local, de forma que hi hagi una coordinació entre les diverses institucions.

La Decisió 803/2004 adoptada pel Parlament Europeu el 21 d'abril de 2004, per la qual s'aprova el **programa Daphne II (2004-2008)** d'acció comunitària per prevenir i combatre la violència exercida sobre infants, joves i dones, alerta de les repercussions greus que pot tenir la violència a llarg termini per a les persones i per a la societat en general.

A partir d'aquesta normativa de referència internacional, l'Estat espanyol també han anat creant la seva pròpia legislació:

- La primera gran norma de referència a nivell d'Estat és la **Constitució de 1978**, en què es recullen els principis d'igualtat i no-discriminació per raó de sexe i es propugna i el dret a la vida i a la integritat física i moral, i la prohibició de la tortura i les penes o tractes inhumans o degradants.
- Als anys vuitanta va créixer la preocupació pels drets de les dones i va tenir lloc la **reforma del Codi Civil de 1981**. El 1984 es van crear les primeres cases d'acollida a l'Estat, i el 1985 es va reconèixer de manera implícita que la violència contra les dones és el crim encobert més freqüent al món.
- El 1986 es va celebrar una **Ponència de drets humans sobre investigació de maltractaments a les dones**, i l'any 1989 el Senat espanyol en va emetre un informe.
- El 1990 es va considerar la violència de gènere com una vulneració dels drets humans i es va redactar el **Protocol per a l'abordatge integral de la violència masclista**.
- El 2003 es van aprovar la Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre, de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració social dels estrangers; la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, de reforma del Codi Penal, i el Reial decret 355/2004, pel qual es va crear un registre central per a la protecció de les víctimes de la violència domèstica. Totes tres normes han complementat amb posterioritat la Llei 27/2003.
- La **Llei 27/2003, de 31 de juliol, reguladora de l'ordre de protecció de les víctimes de violència domèstica**, va comportar la regulació de mesures cautelars sense cap precedent en l'ordenament jurídic penal espanyol.

El 2004 es va aprovar la **Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere**, que defineix la violència de gènere com aquella que "es dirigeix sobre les dones pel fet de ser-ne, per ser considerades, pels seus agressors, mancades dels drets mínims de llibertat, respecte i capacitat de decisió".

També constitueix un fet important la creació de l'**Observatori Estatal de Violència sobre la Dona (OEVM)**.

En l'àmbit de Catalunya, destaquem la següent legislació:

- La Llei 11/1989, de 10 de juliol, modificada per la Llei 11/2005, de 7 de juliol, crea l'**Institut Català de les Dones**, per mitjà del qual s'han desenvolupat diversos plans per a la igualtat d'oportunitats per a les dones i de prevenció de la violència masclista.
- També cal citar el primer **Protocol interdepartamental d'atenció a la dona maltractada en l'àmbit de la llar** (1998), que va ser un intent d'establir unes pautes per facilitar la intervenció en l'àmbit de la violència contra les dones.
- L'any 2003 es va aprovar la **Resolució JUI/3338/2003 del Departament de Justícia d'Interior**, que indica que les Oficines d'Atenció a les Víctimes del Delicte constitueixen els punts de coordinació per a la protecció de les víctimes de violència domèstica.
- L'any de 2006, la Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de **reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya**, estableix que totes les dones tenen dret al lliure desenvolupament i són lliures d'explotació, maltractaments i de tota mena de discriminació, i destaca que cal desenvolupar polítiques d'eradicació de la violència masclista, al mateix temps que apunta que la Generalitat té competència exclusiva en aquest àmbit.
- Entre els anys 2005 i 2007 es va constituir el Pla d'acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya 2005-2007. En aquest marc es va configurar el **Programa per a l'abordatge integral de les violències contra les dones**, que estableix un conjunt de mesures que afavoreixen la prevenció i l'eradicació d'aquesta violència
- També l'any 2007 es va promulgar la **Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials**, que va recollir quins són els serveis destinats a les dones que viuen o han viscut situacions de violència masclista.
- L'any 2008 es va aprovar la **Llei 5/2008 dels drets de les dones per a l'eradicació de la violència masclista**. S'establia com òrgan responsable en la matèria l'**Institut Català de les Dones** (<http://goo.gl/R8Llqj>) i es recollien les actuacions que els poders públics catalans havien de dur a terme contra la violència masclista
- El mateix 2008 es va crear també el Pla de polítiques de dones del Govern de la Generalitat de Catalunya 2008-2011.

En l'àmbit local, alguns **municipis de Catalunya** han elaborat plans o programes específics contra la violència masclista. Així mateix, ajuntaments i consells comarcals han signat acords amb entitats i institucions per tal d'assolir un circuit d'actuació contra la violència masclista.

Com es pot veure, durant la dècada dels vuitanta van aparèixer polítiques públiques específiques, encara que majoritàriament limitades a la parella.

Noves legislacions

A principis del XXI s'han iniciat a l'Estat espanyol i a Catalunya noves legislacions que reconeixen la violència masclista com un fenomen que s'explica per causes estructurals i que cal combatre en la seva globalitat. És així com la nova legislació es caracteritza per:

- La inclusió del concepte de violència de gènere i la seva vinculació amb la desigualtat de poder entre homes i dones.
- Una perspectiva integral i multidisciplinària. La violència de gènere s'enfoca des d'un model integral i multidisciplinari, començant pel procés de socialització i educació.
- La incorporació de mesures de sensibilització, prevenció i detecció, especialment en l'àmbit educatiu, sanitari i dels mitjans de comunicació.
- La definició de diversos drets de les dones víctimes de violència de gènere en l'àmbit de l'atenció jurídica, social i sanitària i en l'àmbit laboral i econòmic.

Els models anteriors a aquestes dues lleis d'atenció a la violència masclista es van articular des del **paradigma de la seguretat**, que centra la intervenció en els recursos de la justícia penal. La nova legislació suposa que per primera vegada s'afirma jurídicament que la desigualtat de poder entre homes i dones és una de les causes de la violència masclista.

2.2.3 Serveis, programes i entitats dedicades a les situacions de violència masclista o gènere

En l'àmbit català, i seguint la legislació vigent, la **Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista**, és l'Institut Català de les Dones l'instrument vertebrador de totes les actuacions relacionades amb la violència masclista. És també aquesta llei la que determina els serveis i prestacions en casos de violència masclista.

Al mateix temps, l'Institut Català de les Dones ha generat una sèrie de protocols que determinen les funcions dels serveis, el circuit i la interrelació entre serveis en casos de violència masclista. Aquí podeu trobar els protocols::<http://goo.gl/9bxsSU>.

Les diferents tasques que ha d'assumir l'Institut Català de les Dones per eradicar la violència masclista, segons marca la legislació, són:

- **Sensibilització i prevenció:** el conjunt d'accions encaminades a evitar o reduir la violència masclista per mitjà de la reducció dels factors de risc, i gràcies a actuacions encaminades a sensibilitzar la ciutadania.
- **Detecció:** la posada en funcionament de diferents instruments teòrics i tècnics que permetin identificar i fer visible la problemàtica de la violència masclista
- **Atenció:** el conjunt d'accions destinades a superar les conseqüències generades per la situació de violència masclista, tot garantint la seva seguretat. L'objectiu és la reparació de la dona.

- **Recuperació:** el conjunt d'actuacions que permeten a la dona el restabliment de tots els àmbits danyats per la situació viscuda.
- **Evitar la victimització secundària o revictimització:** actuacions destinades a combatre l'estigmatització de les dones que es troben o han viscut en situacions de violència masclista.

Ajuts i prestacions econòmiques

La legislació prioritza ajuts i prestacions econòmiques per a les dones que han patit violència masclista. Els principals ajuts i prestacions són els següents:

- Prioritat en les **promocions públiques d'habitatge** per a les dones que han patit violència masclista en l'àmbit de la parella, familiar, laboral o comunitari.
- Prioritat per a les dones més grans de 65 anys i les dones amb discapacitat que pateixen violència masclista i que es troben en situació de precarietat econòmica en l'accés a les places de **residències públiques**.
- Prioritat per a les dones amb discapacitat en l'obtenció d'ajudes públiques destinades a l'**adaptació funcional de la llar**.
- Prioritat en la **formació ocupacional i inserció laboral** per a les dones que es troben en qualsevol forma de violència masclista, en particular en els casos de violència en l'àmbit laboral. És d'estricta necessitat perquè les dones es puguin recuperar econòmicament.
- Les dones que han patit violència masclista tenen dret a **prestacions d'urgència social**.
- Tenen dret a una **indemnització** aquelles dones que a causa d'una situació de violència masclista pateixin seqüeles, lesions corporals o danys en la salut física o psíquica de caràcter greu. També hi tenen dret els fills de mares que moren a causa de la violència masclista.
- Els **ajuts escolars** han de tenir en compte les situacions de violència masclista com a casos preferents.
- L'Estat ha de constituir un **fons de garantia** per cobrir l'impagament de pensions alimentàries i compensatòries, en casos en què hi hagi constatació judicial d'incompliment del deure de satisfer les pensions.

Serveis i recursos

La **Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les Dones en Situacions de Violència Masclista** queda definida en la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Aquesta legislació indica que correspon a l'Administració de la Generalitat de Catalunya la creació, titularitat, competència,

programació, prestació i gestió de tots els serveis detallats d'aquests serveis, en col·laboració amb els ens locals (ajuntaments i consells comarcals).

Així mateix, aquesta mateixa legislació també preveu que aquests serveis puguin ser prestats a través d'entitats col·laboradores (associacions, ONG, fundacions...), però sempre sota la inspecció, el control i el registre de l'Administració de la Generalitat.

La Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, també indica que són els municipis els encarregats de crear, programar, prestar i gestionar els serveis d'informació i d'atenció a les dones.

Els serveis i programes existents per combatre la violència masclista estan lligats a les diferents funcions que és necessari desenvolupar si volem prevenir i evitar casos de violència masclista: la detecció, l'atenció, la recuperació i la prevenció.

Respecte a la **funció de detecció**, hi ha diversos serveis públics i serveis en mans d'entitats i grups de dones que tenen un paper rellevant com a **porta d'entrada** al circuit especialitzat de serveis que atenen casos de violència masclista:

Han d'existir serveis d'atenció policial especialitzats que tinguin com a finalitat garantir el dret a la protecció i a la seguretat davant la violència masclista.

- Centres hospitalaris.
- Centres d'atenció primària (CAP).
- Altres serveis sanitaris.
- Serveis socials d'atenció primària.
- Grups i associacions de dones.
- Serveis de formació.
- Policia (policia local i Mossos d'Esquadra).
- Serveis de justícia (Fiscalia i jutjats).
- Servei d'atenció telefònica especialitzada.
- Serveis d'informació i atenció a les dones.
- El telèfon d'emergència.

Dient que el telèfon dona l'opció a “activar un servei d'intervenció de crisi en situacions greus” implica que la resta de situacions esmentades no són greus, la qual cosa no sembla correcta parlant de violència masclista. Potser hauria de ser “activar un servei d'intervenció de crisi en **les situacions més greus**”?

El telèfon 900 900 120

El telèfon 900 900 120 és un servei gratuït d'atenció especialitzada, permanent i confidencial contra la violència masclista que atén dones que pateixen situacions de violència masclista, ja sigui per donar-los suport, informació sobre els recursos existents o resposta a l'assessorament sobre possibles actuacions a realitzar davant una situació de violència contra les dones, o per activar un servei d'intervenció de crisi en situacions greus. Consulteu la web: <http://goo.gl/iVdycE>.

Aquests serveis han de determinar si es tracta de **casos urgents** (violència física o sexual, perill de mort) o si es tracta de **casos no urgents**.

Respecte a la **funció d'atenció**, s'han de destacar els serveis d'atenció a la dona, que han de facilitar la informació, l'orientació i l'assessorament, i al mateix temps han d'identificar necessitats concretes i decidir quines derivacions es fan.

Com a serveis d'atenció destaquen els **serveis d'informació i atenció a les dones (SIAD)**, que estan dirigits a totes les dones, especialment les que han patit violència masclista, i s'encarreguen d'informar, assessorar i oferir, en primera instància, atenció i acompanyament pel que fa a l'exercici dels drets com a dona. Cal ressaltar que ofereixen assessorament jurídic o psicològic, i en alguns casos organitzen tallers i activitats de tipus grupal i comunitari.

A Catalunya hi ha diversos serveis d'informació i atenció dirigits a les dones. En el cas de Barcelona, els gestiona l'Ajuntament i s'anomenen **punts d'informació i atenció a les dones (PIAD)**; vegeu-ne més informació en el següent enllaç: <http://goo.gl/fpb0uW>.

En el cas que no sigui urgent d'atendre la situació també es poden fer **derivacions a associacions i entitats socials** que tenen programes propis d'acompanyament o assessorament.

En el cas que hi hagi una situació d'**urgència** existeixen **serveis d'atenció i acolliment d'urgències per a dones que es troben en situacions de violència masclista i que tenen els seus fills a càrrec**. Són serveis especialitzats que s'encarreguen de l'atenció i l'acolliment temporal d'urgències de les dones que estan o han estat sotmeses a qualsevol tipus de violència masclista, així com dels seus fills, per tal de garantir-ne la seguretat personal.

Els objectius d'aquests serveis són:

- Oferir un espai de seguretat i seguretat emocional a les dones que han patit violència masclista i als seus fills.
- Proporcionar atenció educativa i psicològica.
- Assessorar i acompanyar les dones en relació amb el seu futur.
- Ajudar la dona perquè pugui acompanyar els seus fills i assegurar la cobertura de les necessitats bàsiques d'allotjament, manutenció i salut.

El centres d'atenció i acolliment d'urgències disposen d'un equip multidisciplinari integrat per professionals de l'educació social, la psicologia i el treball familiar. L'estada en aquests serveis ha de tenir la durada mínima indispensable (màxim 15 dies) per activar recursos estables que donin resposta a les situacions personals i socials de les dones i els seus fills.

Respecte a la **funció de recuperació**, hi ha diversos recursos que ajuden a superar situacions de violència masclista. Els serveis especialitzats que s'encarreguen de dur a terme una intervenció que pretén ajudar en la reparació de les dones que

defineix la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, són els següents:

- **Servei d'acolliment i recuperació per a dones que es troben en situació de violència masclista i amb els seus fills a càrrec.** Són serveis especialitzats, residencials i temporals que ofereixen acolliment i atenció integral per possibilitar el procés de recuperació i reparació a les dones, així com als seus fills a càrrec, que han viscut qualsevol tipus de violència masclista i que requereixen un espai de protecció. S'atén aquelles dones —i els seus fills— que han hagut d'abandonar el domicili i no disposen de recursos personals i/o econòmics per fer front a aquesta situació. El principal objectiu és la recuperació psicosocial de les dones, a la vegada que la dels seus fills, per aconseguir la seva autonomia i fer així que puguin tornar a establir relacions, en el sentit més ampli del terme, lliures de violència. L'objectiu final és que les dones passin d'una posició de víctimes a una condició d'agents actives. La proposta d'entrada en aquest servei correspon als serveis bàsics d'atenció social primària dels ens locals en coordinació amb la Unitat d'Actuacions en Matèria de Violència Familiar de la Secretaria de Família. Per prendre aquesta decisió, un equip multidisciplinari parteix de la valoració de la necessitat i de l'acceptació voluntària de la dona.
- **Serveis d'acolliment substitutori de la llar.** Són serveis temporals, de continuació del procés iniciat als serveis d'acolliment i recuperació, que acostumen a prestar-se en pisos. Actuen com a substitució de la llar i han de comptar amb el suport personal, psicològic, mèdic, social, jurídic i de lleure, així com facilitar la plena integració sociolaboral de les dones que pateixen situacions de violència.
- **Serveis d'intervenció especialitzada.** Són uns serveis especialitzats que ofereixen recursos i una atenció integral al procés de recuperació i reparació de les dones que estan o han estat en situació de violència masclista, així com als seus fills. També s'encarreguen de desenvolupar actuacions per a la prevenció, la sensibilització i la implicació comunitària. Els principals objectius d'aquests serveis són:
 - Oferir una informació de qualitat sobre els recursos de la xarxa pública i associativa que atén situacions de violència masclista.
 - Oferir una atenció social, legal i terapèutica especialitzada i continuada en relació amb el procés de violència viscut per poder reparar els danys ocasionats.
 - Acompanyar la dona en la presa de decisions sobre el futur.
 - Tramitar ajuts específics (d'habitatge, econòmics, educatius...) quan sigui convenient en el procés de recuperació.
 - Establir les coordinacions precises amb tots els serveis i recursos complementaris.

Les fonts de derivació de casos en aquest servei poden ser l'atenció primària de salut, l'atenció primària social, les oficines d'atenció a la víctima del Departament de

Podeu consultar el web del Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA) en el següent enllaç: <http://goo.gl/oLa5Bk>.

Justícia i els serveis d'atenció i informació a les dones. Els professionals d'aquest servei conformen un equip multidisciplinari integrat per persones titulades en Psicologia, Treball Social, Educació Social, Dret i Inserció Laboral. L'Ajuntament de Barcelona fa aquestes derivacions a través del **Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida (SARA)**.

Val la pena destacar altres serveis de recuperació que no estan inclosos específicament en la Llei i que l'Ajuntament de Barcelona ha desenvolupat. Es tracta de serveis molt específics, definits pel mateix consistori:

- **Servei d'atenció a nenes i nens que han patit violència masclista (SAN):** espai d'intervenció psicològica i educativa que té per objectiu que les nenes i els nens es puguin recuperar de les conseqüències de la violència viscuda i que les mares puguin acompanyar i facilitar aquest procés de recuperació tot creant un espai de seguretat i millorant el vincle maternofilial.
- **Servei d'atenció a homes per a la promoció de relacions no violentes (SAH):** servei d'assessorament i tractament dirigit a homes que exerceixen o han exercit violència vers la parella i que volen canviar la seva manera de relacionar-s'hi, allunyant-se de les conductes violentes. L'accés és directe i voluntari.
- **Servei d'Atenció Socioeducativa (SAS) de l'Agència ABITS:** servei específic que l'Ajuntament de Barcelona posa a disposició de les dones que exerceixen la prostitució o són víctimes d'explotació sexual, especialment d'aquelles que ofereixen i negocien els serveis a la via pública.

Més enllà d'aquests serveis especialitzats, els serveis socials d'atenció primària, els serveis sanitaris, els serveis de formació i inserció laboral i els serveis policials i jurídics ajuden al procés de reparació de les dones. Aquests serveis no tenen específicament aquest objectiu, però poden ajudar a assolir-lo gràcies a les possibilitats que donen de suport a la inserció social i a l'establiment de xarxes comunitàries. A més a més, garanteixen la protecció de les dones i/o permeten que la seva autoestima i la seva satisfacció vital augmentin. Així mateix, hi ha serveis i programes que presten i desenvolupen les associacions i les entitats socials.

Finalment, i respecte a la **funció de prevenció**, volem destacar que la Generalitat de Catalunya i el Govern de l'Estat espanyol també duen a terme diferents programes de prevenció de la violència masclista. Destaquem seguidament aquells programes més importants, definits per les mateixes administracions:

- **Assegura't** (<http://goo.gl/9GVvg5>): còmic orientat a prevenir la violència masclista entre la joventut, i a esdevenir una guia didàctica adreçada al professorat, editat pel Departament d'Interior. Es tracta d'una eina que complementa les xerrades que fan els Mossos d'Esquadra als instituts sobre violència masclista en l'àmbit de la seguretat.
- **Boja per tu** (<http://goo.gl/Uhw4qw>): còmic destinat a la prevenció de la violència masclista en l'àmbit de la parella, adreçat principalment a

estudiants d'ESO i editat per la Delegación del Gobierno para la Violencia de Género i el Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat.

- **Concurs de microrelats amb motiu del Dia Internacional per a l'Eliminació de la Violència envers les Dones** (<http://goo.gl/NHR7yD>): es convoca cada any en el marc de la commemoració, el 25 de novembre, del Dia Internacional per a l'Eliminació de la Violència envers les Dones per part de l'Institut Català de les Dones. Consisteix a escriure un relat literari de com a màxim 420 caràcters que mostri relacions de parella basades en el respecte i la igualtat.
- **Exposició itinerant “Violència masclista en la parella: desmuntem mites?”** (<http://goo.gl/18QaIK>): exposició impulsada per l'Institut Català de les Dones que proposa una revisió d'alguns mites associats a l'amor romàntic i a la violència masclista i que alhora ofereix idees per transformar-los i avançar així vers unes relacions lliures d'aquesta violència.
- **Programa “Estimar no fa mal! Viu l'amor lliure de violència”** (<http://goo.gl/quJomB>): programa impulsat per l'Institut Català de les Dones que pretén dotar els professionals que treballen amb joves adolescents de les competències necessàries per tal que puguin realitzar accions de prevenció de les situacions d'abús en les relacions afectives i de parella.

A més a més, en aquest enllaç podreu trobar totes les campanyes contra la violència masclista que ha dut a terme el Govern espanyol des de l'any 2005: <http://goo.gl/roK9nz>.

Una vegada més hem de destacar que la societat civil i, per tant, les **associacions, organitzacions i entitats** han tingut un paper cabdal a l'hora de tirar endavant programes de prevenció, detecció, atenció i recuperació en relació amb la violència masclista. En concret, les associacions i organitzacions lligades al moviment feminista han estat claus tant en la proposta de serveis necessaris com en la pressió pel desenvolupament d'una legislació que assegurés el desplegament d'uns serveis d'atenció a la dona, com també en la construcció de l'enfocament des del qual calia intervenir.

En la secció “Annexos” d'aquest apartat hi trobareu un llistat detallat de les principals associacions, organitzacions i entitats importants dins l'àmbit de la infància i l'adolescència en risc social.

2.2.4 Principis d'intervenció en situacions de violència masclista o gènere

La xarxa de serveis i recursos encarregades de la prevenció i l'atenció de les situacions de violència masclista cal que doni resposta als següents principis:

- **Detecció:** els diferents servei territorials, com ara els serveis sanitaris, els serveis socials i d'altres, més els serveis destinats específicament a les dones, cal que tinguin la capacitat de detectar situacions de violència masclista, i per això han de disposar dels professionals, els dispositius, els instruments i els protocols necessaris per poder acomplir amb aquesta funció.

Mural contra la violència masclista.

- **Problemàtica estructural:** cal tenir present, sempre que s'intervingui en casos de violència masclista, que es tracta d'un fenomen estructural i no personal. Per tant, un sistema de serveis que pretengui atendre aquestes situacions prioritzarà i disposarà de serveis i programes de prevenció de la violència masclista.
- **Integral:** les mesures i els serveis que donin resposta a situacions de violència masclista han de tenir en compte la totalitat de danys que pateixen les dones a conseqüència d'aquesta violència, incloent-hi danys socials i econòmics.
- **Diversitat:** des dels diferents serveis i intervencions cal tenir en compte les particularitats territorials, culturals, religioses, personals i socioeconòmiques de les dones en situació de violència masclista, així com les seves necessitats específiques, sempre tenint molt clar que cap particularitat no justifica la vulneració dels drets fonamentals de les dones.
- **La minimització de la victimització secundària:** cal establir mesures i fer un treball de prevenció social i comunitari que impedeixi l'estigmatització de les dones que han patit violència masclista.
- **Immediatesa:** cal tenir un sistema de serveis que prevegi la possibilitat d'atendre de forma urgent qualsevol cas de violència masclista en qualsevol moment.
- **Coordinació:** cal que els diferents serveis i professionals que atenen casos de violència masclista actuïn de forma coordinada i permetin atendre les dones de forma integral i àgil.
- **La dona com a centre d'atenció:** la dona sempre ha de ser el centre d'atenció de la intervenció i s'han de destinar els esforços a la seva recuperació, però mai hem d'oblidar la importància dels fills o persones dependents que també han viscut i presenciat situacions de violència masclista.
- **Multicausalitat:** cal que s'intervingui des d'un model d'anàlisi que inclogui la multicausalitat del problema i que relacioni els elements dels diferents sistemes que hi intervenen.
- **Prevenció:** són fonamentals els programes i els serveis que tinguin com a objectiu trencar amb la transmissió social i cultural de la ideologia que legitima l'ús de la violència contra les dones.
- **Relació d'ajuda:** cal establir una relació d'acompanyament, d'escolta activa, d'informació constant, oferint els serveis que la dona necessiti, i demostrant coherència en la nostra intervenció. I cal evitar cap actitud que pugui responsabilitzar-la de la violència. Així mateix, són necessàries intervencions que apoderin la dona.
- **Atenció i recuperació:** cal que existeixin serveis que es dediquin a l'atenció i recuperació en els casos de la violència masclista. Per això és necessari que es proporcioni a les dones espais terapèutics i d'altres tipus que cobreixin les seves necessitats. En aquest sentit, destaquem espais compartits en

què pugui contactar amb altres dones que entenguin la problemàtica o que estiguin passant per processos similars.

2.3 Maltractament a la gent gran

L'apartat que us presentem a continuació és molt més breu que el que hem dedicat a la violència masclista i a la infància i l'adolescència en risc social, perquè malauradament a l'Estat espanyol i a Catalunya la legislació, els serveis i els recursos i les entitats destinats a la violència contra la gent gran és gairebé inexistent.

És evident que la problemàtica dels maltractaments a la gent gran requereix encara una resposta més gran tant a nivell de la societat civil com per part de les administracions públiques. En aquest sentit, queda molt camí per recórrer.

2.3.1 Legislació i normativa relacionada amb el maltractament a la gent gran

Tan a nivell de l'Estat espanyol com de Catalunya no existeix una normativa específica pel maltractament a la gent gran, però sí que podem destacar que, al llarg dels darrers anys, institucions molt rellevants, tant internacionals com nacionals, han dut a terme declaracions i conferències centrades en la violència envers la gent gran, en els quals s'inclouen referents molt significatius i s'exposen recomanacions i mesures específiques amb l'objectiu de sensibilitzar i educar la població sobre la qüestió dels maltractaments i impulsar la creació de serveis per intervenir en els casos detectats, així com establir programes d'informació a fi de prevenir possibles situacions de maltractament.

Seguidament us els destaquem de forma cronològica:

- **Declaració Universal dels Drets Humans**, aprovada el 1948 per l'Assemblea General de Nacions Unides. En aquesta declaració s'estableixen els drets bàsics de tots els éssers humans en les esferes civil, política, social, econòmica i cultural. Si considerem el maltractament a la gent gran una qüestió de drets humans, és en aquest marc de referència on s'insereix.
- **Pla internacional d'acció sobre l'envelliment**, aprovat el 1982 a Viena en la primera Assemblea Mundial sobre Envelliment.
- Aquests van ser ampliat i detallats en un document posterior denominat **Principis de les Nacions Unides a favor de les persones d'edat avançada**(1991), en què es demana als governs que incorporin aquests principis als seus programes sempre que sigui possible. Els principis són: independència, participació, atenció, autorealització i dignitat.

- **I Conferència Nacional de Consens sobre l'ancià maltractat** celebrada a Almeria el 1995, on professionals de diferents disciplines varen participar en diferents comissions de treball, abordant les definicions, les tipologies, els factors de risc, la recerca i altres. Es va elaborar una Declaració d'onze punts que sintetitzen les conclusions a les quals es van arribar.
- **Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea** aprovada l'any 2000 a Niça. En el seu article 25 es reconeix i respecta el dret de les persones en edat avançada a una existència digna i independent i a participar en la vida social i cultural.
- **II Assemblea Mundial sobre l'Envel·liment**, celebrada a Madrid l'any 2002. El secretari general del Consell Econòmic i Social de Nacions Unides va presentar un informe sobre el maltractament de les persones d'edat avançada amb la finalitat de contribuir als debats sobre l'elaboració de l'Estratègia internacional d'acció sobre l'envel·liment, 2002. En aquest espai de debat de les organitzacions no governamentals es va decidir que les institucions han de prestar una atenció especial a les persones grans més fràgils i vulnerables que es trobin en situació de pobresa i/o dependència. També es va fer menció de la manca de protecció legal en situació de violència o maltractament en tots els àmbits.
- **Informe Violència i salut de l'Organització Mundial de la Salut** elaborat l'any 2002. L'informe dedica tot un capítol al maltractament de la gent gran i dóna unes recomanacions per a l'establiment d'estratègies de prevenció i la promulgació de lleis més estrictes.
- **Estatut d'Autonomia de Catalunya** aprovat l'any 2006. En l'article 18 es fa referència al fet que les persones grans tenen dret a viure amb dignitat, lliures d'explotació i maltractament, sense que puguin ser discriminades. A l'article 40 s'aborda la protecció de les persones grans perquè puguin tenir una vida digna i aconseguir la integració social.
- Es proclama el **Dia de presa de consciència de l'abús i maltractament en la vellesa**, l'any 2006 a Nova York, per part de les Nacions Unides i per INPEA (Xarxa Internacional de la Prevenció del Maltractament a la Vellesa).
- **VI Congrés Nacional de la Gent Gran** celebrat el 2010. En el seu manifest s'exigeix la posada en marxa d'un marc normatiu que doni resposta als maltractaments a la gent gran i anima les persones d'edat avançada a denunciar si viuen una situació de maltractament.
- **Carta europea dels drets i responsabilitats de les persones grans que necessiten atenció i assistència de llarga durada**, aprovada l'any 2010. Es refereix als drets fonamentals de les persones grans que tenen algun tipus de dependència. Així mateix, en el seu primer article s'explicita la importància de la protecció contra els maltractaments.

A Catalunya s'han posat en pràctica aquestes recomanacions, bàsicament a través de la Carta dels Drets i Deures de la Gent Gran de Catalunya: <http://goo.gl/TrwVNQ>.

També cal destacar que en el cas que es produeixi un maltractament hi ha un règim sancionador que castiga, mitjançant el Codi Penal, el delictes de maltractaments, l'abandonament, la inducció a abandonar el domicili, els delictes d'estafa i apropiació indeguda i l'incompliment dels deures dels tutors, entre d'altres.

2.3.2 Serveis, programes i entitats dedicades al maltractament de la gent gran

En l'àmbit català no existeixen serveis i recursos específics destinats a prevenir i atendre casos de maltractament de la gent gran. Lògicament, la xarxa de serveis destinada a l'atenció a la gent gran i a la violència masclista, així com els serveis policials, tenen un paper important en la prevenció d'aquestes situacions i en l'atenció a la gent gran, però no podem parlar de l'existència de serveis específics.

El Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya estableix orientacions d'actuació contra els maltractaments a les persones grans i disposa un protocol marc que és una eina concreta per utilitzar en la pràctica professional i institucional, en els establiments residencials, en els centres d'atenció primària, en els serveis a domicili i en els serveis d'acompanyament, entre d'altres. El document té com objectiu donar orientacions per a la prevenció, la detecció i l'atenció de casos de maltractament a la gent gran.

També cal destacar la campanya engegada pel mateix Departament que té com a eslògan "Pel bon tracte a la gent gran: Patrimoni de la humanitat", i que té com a objectiu la prevenció i la denúncia de les situacions de maltractament a la gent gran.

També volem ressaltar que són gairebé inexistents les **associacions, organitzacions i entitats** que en el marc de l'Estat espanyol es dediquen a aquesta temàtica, és a dir, a prevenir i donar respostes davant el fenomen del maltractament a la gent gran. Aquesta realitat s'explica perquè la consciència sobre la importància de protegir les persones grans d'una situació de maltractament no està gens estesa per la falta de valor que es dona en les nostres societats a les persones grans, i també perquè aquest és un grup que moltes vegades, per les seves condicions físiques, té menys capacitat per organitzar-se.

Podeu trobar més informació sobre la campanya "Pel bon tracte a la gent gran: Patrimoni de la humanitat" en el web següent: <http://goo.gl/R639Y3>.

En la secció "Annexos" d'aquest apartat hi trobareu un llistat detallat de les principals associacions, organitzacions i entitats importants dins l'àmbit del maltractament a la gent gran.

2.3.3 Principis d'intervenció en relació amb les situacions de maltractament de la gent gran

La xarxa de recursos i serveis destinats a l'atenció de la gent gran, com són l'atenció domiciliària, els serveis sanitaris, els casals, les residències, els centres de dia, etc., han d'actuar d'acord amb els següents principis per evitar situacions de maltractament:

- **Prevenció:** per tal de combatre els maltractaments de la gent gran calen una sèrie de polítiques de caràcter preventiu i una sèrie d'actuacions que ajudin a la sensibilització en aquesta qüestió.
- **Autonomia:** qualsevol intervenció que es faci amb les persones grans promourà la seva autonomia i la seva capacitat de decisió, sempre que el seu estat de salut ho faci possible, respectant així la llibertat d'elecció, eliminant qualsevol possibilitat de coacció i fent allò sobre el que la persona gran ens doni el seu consentiment.
- **Detecció:** es posaran en marxa tots els dispositius, protocols i instruments en els diferents serveis d'atenció comunitària i en l'àmbit residencial per detectar si s'ha produït o s'està produint alguna situació de maltractament.
- **De no-maleficència:** no es faran accions contraindicades i es faran aquelles que sigui clarament indicades, valorant la relació risc-benefici.
- **Beneficència i benestar:** s'actuarà donant aquells serveis i recursos que responguin a les necessitats de la persona gran.
- **Denúncia:** quan es detectin situacions de maltractament es promourà la denúncia davant les instàncies pertinents.
- **Supervisió:** es promouran totes les actuacions de supervisió en el marc dels serveis i recursos destinats a la gent gran per tal de prevenir les situacions de maltractament i actuar en el cas que es produeixin.
- **Formació:** es promourà la formació dels professionals per tal de garantir que no es produeixi cap situació d'abús o negligència respecte de les persones d'edat avançada.
- **Recuperació:** es vetllarà perquè hi hagi serveis i programes que permetin l'atenció a les persones que hagin viscut el maltractament i que en permetin la recuperació.